

A photograph of a cemetery. In the foreground, a large, ornate archway made of a dense, green hedge frames the view. The archway is shaped like a stylized 'A' or a similar geometric form. To the right of the archway, a low, rectangular hedge runs across the middle ground. In the background, several gravestones of various shapes and sizes are visible, some with inscriptions. The cemetery is surrounded by lush green trees and grass, creating a peaceful and well-maintained atmosphere.

BEGRAAFPLAATSEN IN DE NOORDOOSTPOLDER

INGE DEKKER & HENRIËTTE EMAAR

INHOUDSOPGAVE

Klik op een titel om direct naar dat hoofdstuk te gaan

- **Voorwoord** – pagina 4
- **Inleiding** – pagina 6
- **Interview Sipkema** – pagina 9
- **Emmeloord** – pagina 17
- **Marknesse** – pagina 29
- **Bant** – pagina 41
- **Interview Kelder** – pagina 47
- **Creil** – pagina 51
- **Ens** – pagina 61
- **Kraggenburg** – pagina 67
- **Nagele** – pagina 75
- **Luttelgeest** – pagina 87
- **Rutten** – pagina 95
- **Espel** – pagina 105
- **Tollebeek** – pagina 109
- **Interview Van der Wal** – pagina 115
- **Analyse en conclusies** – pagina 118
- **Literatuurlijst** – pagina 124
- **Colofon en beeldverantwoording** – pagina 126

De Noordoostpolder en begraafplaatsen

Vanaf het droogvallen in 1942 is de Noordoostpolder ingericht volgens een modern, door de overheid ontwikkeld plan. Rondom de hoofdplaats Emmeloord werd een krans van tien dorpen aangelegd. Ieder dorp kreeg zijn eigen scholen, kerken en een begraafplaats. Bij ontwerp en aanleg van de dorpen was veel ruimte gereserveerd voor groen, onder meer voor de begraafplaatsen. Deze zijn dan ook een onlosmakelijk onderdeel van het kenmerkende 'bedachte' landschap van deze polder die als geheel is aangemerkt als erfgoed van de wederopbouw. Het groen op begraafplaatsen behoort dan ook tot het groene culturele erfgoed van de Noordoostpolder.

Het onderhoud van deze begraafplaatsen komt echter steeds meer onder druk te staan door de noodzaak van bezuinigingen van de gemeente Noordoostpolder. Bij het maken van keuzes hierin bleek weinig informatie voorhanden over de oorspronkelijke ontwerpen en de achtergronden van de begraafplaatsen. Wat kenmerkt deze begraafplaatsen nu eigenlijk, wat waren de uitgangspunten bij ontwerp en aanleg, en wat is er in de loop van de afgelopen decennia veranderd op de begraafplaatsen? Op deze vragen was geen goed antwoord te geven, terwijl deze achtergrond informatie juist belangrijk is voor het maken van beleidskeuzes. Met deze vragen in het achterhoofd zijn wij op zoek gegaan naar deze informatie.

Van enkele begraafplaatsen was al wel meer informatie voor handen, zoals de ontwerpen van Mien Ruys voor Emmeloord en Nagele. In onze zoektocht hebben we tekeningen gevonden van de Directie Wieringermeer uit 1946, 1955, en uit de periode 1961-1965. Toelichtingen op ontwerptekeningen hebben wij niet aangetroffen en de aanwezige beplantingsplannen gaven geen achtergrondinformatie over de keus voor bepaalde soorten beplanting of over de visie die daaraan ten grondslag lag.

We zijn daarom erg blij en dankbaar dat we hebben kunnen spreken met landschapsarchitect Piet Kelder, betrokken bij de inrichting van de polder en enkele begraafplaatsen, met voormalig groenbeheerder Sipke-Jan Sipkema, en met de huidige beheerder van begraafplaatsen Tjerk van der Wal. Ook hebben we gesproken met vertegenwoordigers van enkele Dorpsbelangen.

Op basis van de aangetroffen informatie en interviews geven we in deze publicatie een overzicht van de begraafplaatsen met nadruk op het verleden (periode van aanleg) en heden. Wij hopen met deze publicatie een beter beeld te geven van het groene erfgoed van begraafplaatsen in de Noordoostpolder. ■

Inrichting van naoorlogse begraafplaatsen in Nederland

Voor de Tweede Wereldoorlog werden de meeste begraafplaatsen aangelegd in een landschappelijke, romantische stijl met een slingerend padenverloop. Direct na de oorlog was er de noodzaak erebegravingen aan te leggen voor oorlogsslachtoffers. Deze begraafplaatsen kregen vaak een sobere inrichting van vakken met zerken en eenvoudige beplanting. In combinatie met een gedenkmuur moest het geheel een rustige en waardige plek vormen.

Scandinavische invloed: sobere begraafplaatsen

In de jaren vijftig en zestig ontstond in groeiende gemeenten de noodzaak om - met de dreiging van de Koude Oorlog - grote begraafplaatsen aan te leggen of daar plannen voor klaar te hebben. Voor veel ontwerpers waren Scandinavische begraafplaatsen, zoals de bosbegraving van Gunnar Asplund in Stockholm, hierbij een inspiratiebron. Deze waren sober vormgegeven en vormden vaak een eenheid met het omringende landschap. Met de Scandinavische voorbeelden in hun hoofd ontwierpen Nederlandse landschapsarchitecten begraafplaatsen met grafvelden omzoomd door beplanting in rechte lijnen.

Traditionele dodenakkers

Een van de vertegenwoordigers van deze stijl was Wim Boer. Hij was samen met tuinarchitecte Mien Ruys verantwoordelijk voor het groenstructuurplan van het dorp Nagele. Beiden behoorden tot de architectuurstroming van het Nieuwe Bouwen. Mien Ruys maakte voor de Noordoostpolder ontwerpen voor de begraaf-

plaatsen van Emmeloord (1956) en Nagele (1956-57).

Wim Boer maakte ontwerpen voor begraafplaatsen in Doorn (uitgevoerd 1958), Zoetermeer (1957), Epe (1964), Spijkenisse (1965). Hij wilde af van de traditionele begraafplaatsen met zerken aan weerszijden van bochtige paden en een rijk geschakeerd bomenassortiment met tal van treurvormen. Als voorbeelden voor Boer en geestverwanten dienden de sober ingerichte oorlogsbegraafplaatsen, maar ook de traditionele dodenakkers op het platteland. Daar werden zerken in rechte rijen gelegd, omheind met een beukenhaag. Het maken van 'kamers' of omhaagde ruimtes was een architectonische reactie op de 'traditionele' slingerpaden.

Een ander uitgangspunt was het plaatsen van de aula bij de ingang van de begraafplaats, als een 'sluis' tussen binnen en buiten, tussen dood en leven. Ook het afschermen van de begraafplaats van de buitenwereld had een functionele reden: het creëren van een beschutte plek waar de dood gescheiden werd van het gewone, en alledaagse leven.¹

¹ Wim Boer, *Beschrijving en documentatie van zijn beroepspraktijk*, D.C. Louwerse, (Wageningen, 1982), p.68-74

Begraafplaatsen in de Noordoostpolder

De eerste begraafplaatsen: Emmeloord en Marknesse

Bij het ontwerpen van de dorpen in de Noordoostpolder werd in ieder dorp ruimte gereserveerd voor een of meerdere begraafplaatsen. Toch was de Directie Wieringermeer niet van plan om deze meteen aan te leggen. Men ging er vanuit dat de behoefte aan begraafplaatsen niet groot zou zijn vanwege de jonge bevolking van de Noordoostpolder. Daarom werden aanvankelijk alleen in Emmeloord (1946) en Marknesse (in circa 1953) begraafplaatsen aangelegd. Ook Creil en Nagele zouden een begraafplaats krijgen.

Daarna: Ens, Kraggenburg en Luttelgeest

Nog geen tien jaar later bleek er wel behoefte aan begraafplaatsen in de dorpen. Pastoors van de rooms-katholieke kerk wilden dat ieder dorp een eigen begraafplaats kreeg. Ook bewoners uit de polder, vertegenwoordigd in de Poldercommissie, schaalden zich achter dit idee. In 1955 besloot de Directie Wieringermeer daarom alsnog in ieder dorp een begraafplaats aan te leggen. De planning was er ieder jaar drie aan te leggen, te beginnen met Ens, Kraggenburg en Luttelgeest.

Overige begraafplaatsen

Bij de totstandkoming van de gemeente Noordoostpolder in 1962 waren de begraafplaatsen Bant, Espel en Tollebeek nog niet aangelegd. De overige begraafplaatsen waren wel aangelegd maar vaak nog niet beplant. De precieze volgorde van aanleg is niet duidelijk, maar het lijkt erop dat alle begraafplaatsen in ieder geval in 1967 in gebruik zijn genomen.

Ontwerpers bij de Directie Wieringermeer

Theo Verlaan

Een belangrijke rol bij de inrichting van de begraafplaatsen speelde de architect Theo Verlaan (1912 -1997). Hij trad in 1946 in dienst bij de bouwkundige afdeling van de Directie Wieringermeer (afd. Noordoostpolder) en werkte daar vanaf 1947 tot 1959 als stedenbouwkundige. Hij maakte ontwerpen voor de dorpen Ens (1947-48), Bant (1950) en Creil (1950-1952) en maakte alternatieve ontwerpen voor Marknesse en Luttelgeest.

In 1956, na het besluit om in alle dorpen een begraafplaats aan te leggen, lichtte Verlaan zijn visie op de inrichting daarvan toe in een vergadering van de Poldercommissie. Het verslag hiervan vermeldt: *Hij heeft zich voorgesteld de begraafplaatsen te verdelen in een aantal compartimenten, gevormd door afscheidingen van bomen en struiken. Elk vak vormt een op zichzelf staande eenheid, ingezaaid met gras, zonder paden. Een rustige waardige omgeving zal aldus ontstaan. Deze rustige omgeving mag niet verstoord worden door minder aantrekkelijke, uit de toon vallende gedenktekenen.*²

Theo Verlaan verliet de Directie Wieringermeer in 1959.

² Uittreksel uit notulen van de vergadering van de Poldercommissie voor algemene belangen,

7 maart 1956, Archief Dir Wieringermeer OL-NOP, dossiernummer. 442 (Nieuwland Erfgoedcentrum).

Piet Kelder

Landschapsarchitect Piet Kelder (geboren in 1922) was van 1946 tot ca. 1962 betrokken bij de inrichting van de Noordoostpolder. Hij was vanuit Staatsbosbeheer gestationeerd bij de afdeling Bebossing en beplanting van de directie Wieringermeer. Hij hield zich vooral bezig met weg- en erfbeplantingen, maar was ook verantwoordelijk voor de beplantingsplannen van de eerste begraafplaats van Emmeloord (1946), die van Marknesse en van Bant. Zijn visie komt aan de orde bij de begraafplaats van Bant.

De gevonden ontwerptekeningen

Ontwerpen uit 1955: Creil, Rutten, Luttelgeest en Ens

In 1955 werd besloten in alle dorpen een begraafplaats aan te leggen. In datzelfde jaar zijn bij de bouwkundige afdeling van de Directie Wieringermeer in ieder geval voor de dorpen Creil, Rutten, Luttelgeest en Ens gedetailleerde tekeningen gemaakt voor de begraafplaats. Omdat deze in tekenstijl in 3 van de 4 gevallen sterk overeenkomen en meestal dezelfde naam van de tekenaar dragen, kunnen we concluderen dat deze door dezelfde persoon (Ginkel?) zijn getekend.

Ontwerpen uit 1961 en 1962

Daarnaast zijn er tekeningen aangetroffen uit 1961 en 1962 van de Directie Wieringermeer. De tekeningen uit 1961 zijn van de afdeling Bebossing en Beplanting (Staatsbosbeheer). De tekeningen uit 1962 zijn van de Bouwkundige afdeling. Opvallend is dat deze ontwerpen bijna allemaal als datum april of mei 1962 hebben gekregen. Uit archiefstukken van februari 1962³ blijkt dat de Directie

Wieringermeer toen al vergevorderd was met de aanleg van de begraafplaatsen. Wij vermoeden dat dat de tekeningen in het voorjaar van 1962 opnieuw gedateerd zijn toen de Directie Wieringermeer ging samenwerken met de nieuw opgerichte gemeente Noordoostpolder om de begraafplaatsen in te richten. Dit zou betekenen dat de meeste ontwerpen al eerder, tussen 1955 en 1962 zijn gemaakt.

Hiervoor pleit ook het gegeven dat stedenbouwkundige Theo Verlaan die bij zijn toelichting in de Poldercommissie zijn visie op inrichting van de begraafplaatsen gaf, in 1959 de Directie Wieringermeer verliet en zich als zelfstandig architect in Zwolle vestigde. Landschapsarchitect Piet Kelder die bij Bebossing en beplanting werkte was vanaf 1959 vooral werkzaam in Oostelijk Flevoland. Volgens zijn eigen zeggen was hij als ontwerper alleen betrokken bij de begraafplaatsen van Emmeloord, Marknesse en Bant.

Door deze wellicht misleidende datering van de tekeningen uit 1962 van de Bouwkundige afdeling directie Wieringermeer, is moeilijk alsnog te construeren hoe de tekeningen van de bouwkundige afdeling en die van bebossing en beplanting zich tot elkaar verhielden.

Tekeningen uit 2014

Er zijn ook recente tekeningen van alle begraafplaatsen.

Deze zijn van de hand van Tjerk van der Wal, beheerder begraafplaatsen van de gemeente Noordoostpolder. ■

EEN HAAG HOORT BIJ EEN GRAFSTEEN ALS EEN STOEL BIJ EEN TAFEL

Interview met groenbeheerder Sipke-Jan Sijkema

INTERVIEW SIPKE-JAN SIPKEMA

Tussen 1969 en 1989 had Sipke-Jan Sijkema de dagelijkse leiding op de afdeling Groen van de gemeente Noordoostpolder. Voordat deze geboren Fries in de Noordoostpolder kwam wonen, werkte hij in het Groningse Marum. Het was 'de Schwung' van het nieuwe gebied wat hem trok in de Noordoostpolder:

'Alles was in ontwikkeling.' Toen hij bij de gemeente kwam werken, waren alle begraafplaatsen aangelegd en in gebruik genomen.

Kenmerken van de begraafplaatsen in de Noordoostpolder volgens Sijkema

- eenheid in inrichting
- de strakke, rechte lijn is overheersend en bepaalt inrichting, gebruik en aanzien
- groenvlakken met een (jonge) bossingel
- indeling met hoofdpaden met bestrating, rijen graven en gazon
- achter de graven: hagen, als achtergrond voor de monumenten (stenen)
- vaste maat in hoogte en dikte van graftekens en hagen
- geen versieringen
- beplanting op graven in een strook van 40 centimeter vanaf de (staande) steen

Beplanting en beheer van de begraafplaatsen

Voor Sijkema is vooral de eenheid in inrichting kenmerkend, met de hagen daarin als beeldbepalend element. Zij benadrukken de rechte lijnen. De maximale hoogte van de hagen was vastgesteld op 1.20 meter. Die hoogte maakte het knippen gemakkelijk en vond twee keer per jaar plaats. In zijn begintijd was plantgoed voor de polder altijd royaal voorhanden: 'In Emmeloord zijn op een bepaald moment vier rijen beukenhaag rondom de begraafplaats geplant. Voor het onder-

houd was dit heel onhandig, omdat je er niet goed bij kon. Knippen moest dan op de ouderwetse manier met een gewone heggenschaar. Daarom hebben we later twee rijen daarvan gerooid.'

'De basis van een begraafplaats was vrijwel altijd hetzelfde: rechthoekig met hagen, en soms heestervakken.'

Sipke-Jan Sijkema

Regels rondom graven: 40 centimeter

Ook de regels rondom de graven vindt Sijkema kenmerkend voor de Noordoostpolder: 'Er gold een vaste hoogte en diepte van de graven en ook de ruimte tussen de graven was een vaste afstand.'

De 40-centimeter regel wordt op veel plaatsen nog aangehouden. Hier met beplanting en stenen op begraafplaats Nagele, april 2014.

INTERVIEW SIPKE-JAN SIPKEMA

Daarnaast schreef de Rijksdienst (voorheen Directie Wieringermeer) voor dat het graf maar 40 centimeter vanaf de steen mocht worden beplant om de grasstroken tussen de grafrijen goed te kunnen maaien. Hierdoor was machinaal maaien mogelijk. Deze richtlijnen maakten dat begraafplaatsen in de Noordoostpolder overal hetzelfde beeld gaven. Sipkema is hierover positief: 'Zo ontstond een eenheid, en dit benadrukte dat er geen verschil was tussen mensen. Voor familiegraven werden aparte afdelingen gereserveerd. Ook met liggende stenen was dit het geval.'

Behoeftte aan persoonlijke inrichting

Nabestaanden hadden soms moeite met de strikte regels. In Emmeloord werd bijvoorbeeld twee diep begraven (boven elkaar). Maar soms wilden nabestaanden twee graven naast elkaar. Dat botste met de regels.

Het viel Sipkema op dat de wensen van de bevolking uiteenliepen: 'Zij kwamen uit verschillende streken van het land, met eigen gebruiken rondom begraven'.

Ook de regel dat men tot 40 centimeter vanuit de staande grafsteen mocht beplanten was voor sommige nabestaanden een gevoelig punt. Het betekende dat de rest van het graf uit gras bestond, waarover gelopen kon worden. Voor andere nabestaanden waren de regels een belemmering bij de behoefte aan meer persoonlijke inrichting van het graf. Hierin was weinig flexibiliteit mogelijk. Sipkema: 'Als een nabestaande bijvoorbeeld een graf had gereserveerd met ruimte voor een staande steen, kon hij niet alsnog kiezen voor een liggende steen. Dat liep allemaal heel stroef. In die tijd was er geen aandacht voor het onderwerp 'begraven' en alles wat daarbij kwam kijken. Later, toen mijn opvolger Tjerk van der Wal zich kon toeleggen op de begraafplaatsen, werd het beter.'

Meer keuzevrijheid

In de loop der tijd werd wel meer beplanting toegestaan en er kwam meer keuzevrijheid. Dit hing ook samen met de komst van nieuwe bevolkingsgroepen als Molukkers en moslims, die andere uitvaarttradities kenden. Liggende grafstenen hoefden niet meer zo strikt gescheiden te worden van staande grafstenen. Sipkema: 'Het werd daardoor rommeliger, maar ook intiemer en persoonlijker. Het publiek was daar blij mee, want er werd wel eens verzocht over de regels en beperkingen: Het is hier toch geen militaire begraafplaats.' In de tijd dat Sipkema bij de gemeente werkte boog de politiek zich geregeld over mogelijke versoepeling van de regels.

'De regels gaven eenheid, maar botsten wel eens met bewonerswensen'

Sipke-Jan Sipkema

Werkdruk en bewonerswensen

Net als op veel andere begraafplaatsen wilden bewoners in Marknesse graag verharde paden, waterleiding en toiletten. Volgens Sipkema was er eenvoudigweg geen tijd om gehoor te geven aan de verschillende wensen: 'De werkdruk was in die dagen enorm, en hing samen met de overdracht van de dorpsbossen door Staatsbosbeheer aan de gemeente. Er was op dat moment al een achterstand in onderhoud, dus het was erg druk voor de groenafdeling'. Het tijdgebrek betekende volgens Sipkema dat op de begraafplaatsen in de dorpen soms met de 'Franse slag' gewerkt werd. Dit kwam omdat er zoveel oppervlakte te bewerken was, terwijl er nog weinig bezette graven waren. Er waren dus ook weinig bezoekers.

INTERVIEW SIPKE-JAN SIPKEMA

Soms werd het gras langere tijd niet gemaaid. Als het dan nat werd, vonden mensen het vervelend er doorheen te lopen. Later kwamen de Dorpsbelangen met het voorstel voor de aanleg van meer paden.

Sipkema: 'Als ik toen tijd had gehad, had ik meer gedaan met de bewonerswensen'. Zijn opvolger Tjerk van der Wal kreeg volgens Sipkema meer tijd voor contact met bewoners. 'Daardoor is er ook meer aandacht voor hun wensen gekomen.'

Mien Ruys

Sipkema is een groot bewonderaar van tuinarchitecte Mien Ruys, maar tijdens zijn loopbaan in de Noordoostpolder heeft hij nooit geweten dat zij het ontwerp van de begraafplaats in Nagele heeft gemaakt. Ook van een brief die Mien Ruys aan collega's stuurde over het ontbreken van de berceau in Nagele, kende hij niet. Sipkema: 'Ik denk dat het te maken had met de drukte van het werk in die periode. Die oorspronkelijke plannen zijn nooit boven tafel gekomen. Ook was de dienst Publieke Werken in die dagen nog niet zo goed georganiseerd als nu. De groenafdeling had bijvoorbeeld geen eigen bureau'. Dit verklaart waarschijnlijk ook waarom er weinig over de ontwerp- en beplantingsgeschiedenis van begraafplaatsen is terug te vinden in de archieven. Hij vindt het erg jammer dat hij niet bekend was met de ontwerpen van Mien Ruys: 'Als ik het had geweten, had ik er zeker wat mee gedaan!'

Advies voor de toekomst: hagen behouden

Sipkema vindt het belangrijk goed na te denken voordat je beplanting weghaalt. Op de begraafplaats van Marknesse bijvoorbeeld had je vakken met rozen, gemengd met heesters. Later wilde men die heesters weghalen. Wat men niet wist

was dat vroeger specifiek voor die bepaalde heesters was gekozen omdat deze net als de rozen bestand waren tegen het middel waar toen het onkruid mee werd aangepakt.

Dat de gemeente vanwege bezuinigingen her en der hagen verwijderd, verbaast hem. Sipkema: 'De hagen horen bij de begraafplaatsen, ze vormen de achtergrond van de graftekenen. Een haag hoort bij een grafteken, als een stoel bij een tafel'. Volgens Sipkema is dat zo bedacht bij het inrichten van de begraafplaatsen. Daarom vindt hij dat de hagen behouden moeten blijven. Hij kan zich wel voorstellen dat aan het einde van begraafplaatsen, waar nog geen graven uitgegeven zijn, hagen weg kunnen. Maar de totale omheining van een begraafplaats met hagen, die moet blijven. In Creil is de omheining al weggehaald. Sipkema vindt dat vreemd: 'Het idee lijkt te zijn dat de haag eromheen weg kan, als je een besloten bossingel houdt en die onderhoudt.'

Samenwerken van bewoners en gemeente

Bij samenwerking tussen bewoners en gemeente in het groenbeheer plaatst Sipkema een kanttekening. Als voorbeeld noemt hij wijkbeheer. Mensen willen graag meewerken in het onderhoud, maar het liefst maken ze er een eigen tuintje van. Sipkema: 'Als je dat toestaat is het niet publiek meer en is het ook geen eenheid meer. Die eenheid moet je in de openbare ruimte juist zien te behouden, en dus ook op begraafplaatsen.' Hij begrijpt wel dat de overheid moet bezuinigen en zelfs taken moet afstoten. Toch moet wat hem betreft alles worden gedaan om het beeld van de begraafplaatsen in de Noordoostpolder zoals dat bedacht was te behouden: 'uit respect voor de overledenen.' ■

INTERVIEW SIPKE-JAN SIPKEMA

Stedebouwkundige Verlaan in 1956: 'Begraafplaats als rustige en waardige omgeving'.

Vanaf de aanleg van begraafplaats in Emmeloord in 1946 werden strikte regels gehanteerd voor het plaatsen van gedenktekens. Tot 1964 werden deze voorschriften steeds aangescherpt, daarna volgde geleidelijk een versoepeling ervan. Doel van de strenge voorschriften was om op de begraafplaatsen een rustig beeld en eenheid te creëren. Dit werd gezien als een waardige omgeving voor de overledenen.

De eerste regels

In 1946 werden de eerste regels vastgelegd in een zogenaamde gedenktekenverordening, die gebaseerd was op die van de Wieringermeer. In de Noordoostpolder bleek echter specifiek behoefte aan regels voor kindergraven: vanwege de jonge bevolking overleden relatief veel kinderen. In 1947 kwam dan ook een nieuwe verordening tot stand waarin voorschriften over kindergraven waren opgenomen. Ook werden de materialen genoemd die gebruikt mochten worden voor gedenktekens: hout, ongepolijste natuursteen en handgevormde baksteen. Opschriften moesten rustig en bescheiden zijn. Er was nog wel sprake van een klassenstelsel. Maximale hoogtes van de grafstenen varieerden tussen 40 en 100 cm.

Rustig en waardig

In 1955 had de Nationale Raad voor het Onderling Uitvaartwezen een advies geschreven om op begraafplaatsen het klassenstelsel af te schaffen. *'De scheidslijnen naar welstand of maatschappelijke klassen op de laatste rustplaats van de mens passen niet in het beeld van onze tijd, dat beheerst wordt door de democratische gedachte der gelijkheid van de mensen in hun menselijke waardigheid.'*³

Dit advies werd in de Noordoostpolder opgevolgd. Omdat in alle dorpen een begraafplaats zou komen waren uniforme regels welkom. Stedebouwkundige Theo Verlaan speelde een toonaangevende rol in deze periode. In zijn ontwerpvisie gaf hij aan dat jij een 'rustige en waardige omgeving' wilde creëren. Hij beoordeelde ook de individuele aanvragen voor de plaatsing van grafmonumenten. Hij was hierbij streng in het toepassen van de regels; zo gaf hij bijvoorbeeld aan: *'Excessen als gepolijst zwart graniet ontoelaatbaar zijn'*.⁴

'Excessen als gepolijst zwart graniet zijn ontoelaatbaar'

Stedebouwkundige Verlaan in 1956

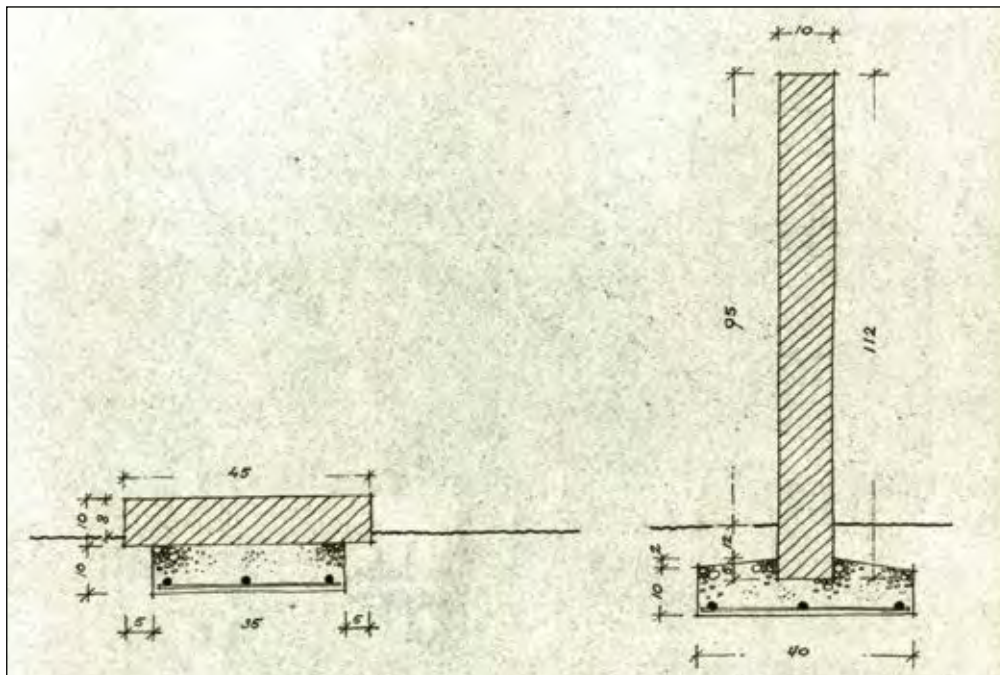
³ Archief Gemeente Noordoostpolder, voorlopig dossiernr. 439.

⁴ Uittreksel uit notulen van de Poldercommissie voor algemene belangen, 7 maart 1956, Archief Dir. Wieringermeer OL-NOP, dossiernummer. 442 (Nieuwland Erfgoedcentrum).

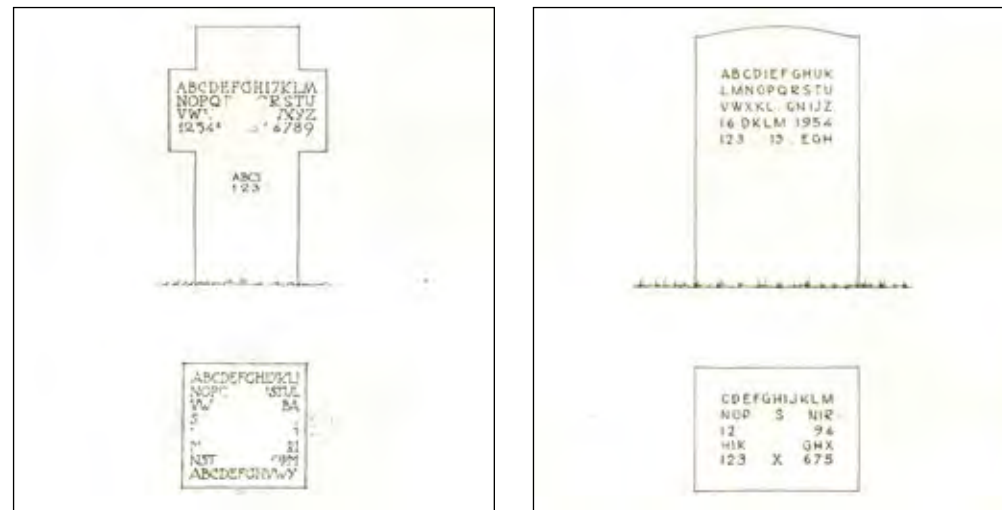
REGELS VOOR BEGRAVEN IN DE NOORDOOSTPOLDER

De volgende voorschriften werden in de Gedenktekenverordening van 1956 van kracht:

- vaste hoogte voor staande stenen: 95 cm en 60 cm voor kindergraven
- alle stenen moeten op een lijn worden geplaatst
- géén baksteen en hout meer toegestaan, alleen lichtkleurige, ongepolijste steensoorten
- opschriften alleen in brons, reliëf of ingekapt
- graf mag tot 40 cm vanaf gedenkteken beplant worden door nabestaanden
- er komt een modellenboek met voorbeelden

De voorgeschreven maten voor volwassenen, uit het 'Modellenboek' uit 1956.

Enkele toegestane modellen uit het 'Modellenboek' van 1956.

Gebrek aan keuzevrijheid

Het modellenboek dat werd genoemd in de verordening van 1956 kwam er (zie afbeeldingen) en werd gebruikt als leidraad in de jaren erna. Wel ontstond steeds vaker discussie over de bepalingen en beperkingen uit de verordening van 1956. Nabestaanden klaagden over gebrek aan keuzemogelijkheden in vorm en uitvoering van de grafstenen. Dit leidde in 1964 tot een nieuwe Gedenktekenverordening, waarin er meer keuzevrijheid kwam in steensoorten en vormgeving van de monumenten. Ook nieuw was dat nabestaanden zonder vergunning een klein deel van het graf mochten beplanten. Vanaf 1966 was niemand meer gebonden aan het modellenboek en vanaf 1967 waren ook donkere steensoorten toegestaan. In een nieuwe verordening uit 1982 werden ook andere materialen als hout en metaal toegelaten.

REGELS VOOR BEGRAVEN IN DE NOORDOOSTPOLDER

Welstandscommissie over hagen bij graven in 1964

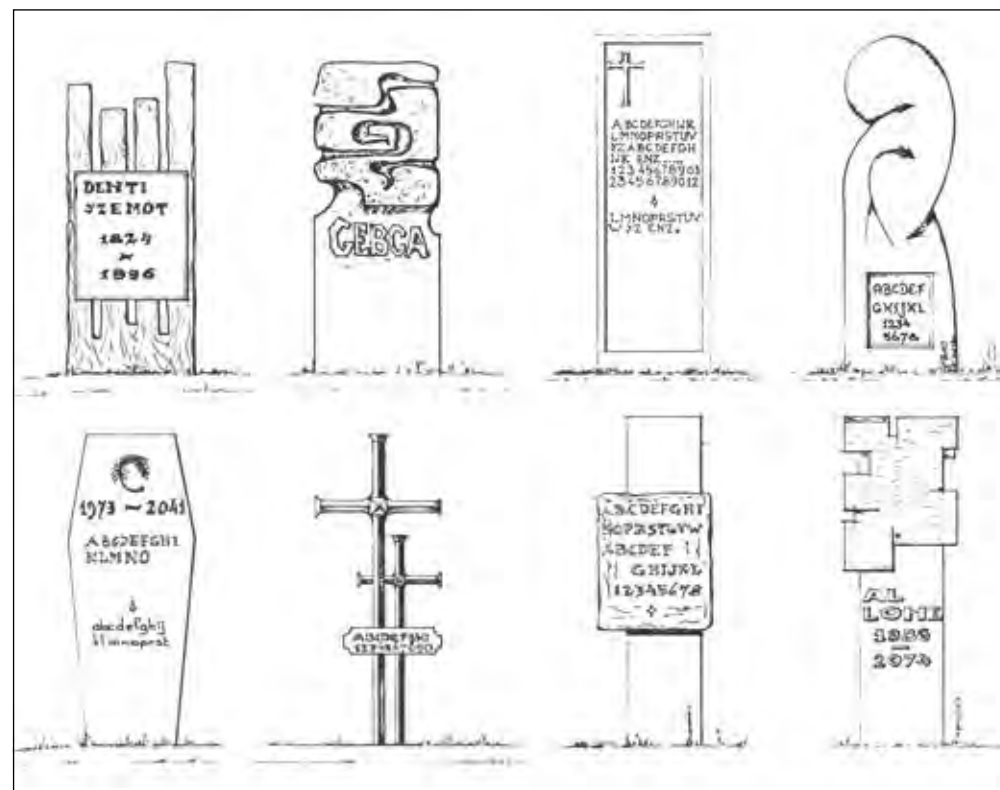
Op de ontwerptekeningen uit 1962 lijkt in een minderheid van de tekeningen tussen de grafrijen hagen ingetekend. De welstandscommissie is in 1964 volstrekt helder over haar visie op het gebruik van hagen of heggen: De gemeente had de Welstandscommissie advies gevraagd over grafstenen (gedenktekens), maar de commissie geeft daarbij ook een advies over beplanting: *'Om esthetische en praktische redenen verdient het aanbeveling de beplanting op de graven, met uitzondering van een klein gedeelte voor ieder graf, door de gemeente aan te laten brengen en te onderhouden. Bedoeld gedeelte kan door de nabestaanden worden verzorgd. Voorts komt het ons gewenst voor om aan de achterzijde van de graven zo mogelijk heggen aan te brengen. Deze heggen zouden iets boven de gedenktekens uit dienen te komen.'*⁵

Eerder al had de Welstandscommissie geadviseerd de maat van staande grafstenen te verkleinen, zodat in de grafrijen niet de stenen, maar de ruimte zou overheersen. Anders zou er teveel een 'muur' van stenen ontstaan. Dit advies was niet overgenomen, misschien dat het advies om hagen aan te brengen voor de Welstandscommissie een alternatief was om de groene ruimte de overhand te geven op de begraafplaatsen. Het heggen-advies werd door de gemeentesecretaris als behorend tot de 'architectuur' bestempeld; iets wat niet in de Gedenktekenverordening thuis hoorde.

⁵ Archief Gemeente Noordoostpolder, Advies Welstandscommissie aan College van B en W, 8 okt. 1964, in dossier Gedenktekenregeling, nr. 8707-07, voorlopig dossiernr. 1518.

Laatste aanpassingen

In 1995 is een nieuwe regeling van kracht geworden waarin opnieuw meer materialen werden toegestaan, zoals keramiek en kunststof. Deze regels zijn ook nu nog van kracht. Een van de nog steeds bestaande regels is dat bij een staande steen 40 cm uit de steen door de nabestaanden wordt beplant en onderhouden. De beplanting mag de steen niet aan het gezicht onttrekken.

Voorbeelden van grafstenen, 1982.

EMMELOORD

Emmeloord: uitbreiding in verschillende periodes. Iedere uitbreiding weerspiegelt de ontwerptraditie van dat tijdperk.

Emmeloord kreeg als centrale plaats in de Noordoostpolder de eerste begraafplaats. Deze is nu ook de grootste. Doordat de bevolking boven verwachting groeide, was steeds meer ruimte nodig voor begraven. De begraafplaats werd verschillende keren uitgebreid. Het eerste deel van de begraafplaats is aangelegd in 1946. In 1955 werd dit aan beide kanten uitgebreid met een algemeen en een rooms-katholiek deel. Eind jaren vijftig volgde een tweede en grotere uitbreiding naar ontwerp van tuinarchitecte Mien Ruys. Al deze ontwerpen hadden een rechtlijnige opzet. Begin jaren tachtig werd gebroken met de rechtlijnigheid en volgde een uitbreiding met een meer organische vormgeving en intiemere sfeer. In het jaar 2000 volgde een nieuwe uitbreiding. Deze uitbreiding kenmerkt zich door een opzet in cirkels met rechte grafrijen. In 2014 wordt gewerkt aan een volgende uitbreiding. Hiervoor zijn drie ontwerpen gemaakt. Inwoners van de Noordoostpolder konden via de website van de gemeente hun voorkeur aangeven.

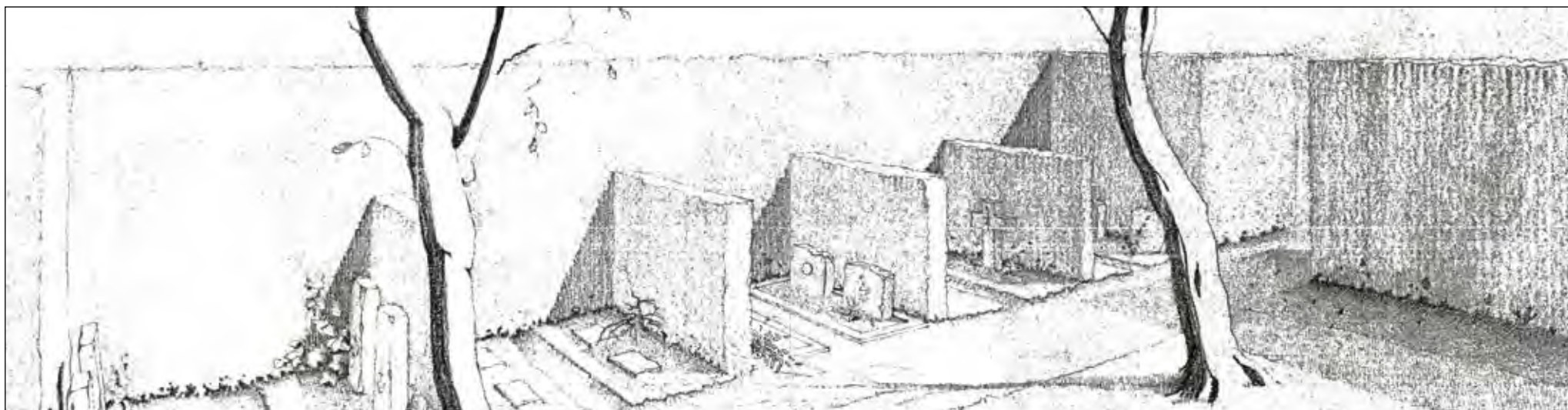
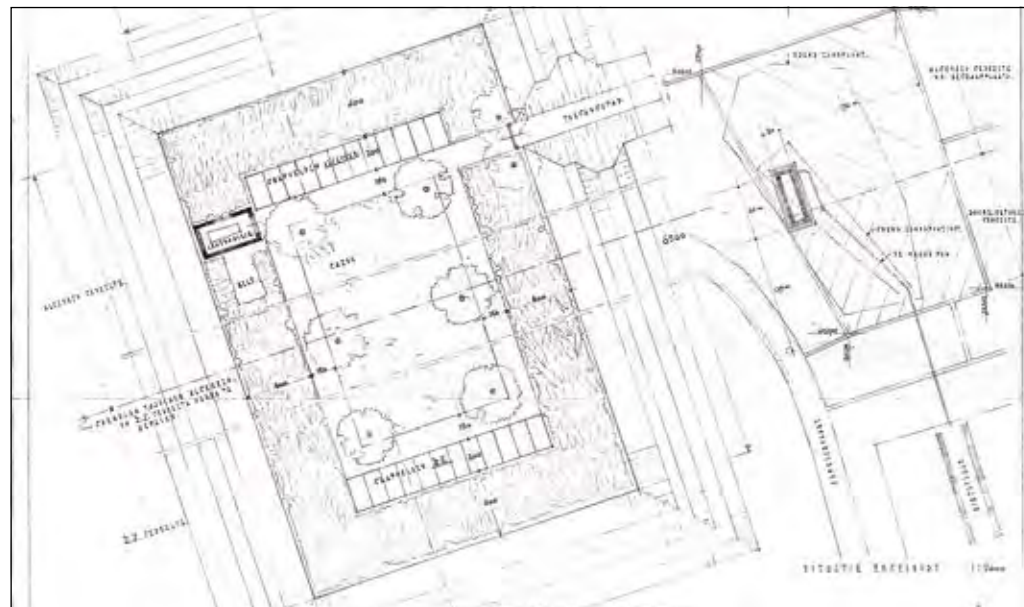
Aanleg van het deel uit 1946. Een dwarshaag onder de treurwilg achteraan scheidt het algemene deel (vooraan) van het rooms-katholieke deel.

BEGRAAFPLAATS EMMELOORD

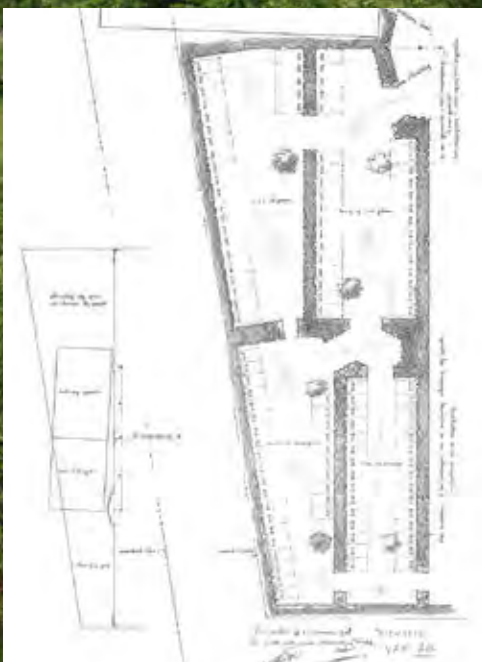
Tekeningen uit 1946

Er zijn twee tekeningen uit 1946 van begraafplaats Emmeloord: een plattegrond en een perspectieftekening. Volgens Piet Kelder (zie ook het interview met hem verderop in deze publicatie) zou de begraafplaats ontworpen zijn door Theo Verlaan en hemzelf. De begraafplaats is rechthoekig. Binnen een vier meter brede bossingel ligt een gazon met zes bomen. Aan beide kanten van het gazon zijn grafvelden: boven het algemene deel, onder aan het rooms-katholieke. De perspectieftekening laat zien hoe de grafvelden ingevuld zouden kunnen worden: aan de achter- en zijkant hoge hagen, gecombineerd met kleinere hagen achter de graven. Hiermee worden intieme 'kamers' gecreëerd. Het gebruik van hagen keert in bijna alle latere begraafplaatsen in de Noordoostpolder terug als ruimtevormende beplantingsstructuur. De begraafplaats is op 1 juni 1946 in gebruik genomen.

Uitbreiding in 1955

Tekening van het rooms-katholieke uitbreidingsdeel, 1955. Aan weerszijden van de tijdelijke begraafplaats kwamen langwerpige kamers, omgeven door hagen.

Het uitbreidingsdeel van 1955 in 2014

BEGRAAFPLAATS EMMELOORD

Ontwerp begraafplaats Emmeloord Mien Ruys 1956

Eind 1955 schakelde de Directie Wieringermeer 'een architect' in om deze omvangrijkere uitbreiding aan de oostkant van de begraafplaats vorm te geven.

Dit werd Mien Ruys. Ruys maakte in 1956 een ontwerp hiervoor. Op de tekening is het eerste deel van de begraafplaats te zien boven in de tekening: de blanco vakken met het deel uit 1946 in het midden daarvan. Ruys koos voor een rechtlijnige opzet maar plaatste deze diagonaal op de belijning van de bestaande begraafplaats. Het rooms-katholieke deel liet zij aansluiten bij dat van de bestaande begraafplaats (linkerdeel op de tekening). In het ontwerp is de gehele begraafplaats omgeven door een dubbele bomenrij. Binnen de begraafplaats zijn kamers gecreëerd door hagen en heesterbanen. In de kamers dicht bij het oudere deel van de begraafplaats zijn bomenrijen ingetekend. In de vakken die dicht bij de aula en ingang liggen worden de rijen graven gescheiden door hagen. De randen zijn ingevuld met grote vakken van heesters of bosplantsoen.

Afzonderlijke uitgangen

In de aula waren afzonderlijke uitgangen naar het rooms-katholieke deel en naar het algemene deel van de begraafplaats. De plaatsing van de aula bij de ingang van de begraafplaats als symbool van de overgang van leven naar dood, wordt wel gezien als een ontwerpkenmerk van modernistische ontwerpers. Het ontwerp van Mien Ruys is in grote lijnen uitgevoerd. In 1961 moest de begraafplaats gedraineerd worden, omdat de hoge grondwaterstand het begraven in twee lagen bemoeilijkte. Hierdoor moest beplanting opnieuw worden aangebracht. Ook kreeg de plantsoenendienst dat jaar opdracht tot het 'afwerken van de kamers.'

KENMERKEN:

- rechtlijnige opzet met diagonalen
- beplanting scheidt algemeen en rooms-katholiek deel
- dubbele bomenrij als omzoming hele begraafplaats
- brede beplantingsstroken
- hagen tussen de grafrijen

BEGRAAFPLAATS EMMELOORD

Rooms-katholiek deel binnen de aanleg van Mien Ruys. Liggende grafstenen zijn de laatste decennia in opkomst.

Hagen van taxus in het deel van de
begraafplaats naar ontwerp van Mien Ruys.

Uitbreiding begraafplaats Emmeloord rond 1980

Rond 1980 vond een nieuwe uitbreiding plaats. Het ontwerp daarvan is gemaakt door landschapsarchitect Andriessen samen met gemeentelijk groenbeheerder Sipkema. Voor dit nieuwe deel wilden zij een meer geborgen en intieme sfeer creëren. De rechte lijnen werden losgelaten: gekozen werd voor een lossere lijnenspel met een soort 'zaagtand'-verspringing van de graven in de rij. De graven kregen geen achtergrond van hagen, maar van losse heesters.

Qua opzet en beplanting is de aanleg van Andriessen en Sipkema een duidelijke breuk met de eerdere aanlegfasen met rechtlijnige vormen. Het past in de trend van die tijd waarin organische lijnen opgang deden in tuinontwerp, landschapsarchitectuur en architectuur. Alleen het gedeelte rechts op de tekening werd ontworpen door Andriessen en Sipkema, het linkerdeel werd later in een iets 'strakkere' opzet toegevoegd. Sipkema heeft zelf de uitvoering van dit gedeelte van de begraafplaats begeleid. Het ontwerp is uitgevoerd begin jaren tachtig van de vorige eeuw.

Uitbreidingstekening algemeen deel (bijgewerkte tekening uit 1998).

KENMERKEN:

- ronde en meer organische vormen
- gebruik van cirkels
- lossere beplantingsstijl met heesters

BEGRAAFPLAATS EMMELOORD

Losse heesters als achtergrond van graven
in plaats van hagen (aanleg jaren tachtig)

BEGRAAFPLAATS EMMELOORD

Begraafplaats Emmeloord in 2014

In het jaar 2000 vond een nieuwe uitbreiding plaats. Dit deel bevindt zich linksboven op de tekening uit 2014. Dit deel is geometrisch qua opzet, gekenmerkt door twee cirkels die elkaar overlappen. De grootste cirkel wordt doorsneden door een loofgang (berceau) die in het midden onderbroken is met een cirkelvormig pleintje. De berceau is begroeid met witte regen (*Wisteria sinensis 'Alba'*).

Als je door de berceau loopt geeft dit een licht-donker beleving. Beheerder van de gemeente, Tjerk van der Wal, wilde met de loofgang de overgang van leven naar de dood symboliseren. In de grote cirkel zijn dwarspaden met graven getekend vanaf het middenpad. In de kleine cirkel bevinden zich graven in cirkels met kleine, verspringende doorgangen. Van bovenaf gezien geeft dit een soort 'doolhof-effect'. Beide cirkels worden omringd door paden met graven.

Overzichtstekening
begraafplaats Emmeloord, 2014

THEEHUIS EMMELOORD

Sinds enkele jaren beschikt de begraafplaats van Emmeloord over een theehuis. Dit theehuis wordt gerund door vrijwilligers. Initiatiefneemster Lucy van Pijkeren hoorde in 2006 van de tuinman dat op de begraafplaats dagelijks wel 30 tot 40 mensen komen die vaak op elkaar wachten om op een bankje te praten. Maar een overdekte plek bij slecht weer was er niet. Zo ontstond het idee om

een theehuis te openen waar bezoekers terecht kunnen om gewoon een kop koffie of thee te drinken, maar ook om gevoelens van verdriet en rouw te delen. Het theehuis is te vinden aan de achterzijde van de aula. Vrijwillige gastvrouwen en -heren zorgen van dinsdag tot en met zondag dat bezoekers hier terecht kunnen. Actuele openingstijden: www.theehuisemmeloord.nl

De loofgang met witte regen, symbool voor overgang van het leven naar de dood.

Liefdevol gedenken wij
mijn man,
onze vader en opa
Dirk Willem te Hennepe
10-10-2010 - 14-11-2005

BEGRAAFPLAATS EMMELOORD

MARKNESSE

Marknesse: bijzondere haagbogen en een stenen toegangspoort. Veel is in het werk gesteld om de begraafplaats in te richten volgens het oorspronkelijk plan.

De begraafplaats van Marknesse bevindt zich aan de westkant van het dorp. In de eerste ontwerptekeningen voor Marknesse lag de begraafplaats meer in het midden van het dorp. Stedebouwkundige ir. Pouderoyen, in dienst van de Directie Wieringermeer, maakte deze in de oorlogsjaren op grond van een stedebouwkundige opzet van Pieter Verhagen. Pouderoyen bedacht een van de kerken centraal in het dorp met daaromheen een grote begraafplaats. Hij kreeg hierop echter forse kritiek van de Overijsselse inspecteur van de volksgezondheid ir.H. Meijerink. Deze schreef: *'De rust van de dodenakker wordt verstoord door het verkeer: het wonen om een begraafplaats is niet aantrekkelijk. Een goede zorg voor den doode vereischt een andere ligging.'*¹

Theo Verlaan volgde in 1947 Pouderoyen op en maakte een nieuw dorpsplan. Hij tekende de begraafplaats aan de westkant van het dorp in de zogenaamde groene zoom. In zijn plan liep de groene zoom door tot in de bosgordel ten westen van de begraafplaats, waardoor feitelijk twee losse begraafplaatsen ontstonden, waarschijnlijk een deel voor rooms-katholieken en een algemeen deel. De begraafplaats is aangelegd op de plek zoals door Verlaan aangegeven.

¹ Geciteerd in *Nieuwe dorpen op Nieuw Land*, J.T.W.H. van Woensel, Lelystad, 1999, p. 117.

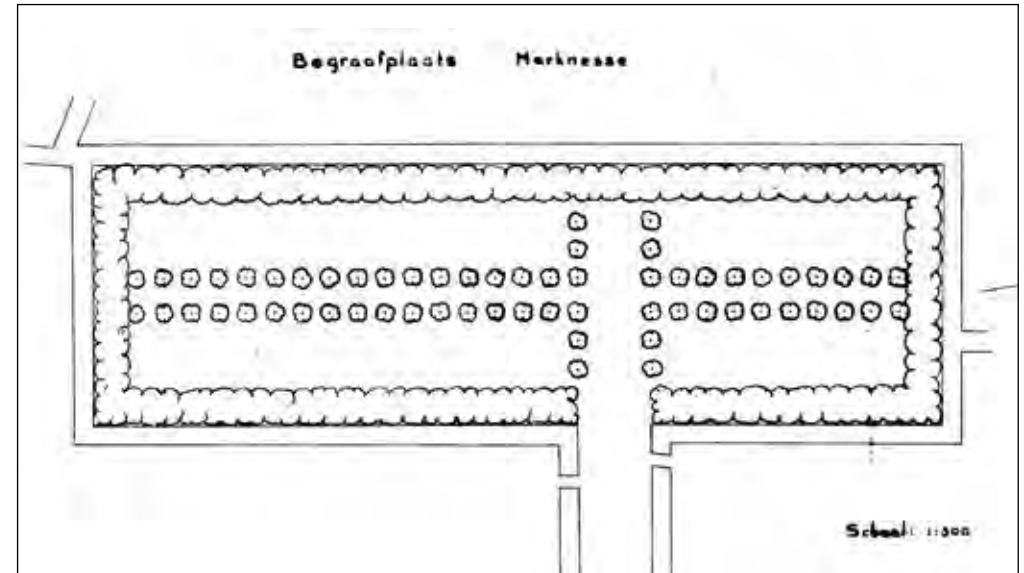

De entree van een van beide delen van de begraafplaats. Hier bevinden zich liggende graven waar in 1953 'kwekerijen' ingetekend waren.

Tekening van begraafplaats Marknesse uit 1952

Deze tekening van begraafplaats Marknesse uit december 1952 is een goed voorbeeld van eenvoud en soberheid en heeft in de basis enkele kenmerken die terug te vinden zijn in veel van de tekeningen en gerealiseerde vormgeving van begraafplaatsen in de Noordoostpolder.

Deze tekening kan van de hand van Piet Kelder zijn. Hij tekende naar eigen zeggen aan Marknesse. Kelder was werkzaam bij de afdeling Staatsbos (beheer). De tekening is door deze afdeling gemaakt.

Tekening van begraafplaats Marknesse. Tekening van 10-12-1952, Directie Wieringermeer, bouwkundige afdeling, Stedebouw.

KENMERKEN:

- een rechthoek als basisvorm
- centrale bomenas als grote lijn
- kruisvorm door kruising van paden
- door kruisvorm ontstaan vier kwadranten

BEGRAAFPLAATS MARKNESSE

Hoofdingang begraafplaats Marknesse:
de muur en het hek zijn anno 2014
precies zo als getekend in 1953.

Ontwerp begraafplaats Marknesse, 1953

Bij deze tekening uit januari 1953 staat als tekenaar genoemd: V. Dit kan staan voor de stedenbouwkundige Verlaan. De tekening sluit aan bij het dorpsontwerp uit 1951. Hier was de begraafplaats ook een langgerekt perceel met in de lengte een bomenlaan. Vanaf het middenplein van de begraafplaats is aan beide kanten aan het begin van de bomenlaan een vierkante entree getekend.

Verlaan (V) deed de suggestie hierop een 'aula' te bouwen 'in de vorm van een simpel pannendakje op vier houten stijlen' (zie tekening). Ook heeft de ontwerper op de tekening aangegeven dat de graven met donkere stenen bij elkaar in een vak moeten komen te liggen (donkere vakken op de tekening links).

In 1953 was de keuze van steensoorten nog niet beperkt tot lichte tinten.

In het midden van de compartimenten zijn paden getekend, evenwijdig aan de bomenlaan.

Kwekerij

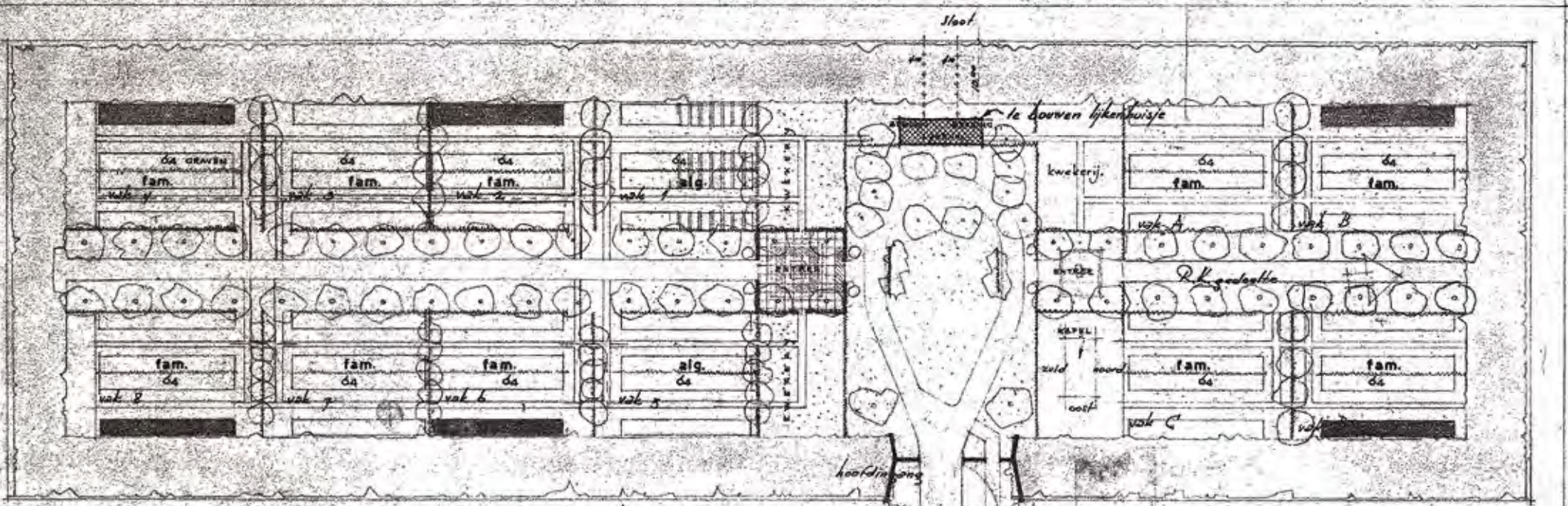
Uit de tekening uit 1953 valt verder op te maken dat Verlaan op meerdere plaatsen een 'kwekerij' had bedacht. Aan weerskanten van de entree en aan het begin van de bomenlaan: één aan de kant van het algemene deel, en één kant bij de entree van het rooms-katholieke deel. Het is niet duidelijk wat precies de bedoeling was van deze perken.

Haagbogen

In de tekening van 1953 zijn de opvallende hagen met bogen die de begraafplaats van Marknesse kenmerken al zo getekend (zie deeltekeningen). Op de tekening zijn hagen weergegeven met smalle zigzaglijnen. Boven de hagen die dwars op de bomenlaan staan lijken kleine boompjes getekend. Dit kan echter ook staan voor de bogenstructuur: er lijken geen stammen ingetekend in de boompjes. Dit terwijl in het tuintekenen een boom standaard wordt weergegeven door een cirkelachtige vorm met een punt in het midden. Uit een deeltekening van dit ontwerp blijkt in ieder geval dat in een deel van de hagen ook boogjes bedacht zijn (vak 2).

KENMERKEN:

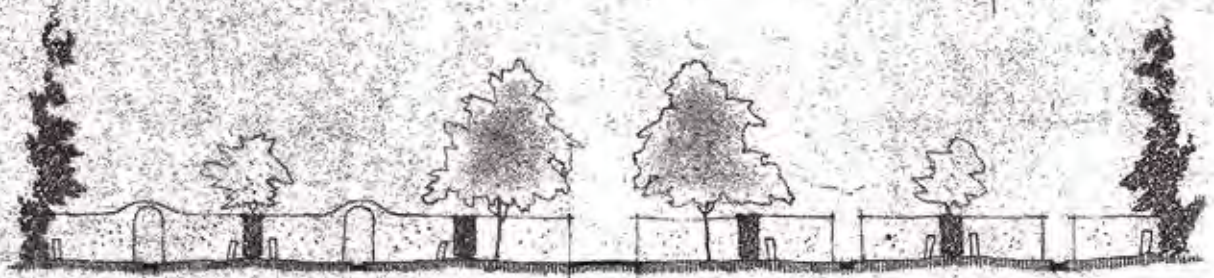
- rechthoek met één groter en één kleiner deel en onderverdeling in compartimenten of kamers
- centrale bomenlaan
- kruisvormen van paden
- aanwezigheid van 'kwekerijen'
- hoofdingang met stenen muur
- boogjes in deel van de hagen
- graven met donkere grafstenen zijn apart ingetekend en werken in de ruimte als kleurelement (donkere vakken op de tekening links)

Bestektekening begraafplaats Marknesse,
 Directie Wieringermeer, 1953.
 Links het algemene deel, rechts het
 Rooms-katholieke deel

indeling van de begraafplaats

algemeen god.	8 x 64 =	512 graven
R.k. godshuis	4 x 64 =	256 "
Samen		768 graven

doorsnede a-b
 1:200

doorsnede compartiment
 1:100

BEGRAAFPLAATS MARKNESSE

Tekening van de berging en het
lijkenhuisje voor de begraafplaats
van Marknesse, 30 januari 1953

Berging en lijkenhuisje begraafplaats Marknesse, mei 2014.

BEGRAAFPLAATS MARKNESSE

Marknesse, 1957: De centrale bomenlaan is beplant met populieren (*Populus berolinensis* – Siberische balsempopulier). Het entreeplein, vooraan op de foto, is bestraat in een ruitvorm met lichte en donkere klinkers

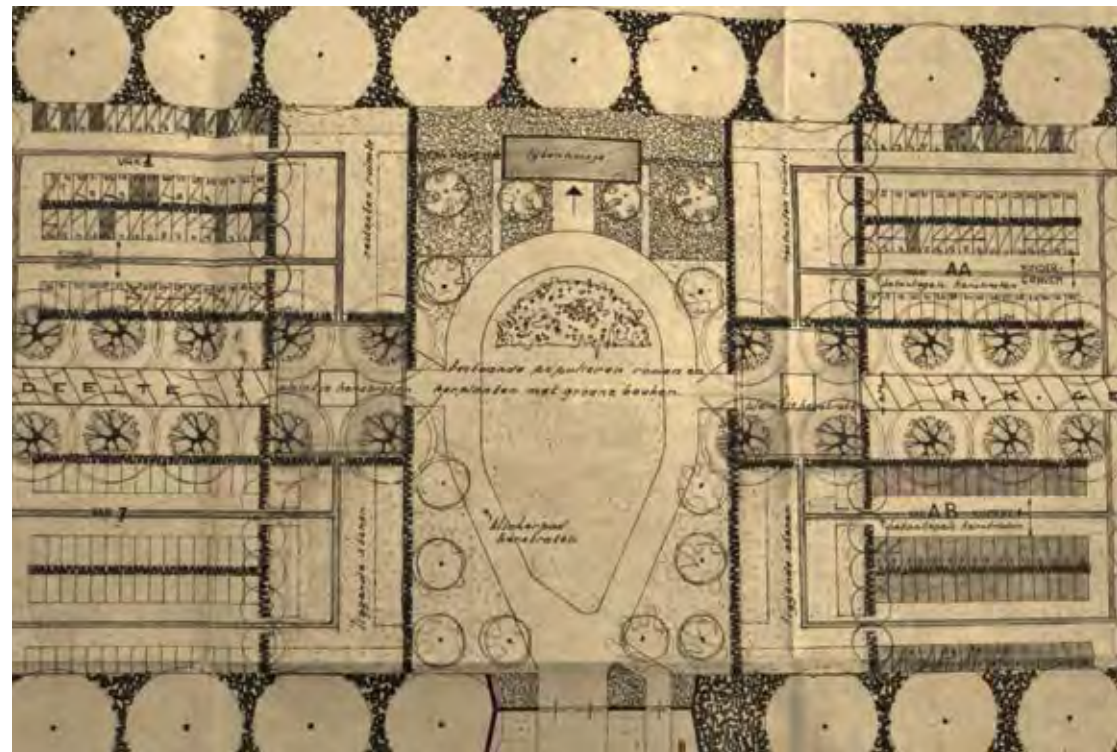
Marknesse 1957: Een van de 'kwekerijen?'

Aanpassingen na 1965

Uit archiefstukken, waaronder deze tekening, blijkt dat in 1965 enkele aanpassingen zijn bedacht. Deze zijn begin jaren zeventig doorgevoerd. De delen die eerst kwekerij waren werden toen bestemd voor graven met liggende stenen. Bij de centrale bomenlaan staat op de tekening aangegeven: 'bestaande populieren rooien en herplanten met groene beuken'. Volgens de heer Siphema, groenbeheerder tussen 1969 en 1989, zijn de populieren rond 1973 vervangen door platanen. De populieren groeiden snel en kregen last van taksterfte. De platanen zijn na 1986 vervangen door elzen (*Alnus spaethii*).

De tekening vermeldt ook dat het klinkerpad opnieuw bestraat moet worden. Het advies was hier een slakkenzandpad te maken. 'Slakken', een restproduct van de hoogovenindustrie, werden vermalen en gemengd met zand gebruikt als halfverhardingsmateriaal. De betontegelpaden, het klinkerplateau en het toegangspad van de begraafplaats waren verzakt en vroegen om verbetering.²

De beukenhagen zijn lange tijd op een hoogte van 1 meter tot 1,20 meter geschoren. De kenmerkende boogjes hebben dus niet vanaf de aanlegtijd bestaan. Op een foto uit het archief van 1986 zijn ook nog geen haagbogen te zien.

Middendeel uit de ontwerptekening van begraafplaats Marknesse van december 1965

² Brief directie Publieke Werken aan College van B en W van 16-01-1973 in reactie op een brief van B en W van 14-07-1972, dossier 493 p. 55-58 en 67-68.

Begraafplaats Marknesse in 2014

De indeling van begraafplaats Marknesse in 2014 lijkt sterk op die van de tekening uit 1953: de vorm van het entreeplein, de beide delen, de centrale bomenlanen en dwarslanen met bomen; al deze elementen zijn nog aanwezig. Het lijkenhuisje staat nog op dezelfde plaats, de gravenrijen, en de hagen ertussen zijn in de praktijk zoals ook op tekening is gesteld in 1953. Opvallend verschil zijn de verschillende uitbreidingen: aan beide uiteinden van de begraafplaats zijn extra rijtjes graven toegevoegd. Daarnaast is het algemene deel op tekening flink uitgebreid buiten de contouren van het terrein van 1953.

Sipkema over Marknesse

Oud-groen beheerder Sipkema zegt over de huidige inrichting van Marknesse: 'Als je nu in Marknesse komt, sta je versteld. Zó anders is het beeld: veel hoger dan vroeger. Ook de indeling in vakken en de haagboogjes waren er toen niet.' Volgens Sipkema lijkt de begraafplaats nu op het beeld dat stedenbouwkundige Theo Verlaan voor ogen had: met boogjes op ooghoogte en een inrichting in compartimenten. Dat plan is in de jaren zestig en zeventig nooit uitgevoerd. Sipkema heeft bij zijn pensionering bij de gemeente aandacht gevraagd voor het oorspronkelijke plan van Verlaan. De haagboogjes zijn later alsnog gerealiseerd.

Tekeningen van de begraafplaats, januari 2014.

Boven: rooms-katholiek deel, en onder het algemene deel.

BEGRAAFPLAATS MARKNESSE

De centrale bomenlaan.
Dorpsbewoners onderhouden de rozenperken.

BANT

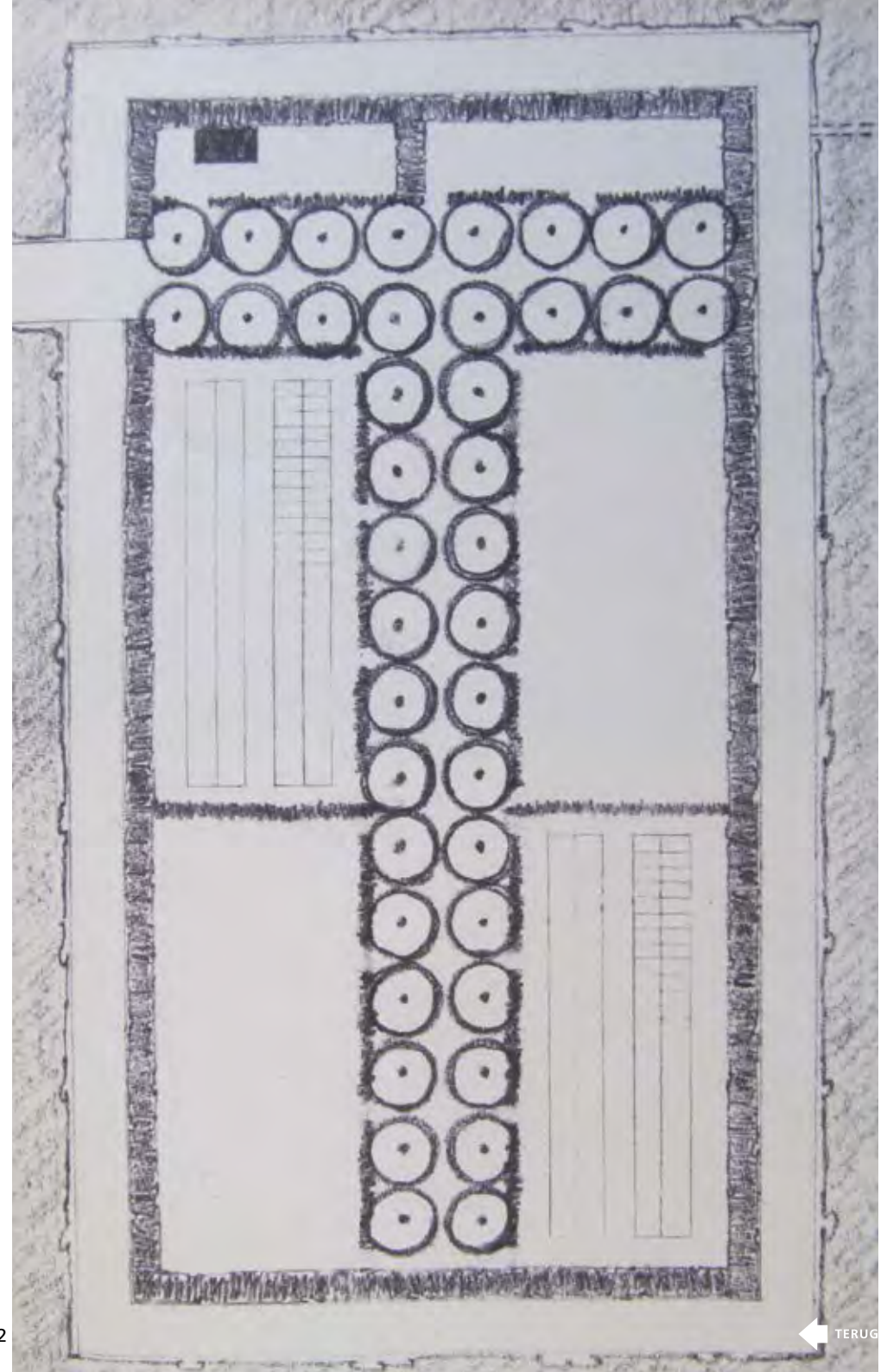
BEGRAAFPLAATS BANT

Bant: eenvoudig, rechte lijnen en een indeling in vakken. In Bant is te zien hoe de begraafplaatsen van de Noordoostpolder bedoeld waren.

Het dorpsplan voor Bant is in 1950 ontworpen door Theo Verlaan voor de Bouwkundige afdeling van de Directie Wieringermeer. In het ontwerp is de begraafplaats bedacht aan de zuidzijde van het dorp, maar is nog geen begraafplaats ingetekend. Het ontwerp werd in hetzelfde jaar door de Planologische Commissie goedgekeurd en in 1951 begon de Directie Wieringer meer met de bouw van het dorp. De eerste ontwerptekeningen van de begraafplaats dateren uit 1961 en 1962. De aanleg van de begraafplaats vond plaats tussen 1962 en 1965.

Ontwerp van de beplanting begraafplaats Bant, 1961

Duidelijk in het ontwerp is het T-kruis van bomen. De lange arm van de T deelt de begraafplaats in tweeën. Direct naast de bomenrijen zijn hagen getekend. Halverwege is een dwarshaag geplaatst, waardoor vier vakken ontstaan. Op de ontwerptekening is de hele begraafplaats omzoomd door een brede haag. Dit ontwerp straalt eenvoud en rust uit. Er is een belangrijke rol weggelegd voor symmetrie. De tekening met de beplanting uit 1961 is volgens Piet Kelder door hemzelf gemaakt.

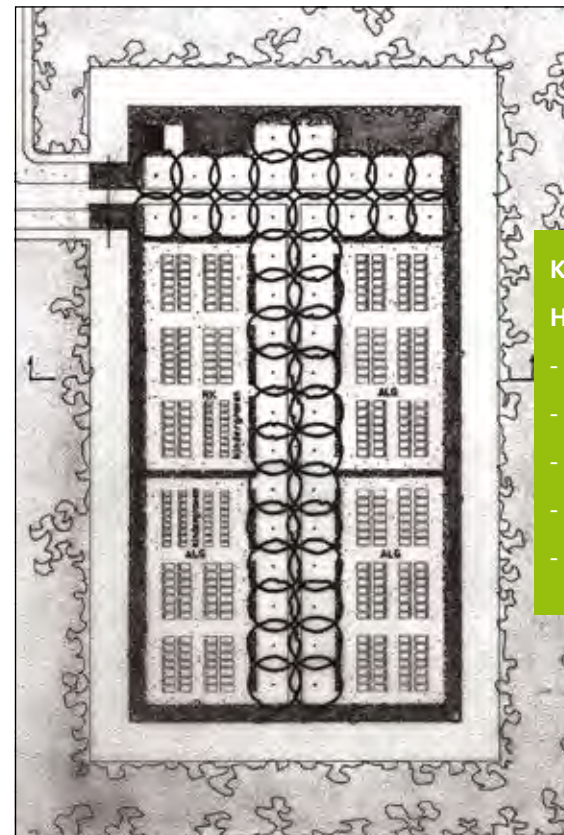
Ontwerptekening van begraafplaats Bant, 18 mei 1962

Het ontwerp van begraafplaats van Bant uit 1962 in grote lijnen hetzelfde als dat van 1961. Toch zijn enkele dingen anders. Het T-kruis is veranderd in een zogenaamd Latijns kruis doordat bovenop de dwarse ligger van de T nog twee bomen zijn getekend. Aan weerskanten van die twee bomen zijn heesters (of haagbeplanting) getekend. De verdeling in vier vakken is hier duidelijker, en ook de graven zijn hier aangegeven. Het vak linksboven is het rooms-katholieke deel van de begraafplaats, de rest is voor algemene graven. De doorsnede-tekening laat zien dat buiten de haag een sloot of greppel is bedacht, met daaromheen weer een groene zone.

Tussen de rijen met graven zijn geen hagen getekend (ook niet op de tekening van 1961). Volgens Piet Kelder was het wel de bedoeling daar hagen te planten en zijn deze destijds aangeplant in haagbeuk. Toen hij in de eerste helft van de jaren tachtig de begraafplaats nog eens bezocht, bleek de haagbeuk vervangen door veldesdoorn.

Volgens Piet Kelder was het Verlaan die het ontwerp van de begraafplaats maakte zoals het is uitgevoerd. Het is echter niet met zekerheid vast te stellen wie de ontwerper was. In een artikel over de begraafplaats van Bant in het tijdschrift De Blauwe Kamer uit 1991 (nr. 7) schrijft Martin van der Toorn dat het Pieter Verhagen was die al een schetsontwerp voor de begraafplaats maakte. Verhagen was tot het jaar van zijn overlijden (1950) als planologisch adviseur betrokken bij de inrichting van de Noordoostpolder. Verhagen werkte voornamelijk in de zogenaamde traditionalistische stijl van de Delftse school. Volgens Van der Toorn heeft Verhagen de klassieke maatverhoudingen hebben toegepast op de indeling van

de begraafplaats: *'Op het eerste gezicht lijken de rechte lijnen – de strakke opzet – te verwijzen naar een zuiver functionalistische oorsprong. Maar als je een dergelijke ruimte even op je in laat werken en wat gaat meten, wordt duidelijk dat de verhoudingen een belangrijke rol spelen. Zowel in horizontale als in verticale zin. Het materiaalgebruik verwijst naar het functionalisme, de verhoudingen verwijzen naar de Delftse school.'*

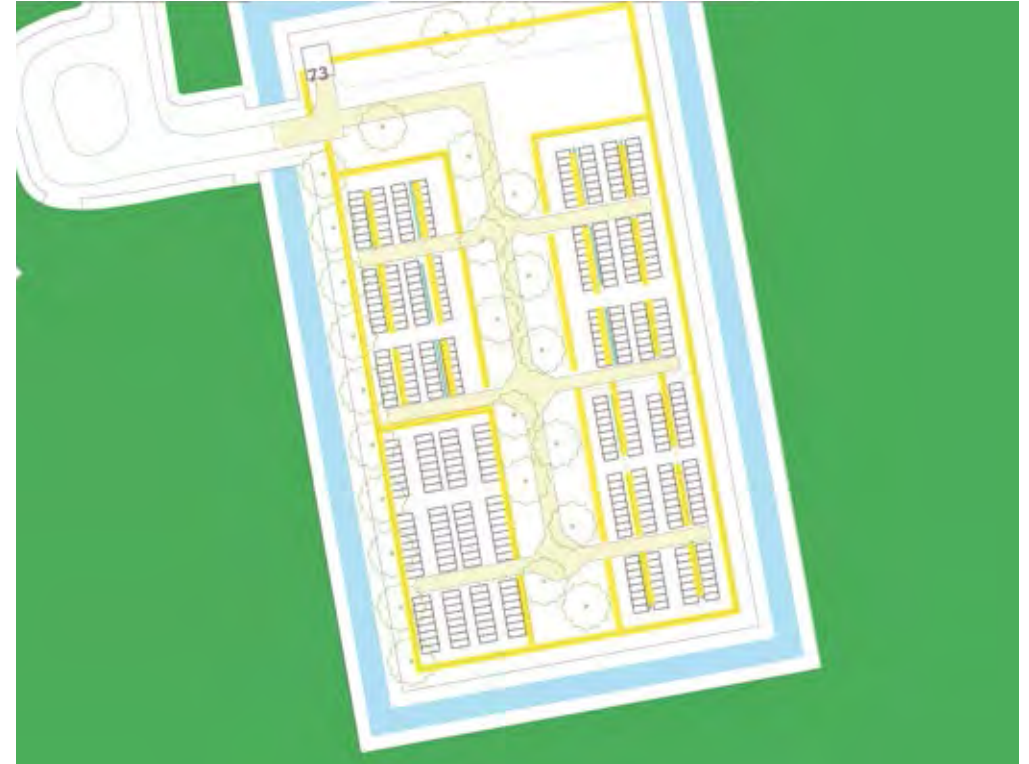

KENMERKEN VAN ZOWEL HET ONTWERP UIT 1961 ALS 1962:

- rechthoekige opzet
- kruisvorm
- grote lijn (bomenlaan)
- indeling in vakken
- symmetrie

Begraafplaats Bant in 2014

In 2014 is de centrale bomenlaan van de begraafplaats beplant met paardenkastanjes (zie grote foto). De bomen zijn geplant in een zogenaamd driehoeksverband (niet symmetrisch tegenover elkaar op de bomenlaan, maar verspringend). Deze plaatsing is niet zoals in de tekeningen uit 1961 en 1962. De bomen die op de tekening uit 1962 de bovenkant van het kruis vormen, zijn niet te vinden op de begraafplaats.

BEGRAAFPLAATS BANT OP WERELDTENTOONSTELLING

De begraafplaats van Bant kenmerkt zich door strakke lijnen en eenvoud. Kenmerkend zijn de bomenrij in het midden, de strakke hagen achter de graven en de bossingel om de begraafplaats heen. De rechtlijnigheid en sobere opzet waren destijds vernieuwend voor begraafplaatsen. Volgens Piet Kelder (1922),

ontwerper van de beplanting van de begraafplaats, was het ontwerp zo vernieuwend dat een maquette ervan in 1970 een plaats kreeg in het Nederlandse paviljoen op de Wereldtentoonstelling in Osaka (Japan). Het ontwerp leek goed aan te sluiten bij het thema van deze tentoonstelling: 'Vooruitgang en harmonie voor de mensheid'.

BEGRAAFPLAATS BANT

De bossingel omgeeft de hele begraafplaats en zorgt voor beschutting en privacy.

BEGRAAFPLAATS BANT

Strakke hagen achter de graven en een haag én bossingel om de begraafplaats heen.

NOG STEEDS EEN MAN VAN DE STRAKKE LIJN

Interview met Piet Kelder

INTERVIEW PIET KELDER

Piet Kelder werkte van 1946 tot 1962 als landschapsarchitect in de Noordoostpolder. Hij maakte onder meer ontwerpen voor wegbeplanting en erfbeplanting van boerderijen. Ook ontwierp hij de beplanting de eerste begraafplaatsen in de Noordoostpolder. Samen met stedenbouwkundige Verlaan ontwierp hij begraafplaatsen van Emmeloord (het vroegste deel), Bant en Marknesse.

Beplanting tegen saaie rechtlijnigheid

Ruim zestig jaar na aanleg van de polder gaat de inrichting ervan Piet Kelder (geboren in 1922) nog duidelijk aan het hart. Ondanks zijn hoge leeftijd heeft hij het interview goed voorbereid. Hij steekt meteen van wal met een 'mini-college' over de ruimtelijke ordening van de Noordoostpolder.

In zijn werk in de Noordoostpolder werd Kelder geïnspireerd door het oorspronkelijke beplantingsplan van zijn leermeester professor J.T.P. Bijhouwer. De visie van Bijhouwer was dat je ook in dit nieuwe landschap optimaal gebruik moest maken van de aanwezige omstandigheden - zoals bodemgesteldheid - om schakering in het landschap aan te brengen. De 'saaie' rechtlijnigheid was te doorbreken door met beplanting 'afleidingen voor het oog' te creëren. Met deze middelen kon een gevoel van menselijke maat gecreëerd worden. Maar Bijhouwer zei ook: 'Slechts indien de middelen passen in het wezen van de polder kunnen wij verwachten dat zij veranderingen in het beheer kunnen overleven.'¹

Kelder experimenteerde in de wegbeplanting eerst met brede stroken beplanting in het gebied tussen Bant en Lemmer. De Noordoostpolder was, aldus Kelder, bij uitstek een gebied om te experimenteren en dat kon dus ook bij de inrichting van begraafplaatsen.

Voor Piet Kelder was één ding heel belangrijk in zijn beplantingsplannen: het moest strak zijn en passen bij de rechtlijnigheid van de polderaanleg. Kelder: 'Juist in de polder, met zijn strakke lijnen moet je ook de begraafplaatsen zo recht en strak mogelijk maken'.

De rechte lijnen van de hagen verwijzen volgens Kelder naar de rechtlijnigheid van de polder.

'In de polder, met zijn strakke lijnen, moet je ook de begraafplaatsen zo recht en strak mogelijk maken'

Piet Kelder

¹ J.T.P. Bijhouwer, *Grensverleggend landschapsarchitect*, G. Andela, Rotterdam, 2011, p.85.

INTERVIEW PIET KELDER

Ontwerp van begraafplaats Bant

Zijn 'Kelderse aanpak' zoals die later genoemd werd, volgens Kelder zelf, kwam het best tot uiting in het ontwerp van de begraafplaats van Bant. Hij werkte hieraan samen met Theo Verlaan. Die wilde het ontwerp voor de begraafplaats strak houden. Dat paste precies in het beeld dat Kelder voor ogen had: 'Ik wilde geen losse plukjes'. In die lijn koos Kelder de beplanting: een hoofdlaan van paardenkastanjes, begeleid door een strakke haag van haagbeuk. De vakken werden omzoomd door hagen van veldesdoorn. Deze soort contrasteert met zijn kleurverloop in het voorjaar van oranje-rood naar donkergroen mooi bij het frisse groen van de haagbeuk.

Omringende haag van veldesdoorn. Aan de dikte van de stam is de ouderdom te zien.

Bomen en bloemen

In veel dorpen waren al dorpsbossen aangeplant toen de begraafplaatsen aangelegd werden. Zo werden de begraafplaatsen vaak aangelegd in of bij het

dorpsbos. In later jaren zag Kelder op de begraafplaatsen steeds meer bloemen en bloemperken verschijnen. Het past niet in zijn visie op de begraafplaatsen in de polder: deze zouden strak moeten zijn en blijven. Beplanting van de graven zelf met bloemen vind hij echter geen probleem: 'Door de strakheid van de hagen is het niet zo erg dat op de graven zelf plantjes en bloemen worden gezet. Dat tast het karakter van de begraafplaats niet aan.'

Onvindbare beplantingsplannen

Kelder heeft geconstateerd dat de begraafplaatsen zijn veranderd in de loop van de tijd. Op de vraag of hij dat erg vindt, citeert hij J.T.P. Bijhouwer: '*In liefde, oorlog en landschap is alles geoorloofd*'. Wat volgens Kelder betekent dat als men het wil veranderen dat gewoon gebeurt. Als voorbeeld noemt Kelder het feit dat zijn ontwerp van de begraafplaats van Bant internationale bekendheid kreeg, maar dat het in Nederland hoogstwaarschijnlijk niet eens is bewaard. Toen hij ter voorbereiding van een lezing eens bij de Rijksdienst IJsselmeerpolders op zoek ging naar de schetsen van zijn beplantingsplannen, bleken die onvindbaar. Kelder: 'Dat geeft wel aan hoeveel waarde eraan werd gehecht'.

'Respecteer het door de mens gemaakte landschap'

Piet Kelder

Advies voor de toekomst

Op de vraag welk advies hij wil meegeven voor het toekomstig onderhoud komt hij weer terug bij het karakter van de polder: 'Probeer de rechte lijnen en de strakheid in stand te houden'. Ook bij de begraafplaatsen moeten de grote lijnen en

INTERVIEW PIET KELDER

elementen leidend zijn. Kelder: 'Zorg dat je verschil houdt tussen de polders met al zijn variaties, en het andere landschap. Op zoveel andere plaatsen in Nederland heb je al het natuurlijke landschap. Het bijzondere in de Noordoostpolder is juist de polder, met de strakke lijnen van het door de mens gemaakte landschap'. In de ogen van Kelder houdt dat niet in dat er geen ruimte is voor natuur. Méér aandacht voor natuurbelang betekent volgens Kelder niet per definitie een andere stijl. Hij ziet de polders juist als goede bronnen voor natuurbehoud. Hij pleit ook voor een beplanting die bij het karakter van de plek past of dit versterkt: 'Naast een kerkspits plaats je geen zuilvormige populier

maar een bolvormige boom.' Op de begraafplaatsen ziet hij daarom liever geen populieren of ligusterhagen, maar wel paardenkastanjes of de Limburgse boskriek (*Prunus avium*).

Tot slot zegt Kelder: 'Luister ook naar de bevolking'. Als hij nu opnieuw mocht ontwerpen, zou hij het in dezelfde lijn doen, maar hij zou ook willen luisteren naar de mensen die er leven en gebruik maken van het landschap.

Kelder: 'Destijds kon ik vaak nog geen rekening houden met de mensen, want er woonde nog bijna niemand.' ■

*Denkend aan Flevoland
zie ik brede, doorgaande lanen
recht door oneindig laagland gaan
en de gedachte aan deze beplantingen
zal bij onveranderde omstandigheden
straks maken dat de kracht van het water
in deze gewesten niet langer
wordt gevreesd of gehoord*

Gedicht van Piet Kelder, februari 2014
vrij naar Marsmans 'Herinnering aan Holland'

CREIL

Creil: kruisvorm met centrale bomenlaan en vier kwadranten. Deze basis is nog steeds terug te vinden.

Tussen 1950 en 1952 ontwierp Theo Verlaan voor de Bouwkundige afdeling van de Directie Wieringermeer het dorp Creil. Het was zijn bedoeling het dorp te 'verpakken in een groene wereld'. Aan de oostkant van het dorp moest een volkstuinengebied komen met hoog opgaande ijle bomen. In dit gebied bedacht hij ook de begraafplaats. De begraafplaats ligt nu centraler in het dorp, omdat het dorp eromheen is gegroeid.

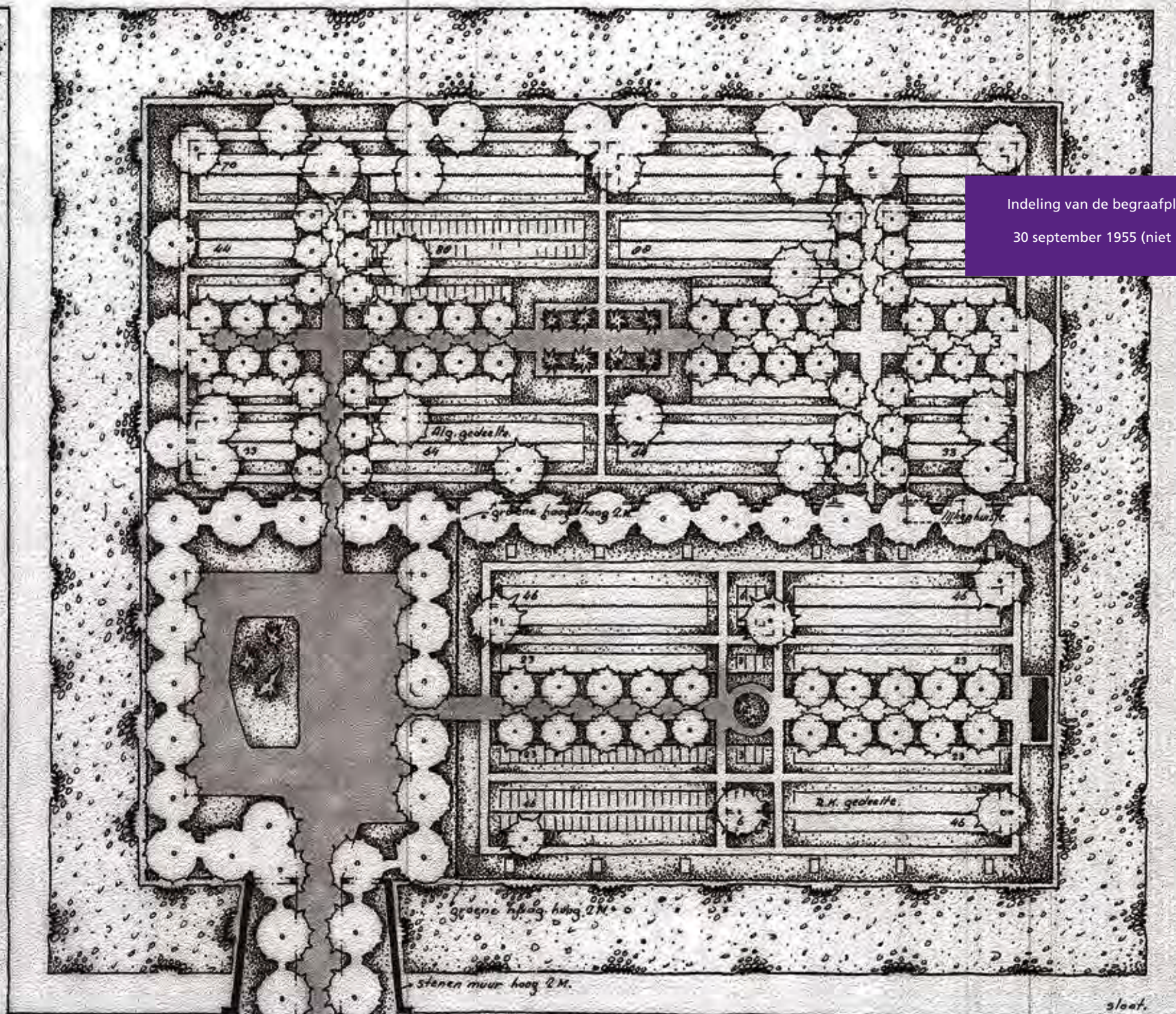
Ontwerp begraafplaats Creil 1955

Dit ontwerp wordt gekenmerkt door een asymmetrische opzet van de begraafplaats met kruisvormige pleintjes en bomenlanen die de verschillende vakken met elkaar verbinden. Ook zijn twee meter hoge stenen toegangsmuren bedacht. Het ontwerp kent qua stijl en detaillering overeenkomsten met de begraafplaats van Marknesse, zoals de pleintjes en de stenen toegangsmuren.

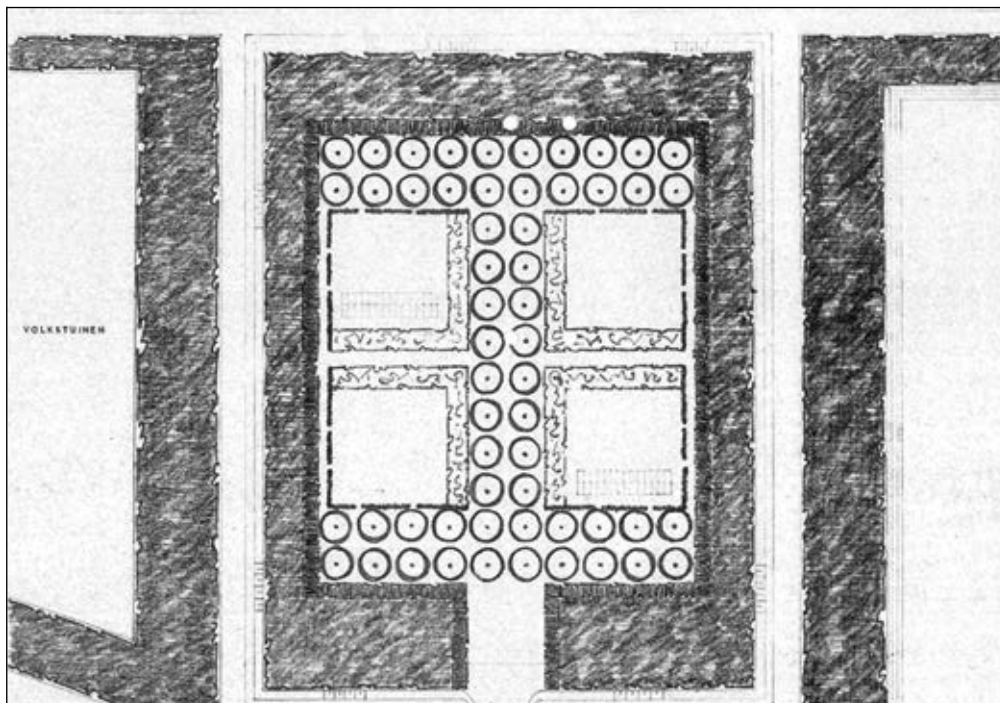
Door het ontbreken van de noordpijl is niet te zien hoe de begraafplaats ten opzichte van het dorp is bedacht. In het dorpsplan van Verlaan uit 1952 was de begraafplaats rechthoekig, maar zat de ingang aan de korte zijde van de rechthoek, en niet aan de lange zijde zoals op deze tekening. De begraafplaats zoals hier getekend, is niet gerealiseerd. Dit kan maken hebben met een besluit uit 1956 om de begraafplaats kleiner te maken dan het tot dan toe gereserveerde terrein.

KENMERKEN:

- asymmetrische indeling
- indeling in vakken (compartimenten)
- 'kruis-paden' met bomen
- omsingeling met beplanting

Indeling van de begraafplaats te Creil,
30 september 1955 (niet uitgevoerd)

'Ontwerp beplanting', 10 maart 1961, van de afdeling Bebossing en beplanting.

Tekening begraafplaats Creil, 1961

Deze tekening uit 1961 laat een andere opzet zien dan de tekening uit 1955. Het sluit aan bij de tekening van het dorpsplan van Verlaan, waarbij de ingang van de begraafplaats aan de korte zijde is getekend. De vormgeving is symmetrisch. De basis is een kruisvorm met vier vakken. De bomenstructuur bestaat uit een hoofdlaan en twee dwarslanen. Om de begraafplaats heen bevindt zich een haag en daarbuiten een bossingel.

Tekening begraafplaats Creil, 1962

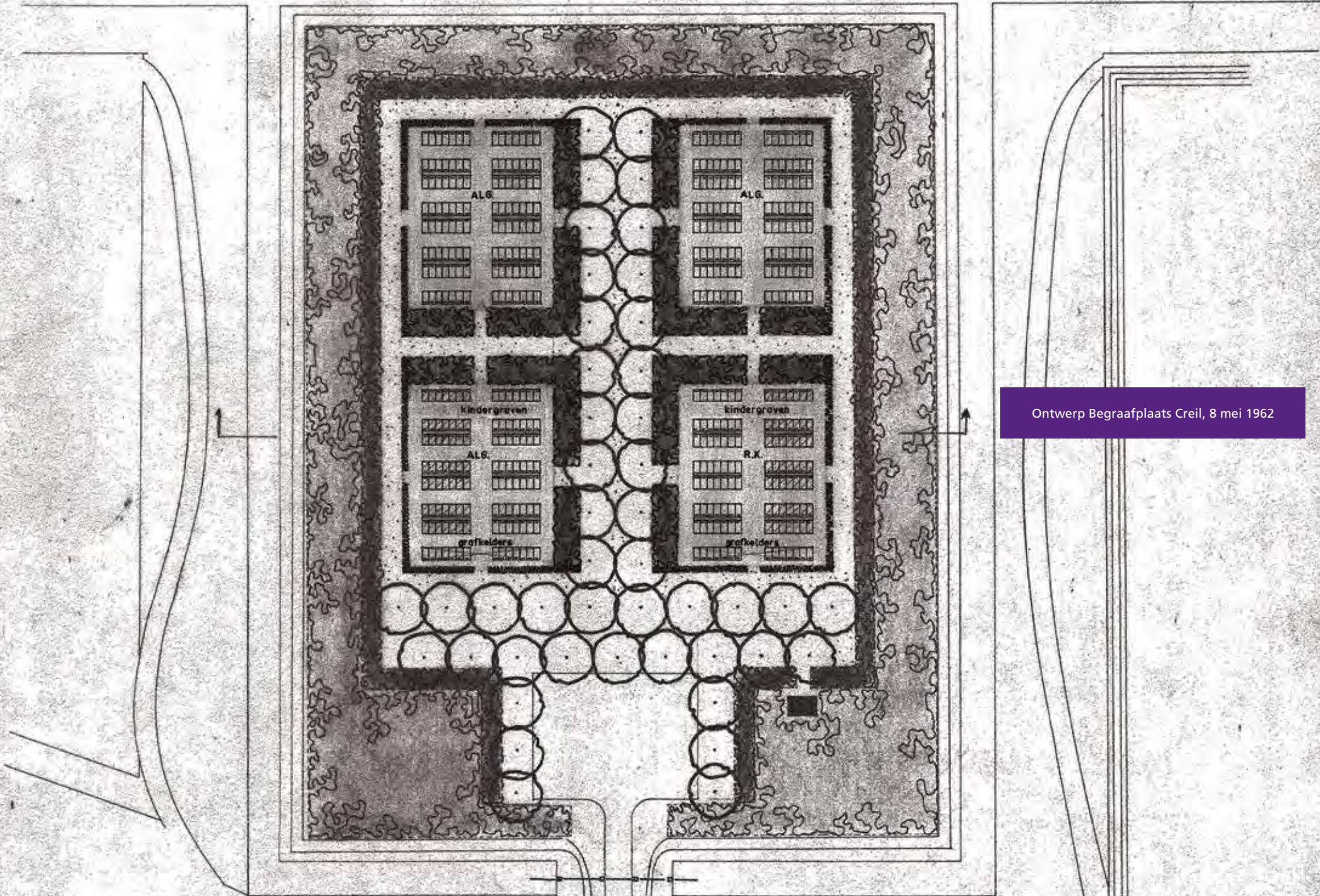
Het ontwerp uit 1962 lijkt qua opzet op het ontwerp van 1961. De begraafplaats bestaat ook hier nog uit vier vakken met hagen aan de binnenkant. Om de begraafplaats heen is ook hier een haag of heesterrand getekend. Dit ontwerp vormde de basis voor de uiteindelijke aanleg. Of de beplantingsstructuur destijds is uitgevoerd als op de tekening is onbekend. De begraafplaats is in 1965 in gebruik genomen.

Doorsnede uit ontwerp-tekening 1962. De hagen om de vakken zijn meer dan manshoog bedoeld.

KENMERKEN:

- symmetrische kruisvorm
- T-vorm van bomen (ook centrale as)
- indeling in vier vakken
- zowel hagen of heestervakken om de vakken als om het gehele terrein
- verschil in breedte van haag / heestervakken rondom één vak

Ontwerp Begraafplaats Creil, 8 mei 1962

Begraafplaats Creil in 2014

In 2012 is de begraafplaats van Creil gerenoveerd, naar ontwerp van beheerder Tjerk van der Wal. Aanleiding was de wens van de gemeente om onderhoudskosten van begraafplaatsen te verlagen. Het ingangspein heeft nu een ovale vorm met als opvallend element de klokkentoren. Vanaf dit plein lopen twee klinkerpaden schuin weg naar de twee delen. Halverwege de centrale bomenlaan is op verzoek van het Dorpsbelang een urnentuin aangelegd.

De heesterranden, die voorheen de begraafplaats in vieren deelden, zijn verdwenen. De ligusterhagen tussen de rijen graven zijn vervangen door taxushagen. Op verzoek van Dorpsbelang is de boomsoort van de centrale bomenlaan (meelbes – *Sorbus aria*) gehandhaafd. Beheerder Tjerk van der Wal had hier graag bomen van een groter type gezien. Ook wilde hij de paden aan de achterkant van de begraafplaats met elkaar verbinden zodat de bezoeker rond kon lopen. De dorpsvereniging was hier geen voorstander van.

KENMERKEN:

- ovaal entreeplein
- schuin weglappende paden vanuit het entreeplein
- klokkentoren bij de ingang
- symmetrie

Begraafplaats Creil,
15 februari 2012

DORPSBELANG OVER DE BEGRAAFPLAATS EN DE RENOVATIE

Interview met voorzitter Dorpsbelang Lauran Hermus

Lauran Hermus is voorzitter van dorpsbelang Creil. Hermus: **'Het belangrijkste voor het dorp is dat de begraafplaats netjes is. Een niet onderhouden begraafplaats geeft ergernis. Dat is geen eervolle manier om met de overledenen om te gaan.'** Volgens Hermus vinden de meeste inwoners van Creil dat de begraafplaats er op vooruit is gegaan door recente aanpassingen uit 2012. **'Er is nu meer eenheid en balans'**.

Samen op Weg

Bij de entree springt meteen de enorme klokkentoren in het oog. Hermus: 'De klok komt nog uit de voormalige rooms-katholieke kerk uit Creil. De kerk zelf is er niet meer. Voorheen had ieder dorp van de Noordoostpolder zowel een protestantse als een katholieke kerk. Maar dat is veranderd, in Creil is nu één kerkgebouw van de Samen op Weg-kerken. Deze heeft voor het dorp een centrale plaats en wordt voor de rouw en trouw door alle gezindten gebruikt.

Geloof en begraven

Hoewel er nog maar één kerkgebouw in het dorp is, bestaat de begraafplaats uit een katholiek en een algemeen deel. Om op het katholieke deel begraven te kunnen worden, moet iemand gedoopt zijn. Alle begrafenissen worden gehouden in het kerkgebouw en vertrekken ook van daaruit naar de begraafplaats. Bij een begrafenissen luiden eerst de klokken van de kerk, daarna die van de begraafplaats.

De doorkijk vanaf de begraafplaats naar de kerktoren verbindt beide met elkaar.

Groot onderhoud en dorpsbelang

In 2008/2009 kreeg Creil te maken met groot onderhoud voor de begraafplaats. In diezelfde periode lag een nota over onderhoudskosten van begraafplaatsen ter bespreking bij de gemeenteraad. Daarin stond dat onderhoudskosten voor begraafplaatsen betaald zouden moeten worden uit de opbrengsten van de begraafplaatsen. Op basis hiervan zijn omvormingsplannen gemaakt voor begraafplaatsen. In Creil viel dit ongeveer samen met het groot onderhoud.

Het Dorpsbelang heeft in de renovatie goed samengewerkt en overlegd met de gemeente. In het dorp is hiervoor een comité opgericht van acht inwoners. Voor het Dorpsbelang was het belangrijk dat de begraafplaats niet alleen werd gezien als een plaats om de doden te begraven, maar ook als een plek met een parkfunctie, centraal in het dorp. In overleg met het Dorpsbelang is een flink aantal aanpassingen doorgevoerd.

'Het belangrijkste voor het dorp is dat de begraafplaats netjes is.'

Lauran Hermus, voorzitter Dorpsbelang Creil

Hagen van taxus

Zo is de border met struiken langs de centrale bomenrij vervangen door gazon.

Het Dorpsbelang was hier op zich geen voorstander van, maar zag ook dat de border niet goed werd onderhouden.

Een andere aanpassing betreft het vervangen van een groot aantal hagen door taxushagen. Op een eerder moment waren op het katholieke deel van de begraafplaats de hagen al vervangen door nieuwe hagen (liguster), omdat de oude hagen niet goed meer waren. Ondertussen bleken ook de hagen van het algemene deel aan vervanging toe. De gemeente wilde hier de oude ligusterhaag vervangen door een taxushaag, omdat deze soort minder snel groeit en dus minder onderhoud vraagt. Het dorp vond het vooral belangrijk dat de begraafplaats een eenheid zou blijven en wilde daarom dat alle hagen vervangen zouden worden door taxus. Dat is toen gebeurd. Hoewel de recent aangeplante taxus nog erg klein is, zijn de inwoners van Creil tevreden over de nieuwe aanplant.

Om de begraafplaats heen bevindt zich nog steeds een bossingel van hoge bomen, zoals door Verlaan in het dorpsplan bedacht. Een haag om de begraafplaats heen is er niet meer. Als de bomen in de winter kaal zijn heeft de begraafplaats een minder besloten karakter. Er is daarom een singel aangelegd van groenblijvende heesters, voornamelijk laurierkers. Deze heesters zorgen ook in de winter voor een groene omheining. Het snoeibeleid van de gemeente is om de laurierkers één keer in de vijf jaar tot de grond af te knippen, maar Hermus ziet liever dat deze heester regelmatig wordt gesnoeid, zodat de groene omsingeling zo constant mogelijk is.

Evenwichtig beeld

Evenwicht in het beeld tussen het rooms-katholieke deel en het algemene deel is belangrijk voor het dorp, volgens Hermus. Zo vond het bewonerscomité dat op de begraafplaats bomen ontbraken langs het dwarspad. Omdat zowel vooraan op

de begraafplaats bomen staan, als langs het centrale pad, krijg je achteraan een soort open 'gaten'. Het comité wilde daar graag bomen. Maar omdat de gemeente eerder minder dan meer wilde, heeft het dorp hierover 'onderhandeld' met de gemeente. In ruil voor het verdwijnen van de struiken langs het centrale pad, wilde het comité bomen geplaatst zien op het dwarspad. Uiteindelijk is dat gelukt. Op de foto's is de jonge aanplant te zien.

De inwoners van het dorp zijn tevreden, volgens Dorpsbelang-voorzitter Hermus. Sterker nog: veel dorpsbewoners vinden het zelfs een verbetering. Voorheen werd de begraafplaats niet zo bijzonder gevonden, maar de renovatie bood een kans er alsnog wat van te maken. De meeste mensen vinden het nu goed: er is vrij uitzicht over de begraafplaats waardoor een open en transparant aanzien is ontstaan. Ook is er meer eenheid en balans, én: het ziet er opgeruimd uit.

'Er is nu meer eenheid en balans'

Lauran Hermus over de aanpassingen op de begraafplaats

Urmentuin

Ondertussen is in Creil, net als op een aantal andere begraafplaatsen in de Noord-oostpolder, ook een urnentuin aangelegd. Deze bevindt zich aan de achterzijde van de begraafplaats, in het verlengde van de centrale as. Het dorp wil ook hier graag nog een omzoming van taxus, zodat de urnentuin meer bij de begraafplaats gaat horen.

In het dorp leeft verder nog een wens voor een gedenksteen voor vroegtijdig doodgeborenen. Als een kind levend geboren wordt en dan dood gaat, wordt het wel begraven, maar als het vroegtijdig doodgeboren wordt, gebeurt dat niet.

Om mensen die dat hebben meegemaakt ook te kunnen laten gedenken, maakt een dorpsbewoner hiervoor een kunstwerk.

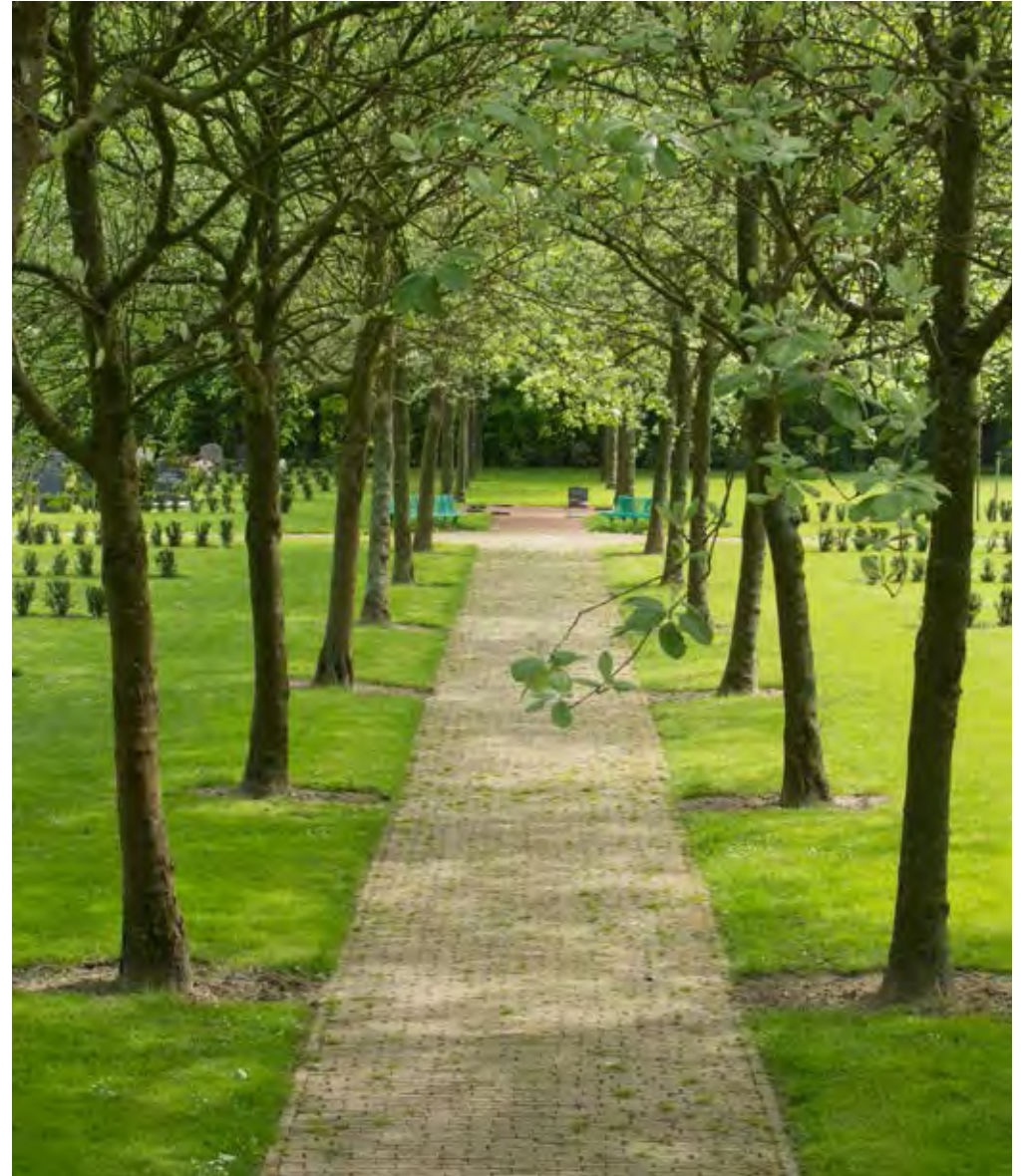
Begraven in de Noordoostpolder

Alle begraafplaatsen van de dorpen in de Noordoostpolder hebben een algemeen deel en een katholiek deel. Toch denkt Lauran Hermus dat het gescheiden begraven op termijn gaat verdwijnen. Het 'mengen' van de verschillende gezindten op de begraafplaats is nog geen onderwerp van gesprek in Creil, maar Hermus ziet dat nog wel gebeuren: 'In de urnentuin is ook geen sprake van keuze op grond van geloof, en daar is dat geen probleem'.

Het valt Hermus op dat ook het uiterlijk van de graven in de loop van de jaren is veranderd: 'Waar vroeger de katholieke graven de meest aangeklede graven waren, zijn dat nu de graven in het algemene deel'. Hermus denkt dat dat komt omdat symboliek meer wordt toegelaten in de kerk en meer in de maatschappij voorkomt. Dan is het logisch dat het ook meer beleefd wordt en terug te vinden is op de begraafplaats.

De centrale bomenlaan met op de voorgrond het urnenveld.

BEGRAAFPLAATS CREIL

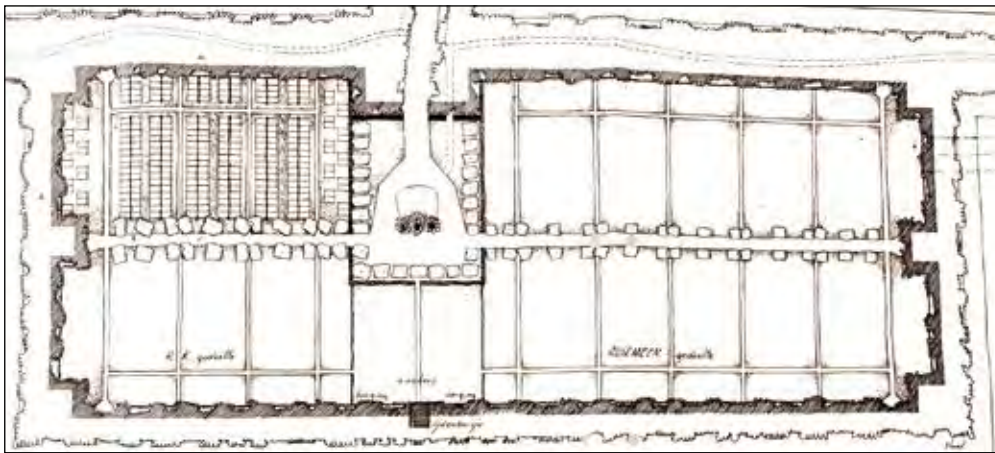

ENS

Ens: basisvorm met vier vakken. De rechte lijnen en duidelijke structuren zijn nog steeds beeldbepalende elementen.

De begraafplaats ligt aan de zuidoostkant van het dorp, in lijn met de locatie die Verlaan ervoor bedacht in het in 1949 goedgekeurde dorpsplan.

Tekening begraafplaats Ens 1955

Indeling van de begraafplaats Ens, 31 maart 1955, (niet uitgevoerd).

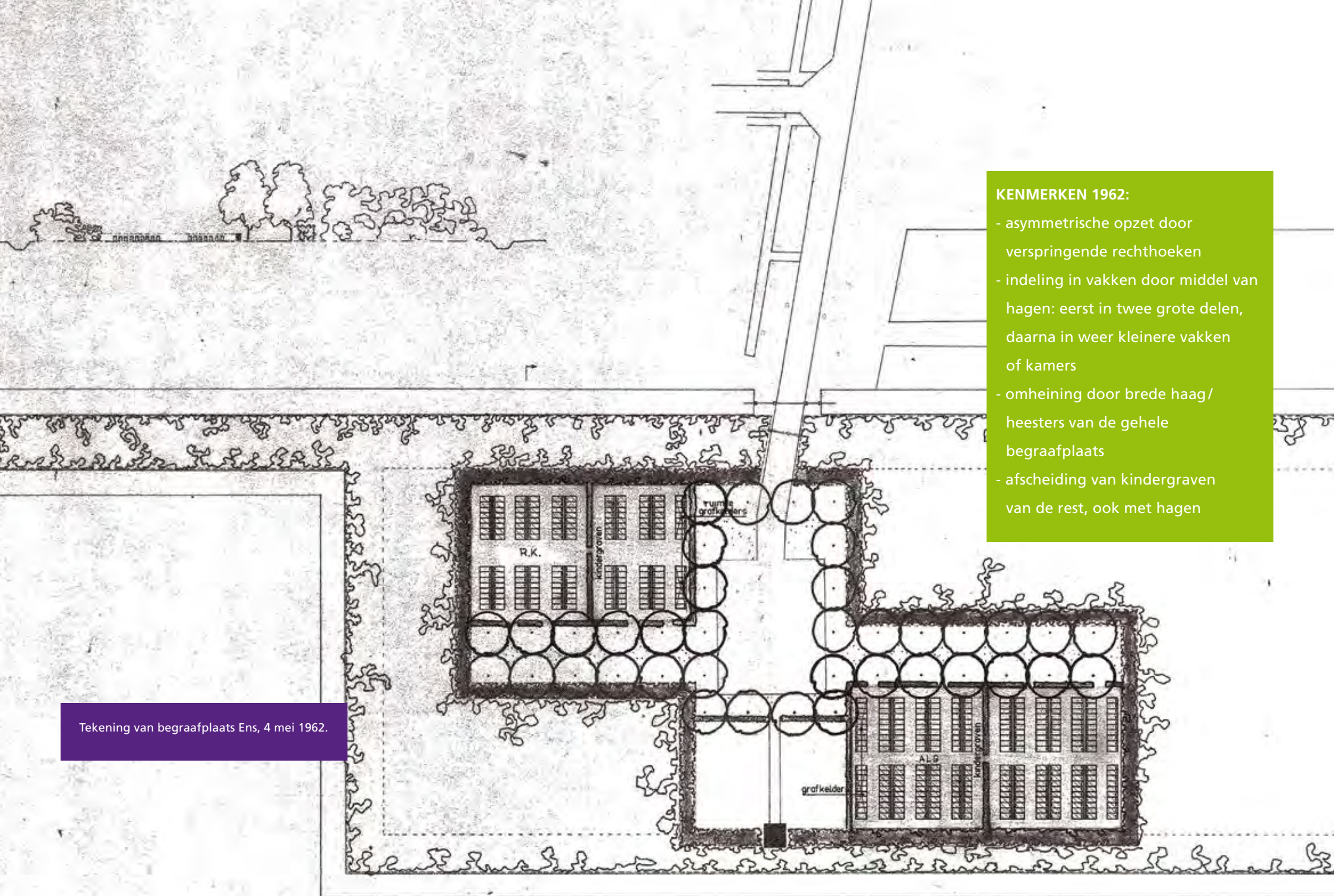
Deze tekening van begraafplaats Ens is van 31 maart 1955, kort na het besluit van de Directie Wieringermeer op 12 maart 1955 om in alle dorpen van de Noordoostpolder een begraafplaats in te richten. Mogelijk is dit een van de eerste tekeningen die na dit besluit gemaakt is. Uit 1955 zijn ook ontwerptekeningen aangetroffen van de begraafplaatsen Rutten, Creil en Luttelgeest, maar deze tekening wijkt qua

stijl daarvan af. Al deze tekeningen zijn met dezelfde naam ondertekend. Hoewel niet met zekerheid te zeggen lijkt hier de naam 'Ginkel' te staan.

De tekening laat een centraal pleintje zien, omringd met bomen en een haag en in het midden een bloemperk. Links bevindt zich het kleinere rooms-katholieke deel, rechts het grotere algemene deel. Tussen de graven lijken hagen getekend. Het gedeelte tegenover het ingangspeintje is bedoeld als 'kwekerij'. In het midden hiervan loopt een smal pad naar het lijkenhuisje. Opvallend in deze tekening is het wandelpad dat vanaf de ingang loopt naar de bosgordel aan de noordkant van de begraafplaats. De bomen zijn nogal hoekig getekend, wat afwijkt van de andere tekeningen uit 1955. Ook zijn graven getekend buiten de buitenste paden van de begraafplaats. Zowel daar als direct na de ingang zijn graven twee aan twee afgebeeld. Op tekeningen van andere begraafplaatsen komt dat niet voor op deze manier. Niet is aangegeven wat voor graven dit zijn. Het zou kunnen gaan om liggende graven, familiegraven of grafkelders.

KENMERKEN 1955:

- andere tekenstijl dan latere ontwerptekeningen
- rechthoekige vorm met een groter en een kleiner deel
- compartimenten in beide delen
- wandelpad vanaf de begraafplaats door de bossingel
- 'kwekerij' ingetekend

- KENMERKEN 1962:**
- asymmetrische opzet door verspringende rechthoeken
 - indeling in vakken door middel van hagen: eerst in twee grote delen, daarna in weer kleinere vakken of kamers
 - omheining door brede haag/heesters van de gehele begraafplaats
 - afscheiding van kindergraven van de rest, ook met hagen

Tekening van begraafplaats Ens, 4 mei 1962.

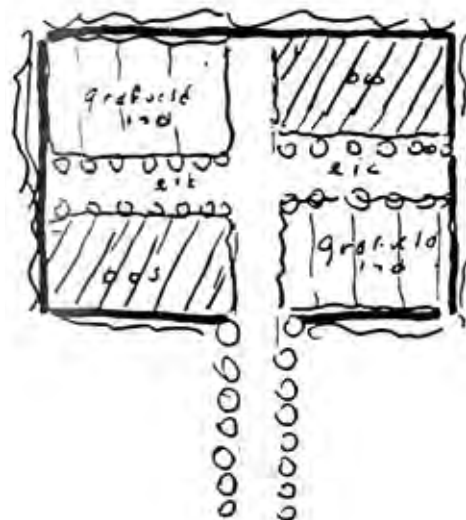
Indeling begraafplaats Ens in 1962

De indeling op de tekening uit 1962 is anders dan die van 1955. De begraafplaats bestaat nu uit twee verspringende rechthoeken. In vergelijking met de tekening uit 1955 is het ingetekende oppervlak van de begraafplaats kleiner. Een stippellijn op de tekening uit 1962 geeft de oorspronkelijk bedachte omvang weer.

Het middenplein met een omzoming van bomen is gehandhaafd, net als de bomenlanen vanaf het middenplein. Deze bomenlanen vormen alleen geen centrale as meer, en krijgen aan slechts één kant ervan een vak met graven.

Hierdoor krijgt de begraafplaats een asymmetrische opzet. Het lijkt erop dat deze tekening de basis vormt voor de uiteindelijke beplanting van de begraafplaats. Begin 1962 was de begraafplaats al aanwezig, maar nog niet beplant.

Ook is er een schets van begraafplaats Ens van de hand van Piet Kelder (van na 1962). Hierin vormt de bomenlaan een kruis dat vier kwadranten oplevert: twee ervan zijn als grafveld ingericht, de andere twee als bos. De vakken met bos zouden later, als nodig, ook als grafveld kunnen worden ingericht. De schets van Kelder laat de eenvoud zien van het ontwerp van een begraafplaats in de Noord-oostpolder: met rechte lijnen, duidelijke structuren, en vooral ook: eenvoudig en sober (zie verder ook interview met Piet Kelder elders in deze publicatie). Ook geeft het goed weer dat in de opzet van de begraafplaats rekening werd gehouden met de toekomst.

Schets van Piet Kelder van begraafplaats Ens in Flevobericht 319, 1992, p. 105.

Begraafplaats Ens in 2014

De begraafplaats van Ens heeft in 2014 ongeveer de omvang en vorm, zoals getekend in 1955. De twee bosvakken zoals Kelder die in zijn latere schets tekende, zijn dus nu ook in gebruik als grafvelden. Er zijn twee hoofdvakken, aan weerskanten van de entree. Deze vakken zijn door de bomenlaan en andere paden verdeeld in kamers of compartimenten. Tussen de vakken door lopen met klinkers bestrate paden die uitkomen op de bomenlaan of op het entreeplein. Het entreeplein heeft ongeveer de vorm zoals al getekend in 1955. Langs het entreeplein en de centrale paden staan eiken. De hagen rond het entreeplein zijn van veldesdoorn, de hagen tussen de grafrijen van liguster (2014). De bedoeling is deze te vervangen door taxushagen. Op de tekening van 2014 zijn ook hagen ingetekend onder de bomenlaan, maar deze zijn niet aangeplant.

Begraafplaats Ens, 2014. Het middenplein komt qua vorm nog steeds overeen met de tekening uit 1955

Bomenlaan op het algemene deel.

KRAGGENBURG

Kraggenburg: rondom veel bomen, een centrale bomenlaan en bloemperken met bloeiende heesters. De kern van de oorspronkelijke inrichting is hier behouden gebleven.

De begraafplaats van Kraggenburg is aangelegd aan de zuidoostkant van het dorp. Ten tijde van goedkeuring van het ontwerp voor het dorp in 1948 was de plek voor de begraafplaats nog niet definitief vastgesteld. Ir. P.H. Dingemans - als architect opgeleid in Delft - maakte verschillende ontwerpen voor Kraggenburg en plaatste daarbij de begraafplaats meestal aan de rand van het dorp.

Verschillende soorten hagen

Op de begraafplaats Kraggenburg bevinden zich meerdere soorten hagen. De hagen achter de graven zijn van liguster. De hagen die de afscheiding vormen van het katholieke en het algemene deel zijn van veldesdoorn. Op het algemene deel zijn achterin nieuwe hagen geplant van taxus. De gemeente heeft ervoor gekozen bij vervanging of nieuwe aanplant van hagen zo veel mogelijk taxus aan te planten omdat deze soort minder frequent onderhoud vraagt.

Bloemen en planten

Recentelijk waren er nog rozenperken op bijvoorbeeld het entreeplein van de begraafplaats. De rozen werden op verschillende plekken gecombineerd met vlinderstruiken. Ook de heestervakken dwars op de bomenlaan, die ook al in het ontwerp van 1962 waren te zien, waren beplant met rozen. Met het oog op de

bezuiniging op onderhoud zijn er veranderingen doorgevoerd op de begraafplaats. Zo zijn in 2012 alle rozenstruiken verwijderd. De entree kent nu alleen nog gras met bomen. De perken met heesters langs de centrale bomenlaan zijn omgevormd tot gras.

De perken aan weerszijden van de entree met witte pluimhortensias zijn behouden gebleven. Er tussen is nu de bodembedekker maagdenpalm aangeplant. De haag direct daarachter is van veldesdoorn; de hagen tussen de grafrijen zijn deels van liguster en taxus. De bomenlaan bestaat uit de niet vaak gebruikte Gummiboom. De heestervakken halverwege de begraafplaats zijn recent herbeplant met struikkamperfoelie en pluimhortensia.

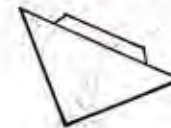
KENMERKEN:

- aparte 'kamers' met hagen
- in het algemene deel een apart vak met rijen enkele graven
- heestervakken dwars op de bomenlaan in ieder deel
- onder de bomen lijken ook hagen ingetekend
- katholieke deel is links, rechts algemene deel

Tekening van begraafplaats Kraggenburg,

3 april 1962 (op deze tekening

is de noordkant beneden, zie pijl).

Begraafplaats Kraggenburg in 2014

Op deze tekening is te zien dat opzet van de begraafplaats niet ingrijpend is veranderd ten opzichte van de periode van aanleg. De buitenste 'kamer' op het algemene deel is bij de rest getrokken en niet meer herkenbaar als apart deel. In dit deel zijn enkele jaren geleden de grote bomen weggehaald en zijn ook hier taxushagen geplant tussen de graven.

De bomen langs het centrale pad zijn symmetrisch tegenover elkaar geplaatst langs het pad. Deze bomen zijn relatief klein, waardoor de omsingeling van de grotere, oudere bomen uit het dorpsbos meer opvalt en beslotenheid geeft aan de begraafplaats.

De omsingeling van de kamers door middel van hagen, zoals te zien op de tekening uit 1962, is er niet. Om de begraafplaats heen zijn heesters geplant, die om de paar jaar flink worden teruggesnoeid.

DORPSBELANG: BESLOTENHEID EN NETHEID

Interview met voorzitter Dorpsbelang Jules Overmars

Circa twee jaar geleden (2012) kreeg Kraggenburg te maken met plannen van de gemeente om op het onderhoud van de begraafplaats te bezuinigen. Jules Overmars, voorzitter van het Dorpsbelang, was hier niet blij mee, net als de rest van het bestuur.

De plannen hielden in dat rozen en andere bloeiende struiken verwijderd zouden worden en er gras voor in de plaats zou komen. Ook zouden alle ligusterhagen op de begraafplaats vervangen moeten worden door taxushagen. Taxus hoeft maar een keer per jaar gesnoeid hoeven worden, terwijl dat bij andere hagen, zoals liguster, minimaal twee keer per jaar is. Overmars vindt echter dat taxus niet past bij het beeld van de begraafplaats Kraggenburg. De begraafplaats is omsingeld is door loofbomen en daarom past een haag van liguster daar beter bij.

Onderhoud

De plannen om rozen en bloeiende struiken te verwijderen vielen ook bij veel dorpsbewoners niet in goede aarde. Maar aan de andere kant zagen zij ook dat het onderhoud van de begraafplaats in de praktijk te wensen overliet. Hoewel het dorp en het Dorpsbelang moeite hadden met de voorgestelde veranderingen, waren volgens de heer Overmars de reacties van de dorpsbewoners in de ledenvergaderingen hierover nogal lauw. Bij een aantal mensen was de reactie op het vervangen van rozenperken door gras: 'Het zal wel'. Maar het bestuur van het Dorpsbelang wilde dit niet laten gebeuren. De lauwe reactie van de inwoners

komt volgens Overmars voort uit de mentaliteit van veel inwoners van de polder. Overmars: 'In eerste instantie zijn reacties wel vaker laconiek, maar zodra door-dringt wat de gevolgen zijn worden mensen wakker en zeggen ze: wat is hier gebeurd?'

Karakter begraafplaats

Het Dorpsbelang heeft regelmatig overleg gehad met de gemeente. Voor het Dorpsbelang was het belangrijk dat er niet alleen oog was voor de kosten van onderhoud van de begraafplaats, maar ook voor het karakter van de begraafplaats. Overmars: 'De begraafplaats moet een plek zijn om je naasten te kunnen gedenken. Daarvoor heb je een bepaalde sfeer nodig, en daar horen bloemen en kleur bij. Een begraafplaats heeft emotionele waarde, daar kun je niet alleen maar in termen van kosten naar kijken. Een begraafplaats is een bijzondere plek voor mensen, en dat moet vooral zo blijven.'

Voor Jules Overmars zelf bestaat het karakter van de begraafplaats van Kraggenburg vooral uit de beslotenheid van de begraafplaats door de grote bomen rondom, maar ook door de laantjes met bomen, en de accenten met kleuren en bloemen. Om het karakter van de begraafplaats zoveel mogelijk te behouden heeft Dorpsbelang bij de veranderingen gezegd: 'Er moet kleur blijven op de begraafplaats.' Toen is afgesproken dat de vier grote perken tussen de hagen en graven mochten blijven en beplant zouden worden met bloeiende heesters.

BEGRAAFPLAATS KRAGGENBURG

Beslotenheid en netheid

De beslotenheid van de begraafplaats is niet alleen belangrijk voor de heer Overmars zelf. Het is ook wat in de ogen van inwoners de begraafplaats karakter geeft. Daarom is het belangrijk dat de omsingeling van bomen en de bosrand behouden blijven. Ook erg belangrijk is dat de begraafplaats netjes is.

In de ogen van Overmars is het onderhoud en het aanzien van de begraafplaats net zo goed een taak en verantwoordelijkheid van de inwoners als van de gemeente: 'Als je een begraafplaats hebt in jouw dorp, moet je er ook mede voor zorgen dat deze onderhouden wordt.' Dat de gemeente door de bezuinigingen minder onderhoud kan doen op de begraafplaats en daardoor al snel kijkt naar vrijwilligers, vindt Overmars een gruwel: 'Je kunt vrijwilligers wel inzetten voor onderhoudstaken, maar het moet wel behapbaar blijven. De gemeente kan niet zomaar zeggen: dit laten we los en mogen jullie voortaan zelf doen.' De heer Overmars is er van overtuigd dat je dit gezamenlijk moet doen en elkaar hierin kunt aanvullen.

Het groene metalen hek van begraafplaats Kraggenburg.

Bijna alle begraafplaatsen hebben een identiek hek.

Het entreeplein met drie bomen.

BEGRAAFPLAATS KRAGGENBURG

Herkenbaar beeld op begraafplaatsen
in de Noordoostpolder: staande graven,
met hagen er achter en circa 40 centimeter
beplanting ervoor.

NAGELE

Nagele: strakke stijl met veel bloemen. Het ontwerp van Mien Ruys is de basis met de in 2010 gerealiseerde berceau als blikvanger.

De begraafplaats van Nagele ligt aan de westkant van het dorp. Aan het ontwerp van Nagele werkte een groep architecten die georiënteerd waren op het zogenaamde Nieuwe Bouwen. Vanaf 1947 was ook de tuinarchitecte Mien Ruys betrokken bij het ontwerpproces van het dorp. Samen met collega-tuinarchitect Wim Boer werkte zij aan een beplantingsplan voor het hele dorp. Het ontwerp en beplantingsplan voor de begraafplaats uit 1956/57 is vooral gemaakt door Mien Ruys.¹

In het programma van eisen was gesteld dat het rooms-katholieke deel en het algemene deel van de begraafplaats gescheiden van elkaar moesten worden opgenomen, respectievelijk 1/3 en 2/3 van het totale oppervlak.²

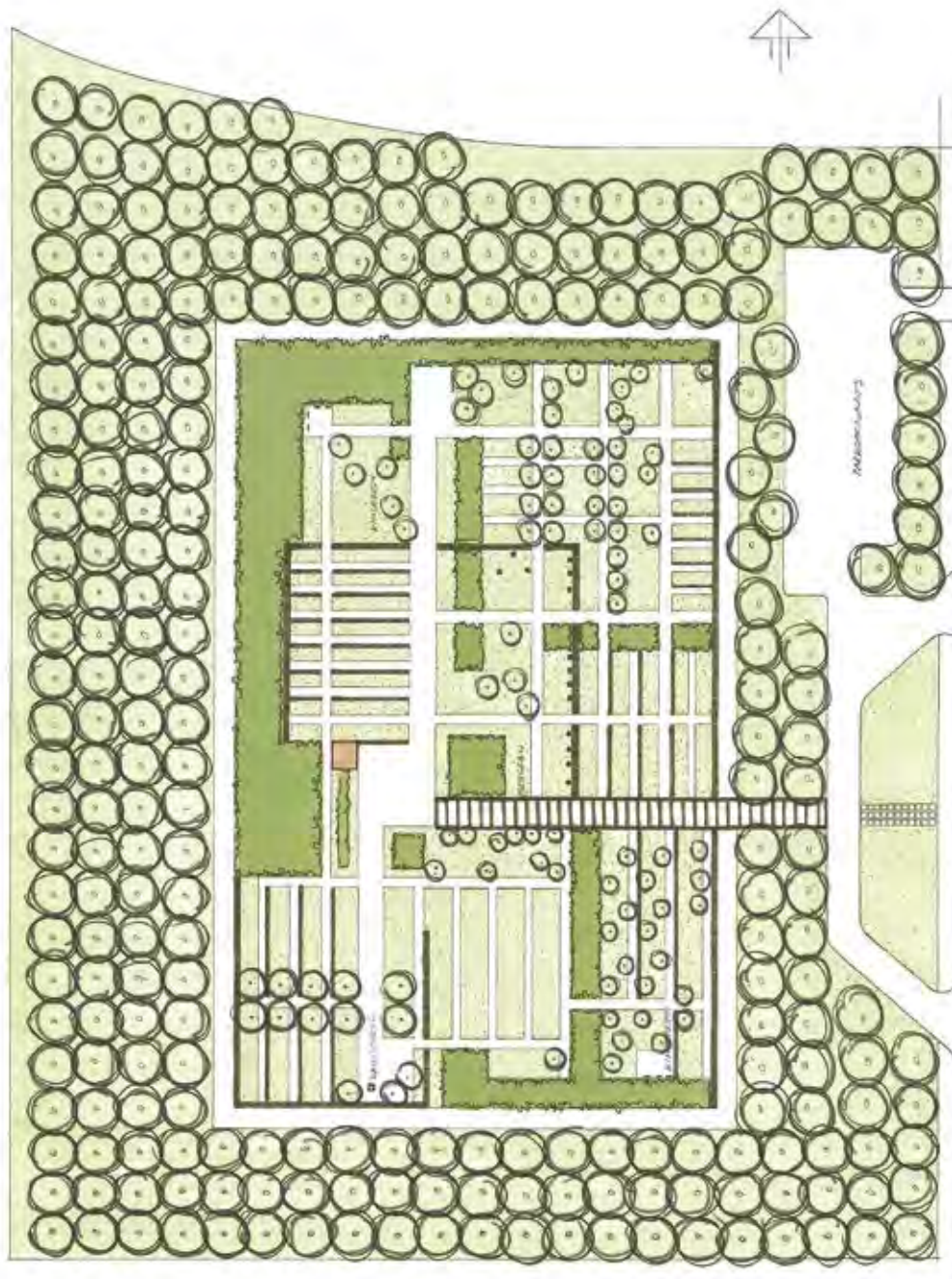
Mien Ruys gebruikte zelf als uitgangspunt dat iedereen, ongeacht geloofsovertuiging of klasse, dezelfde weg moest gaan. Daarom had zij als entree van de begraafplaats een lange groene loofgang (berceau) van haagbeuk bedacht.

¹ Het originele ontwerp is verloren gegaan. Waarschijnlijk heeft een neef van Ruys een deel van haar archief na 1982 vernietigd.

Deze berceau is pas veel later (in 2010) gerealiseerd. Tot die tijd werd de ingang geflankeerd door hagen.

Op het ontwerp van Ruys uit 1956 is te zien hoe je de begraafplaats binnenkomt via een lange loofgang (berceau). De berceau komt uit op een centraal pleintje met een bergschuur en een overdekte zitbank (ontwerp van architect Hartsuyker). De ruimte op de begraafplaats krijgt vorm door de indeling in paden en door heesterbanen en heestervakken, boomrijen en losse boomgroepen, en door hagen als achtergrond voor de graven.

² R. Geertsema: *Mien Ruys, Beschrijving en documentatie van haar beroepspraktijk. Onderzoeksproject recente ontwikkelingen in de tuin- en landschapsarchitectuur, vakgroep Landschapsarchitectuur LH Wageningen, 1982, p. 85.*

Ontwerp Mien Ruys uit 1956 – reconstructie 2010

Ontwerp begraafplaats Mien Ruys, 1956. Buro Mien Ruys heeft deze reconstructie gemaakt in 2010 op basis van afbeeldingen van het oorspronkelijke ontwerp en beplantingsplan uit 1956/57.³

KENMERKEN:

- rechthoekige vorm
- vakverdeling in vierkanten en rechthoeken
- asymmetrische opzet
- géén duidelijke afscheiding van het katholieke en algemene deel
- bomen deels in laantjes, deels los verspreid in de vakken
- ingang met een lange berceau
- verdeling in kleine vakken door veel paden
- heestervakken en -banen in verschillende groottes

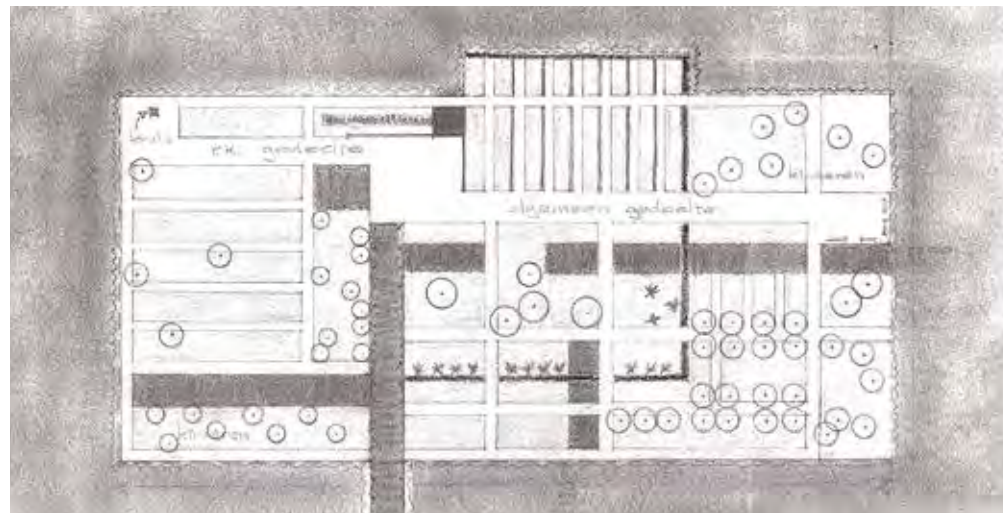
³ Beplantingsplan Nagele reconstructie, 11 mei 2010, Buro Mien Ruys.

Beplantingsplan Mien Ruys 1956/1957 (reconstructie Buro Mien Ruys)

Voor de begraafplaats van Nagele maakte Mien Ruys een gedetailleerd beplantingsplan, waarbij ze gebruik maakte van een grote variatie aan heester-soorten. Voor de bomen koos zij vooral soorten op stam. Voor de hagen achter de graven koos zij veldesdoorn (*Acer campestre*), dwergmispel (*Cotoneaster simonsii*) en sneeuwbes (*Symphoricarpos chenaultii*). Veldesdoorn gebruikte ze vooral op het algemene deel van de begraafplaats. Voor de meer vormgevende hagen bedacht ze *Taxus baccata* (voor het algemene deel van de begraafplaats) en *Rosa eglanteria* (voor het rooms-katholieke deel). Het meest opvallende aan haar beplantingsplan is de beplanting van de verschillende heestervakken en heesterbanen; hier koos zij voor een opbouw met een grote verscheidenheid aan heestersoorten. De bedoeling was dat deze stroken in alle seizoenen een sierwaarde zouden hebben.

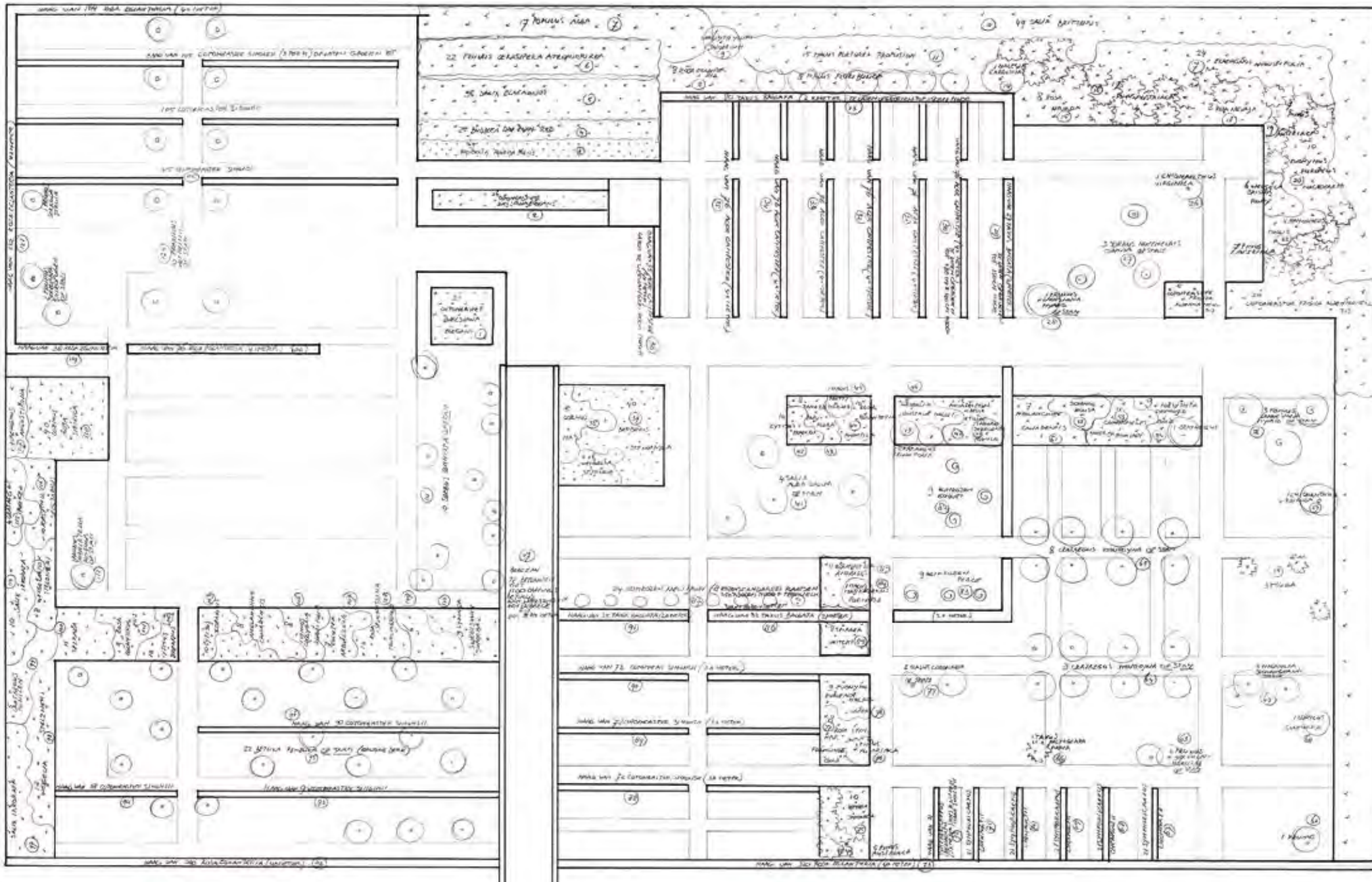
Uitvoeringstekening 1957

Een uitvoeringstekening uit 1957 laat een eenvoudiger opzet zien dan de ontwerptekening van Ruys uit 1956: er zijn minder hagen en minder bomen. Het terrein bleek kleiner dan eerder werd aangenomen. In februari 1957 vond een bespreking over het ontwerp plaats met supervisor Piet Kelder, waarna Mien Ruys het ontwerp aanpaste.⁶ Het rooms-katholieke deel is in deze tekening kleiner, er is een stuk aan de bovenkant af. Volgens Piet Kelder klopt het dat de beplanting van de begraafplaats destijds op zijn advies is vereenvoudigd.

Uitvoeringstekening begraafplaats Nagele, 19 februari 1957

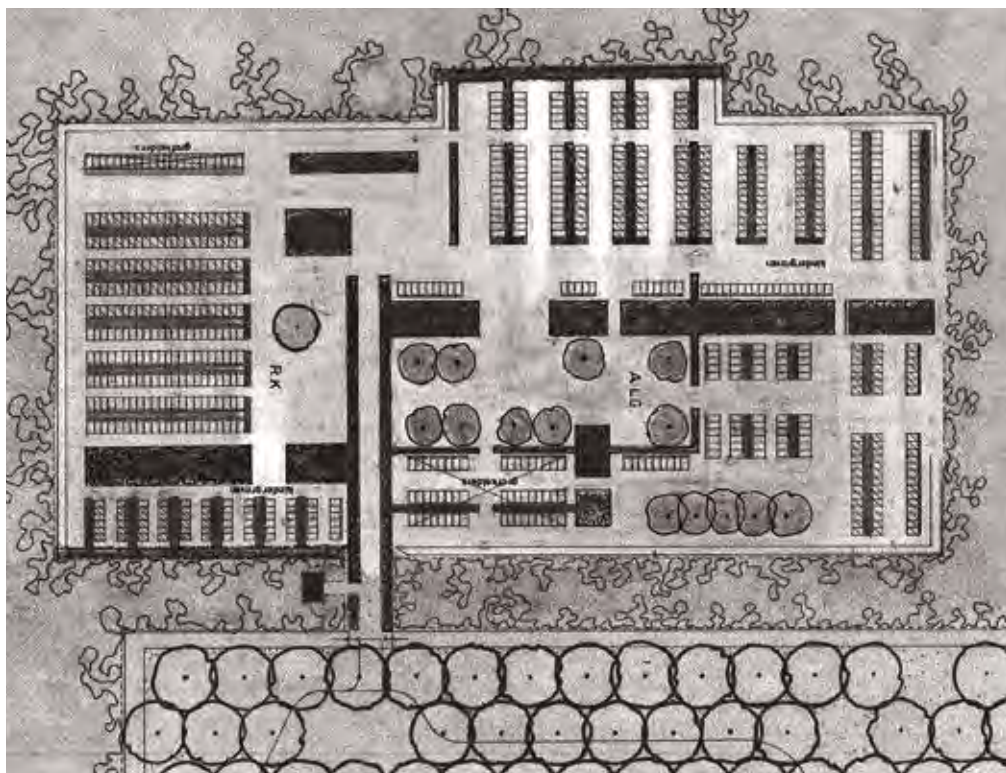
⁶ Dit blijkt uit de briefwisseling van Mien Ruys met A.D. van Eck, Hoofd Bouwkundige afdeling Noordoostpolderwerken, februari 1957 (dossierr. 493-55-58)

Reconstructie van de beplantingstekening uit 1956/57 van Mien Ruys door Buro Mien Ruys uit mei 2010.

Ontwerptekening uit 1962

De ontwerptekening van begraafplaats Nagele van 1962 komt het meest overeen met de uitvoeringstekening uit 1957. Volgens de archiefstukken was de begraafplaats toen al aangelegd. Belangrijke wijzigingen betreffen bijvoorbeeld de veldjes met kindergraven. Ruys had hiervoor een veel lossere invulling bedacht. Deze lossere invulling heeft plaatsgemaakt voor een strakkere belijning.

Ontwerptekening begraafplaats Nagele van 9 april 1962 (Dir. Wieringermeer)

KENMERKEN:

- geen duidelijke rechthoek meer
- vierdubbele bomenrij voor de ingang
- de berceau lijkt vervangen door een ingang met hagen aan weerskanten
- het middendeel is nu een open veld zonder paden of heesters, maar met bomen.

Analyse van ontwerp begraafplaats Nagele

Landschapsarchitect Reinko Geertsema maakte in 1982 een analyse van het ontwerp van de begraafplaats, en typeerde de beplanting daarbij als volgt: *'De beplanting is onafhankelijk ten opzichte van de ruimtelijke hoofdindeling en benadrukt elk kompartiment als afzonderlijke eenheid. De composities die met de beplanting worden gemaakt zijn zeer uitgewogen en men kan veronderstellen dat het ruimtelijk aspect ondergeschikt is aan het schilderachtig gebruik van de beplanting.'*⁴

Over het gebruik van heesters merkt Geertsema op: *'In sommige heestermengsels is het verwerkte (as)sortiment zeer uitgebreid. Een levendig samengestelde 'heesterbaan' opgebouwd uit losse toetsen. Het getuigt van het zoeken naar een impressionistische geïnspireerde struikbeplanting.'*

En over de bomen: *'Elke gebruikte boomsoort beperkt zich tot één kompartiment. In de keuze van de schilderachtige geplaatste bomen speelt, naast de habitus, de bloeiwijze een belangrijke rol. Deze vormen verspreid over het jaar een opeenvolging van accenten.'*⁵

⁴ en ⁵ Geertsema, Mien Ruys, p. 38 en 39.

Piet Kelder over Mien Ruys: 'te romantisch'.

Piet Kelder, van 1946 tot 1962 vanuit Staatsbosbeheer werkend voor de Directie Wieringermeer, was destijds supervisor bij het ontwerp van Ruys. Hij was geen fan van haar beplantingsstijl: die vond hij te romantisch en niet passen bij het karakter van de polder. Ruys maakte, aldus Kelder, ook ontwerpen voor boerderijtuinen met veel rozen en bloemensoorten. Kelder zag die graag eenvoudig: *'Ik zei tegen Mien: Maak de tuinen zo eenvoudig mogelijk en zorg dat het onderhoud niet te veel tijd kost. Maar Mien ging haar eigen gang. Ze vond dat de vrouwen op de boerderijen wel tijd hadden. Het tegendeel bleek waar, vooral in later tijden, toen vrouwen moesten werken op de boerderij.'*

Over Mien Ruys

Mien Ruys (1904-1999) geldt als een van de pioniers van de moderne tuinarchitectuur. Ze studeerde onder andere architectuur aan de TU Delft bij Ir. Granpré Molière. Zij werd beïnvloed door de traditionalistische stroming van de 'Delftse School', maar haar hart ging uit naar eenvoud en helderheid. Ze werkte samen met een groep toonaangevende modernistische architecten uit Amsterdam ('de 8') en Rotterdam ('de Opbouw'). Het werk van Mien Ruys bestrijkt een breed scala aan opdrachten: van grote particuliere tuinen tot terreinen bij nieuwe woningbouwcomplexen, school- en bedrijfsterreinen. Voor particuliere tuinen bedacht zij 'confectieborders en bloem mozaïeken': beplantingssamenstellingen van sterke planten die afgestemd waren op diverse groeiomstandigheden zoals zon, schaduw of grondsoort. Mien Ruys was tot op hoge leeftijd werkzaam.

RUYS: BLOEIENDE BEPLANTING MET EEN FUNCTIE

Anet Scholma van Buro Ruys over Mien Ruys en begraafplaats Nagele

Het Nieuwe Bouwen

Mien Ruys werkte in Nagele te midden van een groep architecten die het Nieuwe Bouwen aanhingen. Deze architectuurstroming was nog voor de Tweede Wereldoorlog ontstaan en wordt ook wel als 'functionalisme' aangeduid. Het denken in deze stroming kenmerkte zich door geloof in het socialistisch ideaal dat ruimtelijke ordening kan bijdragen aan het gelukkig maken van mensen. De functie van architectuur stond centraal, niet de versiering. In het dorp Nagele leidde dit tot een rechte opzet van het dorp, met als centrum een groot groen hart met daarom heen gebouwen en woonhoven. Deze architectuur kenmerkt zich onder andere door het gebruik van platte daken, eenvoudige rechthoekige vormen, industriële materialen en geveldelen en het gebruik van de kleur wit.

Strakke stijl met veel bloemen

Een vraag is hoe deze sobere, strakke stijl te rijmen valt met de bonte en veelkleurige beplanting uit het ontwerp van Mien Ruys voor begraafplaats Nagele? Anet Scholma van Buro Mien Ruys zegt via een telefonisch interview hierover: 'Voor Mien Ruys had bloeiende beplanting een functie, het was niet romantisch bedoeld, zoals vaak gedacht of haar tegengeworpen wordt. Zij zag het als de functie van een rood vierkant in een schilderij van Mondriaan. En vooral wilde zij mensen die zelf geen tuin hadden en op een flat woonden toch natuurbeleving binnen de woonomgeving bieden, via de beleving van de seizoenen: bloesem in het voorjaar, bloemen in de zomer, herfstkleur en gekleurde takken in de winter.

Door haar modernistische collega's werd dit vaak gezien als 'getut met bloemetjes', maar in haar visie was dit essentieel'.

Volgens Scholma had Ruys zo'n goede kennis van het plantenassortiment dat niemand in haar tijd daar aan kon tippen. Scholma beschouwt Ruys' beplantingsplan voor begraafplaats Nagele als een soort mini-versie van het beplantingsplan dat Mien Ruys met collega Wim Boer voor het hele dorp maakte.

Scholma: 'Mien Ruys probeerde in het dorp de ruimte vorm te geven met behulp van verschillende beplantingstypes, zoals rijen bomen in het gras, groepjes kleinere meerstammige bomen, groepen bloeiende heesters en strak geschoren hagen. Ze gebruikte voor de begraafplaats diezelfde beplantingstypes en zet dit ook ruimtevormend in. Maar wel met kleurige beplanting. Voor de beplanting van het dorp haalde Mien Ruys te midden van haar modernistische collega's toch bakzeil, daar kreeg de beplanting een soberder karakter.'

Ruys zelf over de aanleg

Mien Ruys bezoekt begraafplaats Nagele in 1974. Haar bevindingen over de aanleg deelt ze in juni van dat jaar met de collega-ontwerpers van Nagele:

'De begraafplaats ziet er in grote trekken goed uit en wordt goed onderhouden. De opzet was echter dat de beukenhagen langs het middenpad dit zouden overhullen als een berceau. Met ijzeren bogen zou dit kunnen worden vergemakkelijkt. Er ontbreekt nu een belangrijk element dat alsnog kan worden gemaakt en ik zou het op prijs stellen als dit nu nog zou gebeuren. Verder zijn er enkele punten waar

de beplanting heeft geleden en zou moeten worden aangevuld, liefst volgens de oorspronkelijke beplantingsplannen. In de heesterstroken is hier en daar opslag van esdoorn, en sommige rozen hebben 'wild'. Met weinig moeite kan dit worden weggenomen. Gebeurt dit niet dan zal de gehele opzet op den duur verloren gaan.⁷

**Voor Mien Ruys was iedereen na zijn dood gelijk.
De berceau symboliseert deze gelijkheid:
iedere overledene maakt dezelfde gang na de dood.**

Volgens Mien Ruys, die net als collega's in haar tijd egalitaire idealen aanhing, was iedereen na de dood gelijk. De berceau waar iedere overledene zijn laatste gang door zou maken, zou deze gelijkheid symboliseren. Dorpsbewoners hebben het initiatief genomen om deze symbolische loofgang alsnog te realiseren. Met de steun van diverse fondsen is in 2010 een stalen steunconstructie aangebracht en is de loofgang beplant met haagbeuk. De berceau wordt onderhouden door dorpsbewoners.

⁷ Brief in Dossier Begraafplaats Nagele ontwerp, p. 9-10.

Bomenrijen in het gras, een beplantingstype dat Mien Ruys toepaste om vorm te geven aan de ruimte. Deze Japanse sierkersen bloeien uitbundig in het voorjaar. Oorspronkelijk stonden hier inheemse meidoorns.

BEGRAAFPLAATS NAGELE

Begraafplaats Nagele in 2014

Begraafplaats Nagele is qua vorm en inrichting in grote lijnen gelijk gebleven en uitgevoerd zoals Ruys dit voor ogen zag. De berceau is gerealiseerd, en er meerdere bomen. Een bomenlaan die Ruys bedacht had in de noordoosthoek van de begraafplaats (op de tekening rechtsonder) was tot circa 1979 beplant met meidoorns. Nu staan hier sierkersen. Volgens voormalig groenbeheerder Sipkema zijn de meidoorns geroid om verspreiding van het toen heersende 'perevuur' te voorkomen. De ligusterhagen op het rooms-katholieke deel van de begraafplaats zijn gefaseerd aangeplant, afhankelijk van waar dit vanwege de uitgifte van graven nodig was.

BEGRAAFPLAATS NAGELE

De berceau (loofgang) begroeid met haagbeuk (*Carpinus betulus*). Mien Ruys bedacht deze doorgang zodat iedere overledene dezelfde weg zou maken.

De berceau werd op initiatief van dorpsbewoners in 2010 gerealiseerd.

LUTTELGEEST

An aerial photograph of a cemetery. The scene is dominated by vibrant green lawns and meticulously maintained hedges that form rectangular plots. Numerous grave markers, including upright headstones and low-profile slabs, are scattered across the plots. A prominent, tall, slender cypress tree stands in the lower-left quadrant. A wide, paved path winds through the cemetery, leading towards the right. The background is filled with a dense line of lush green trees under a clear blue sky with a few wispy clouds.

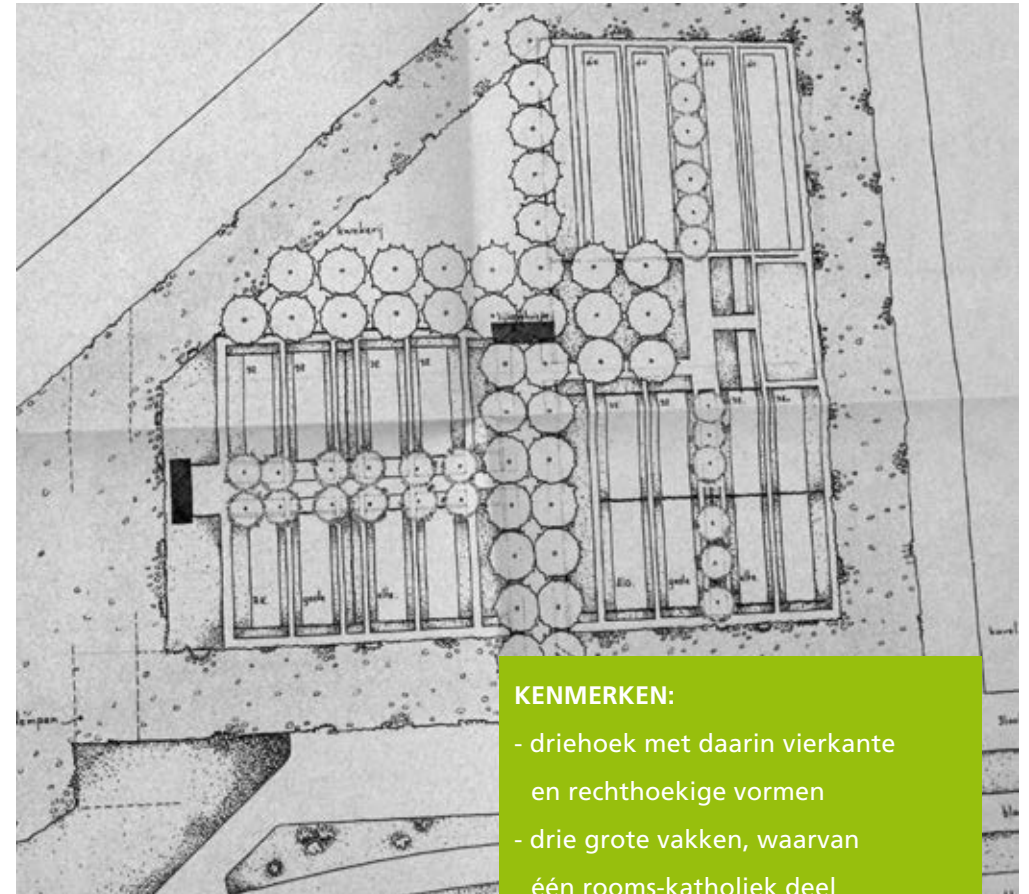
Luttelgeest: geen duidelijke afscheiding meer tussen algemeen en katholiek deel.

De begraafplaats bevindt zich buiten het dorp, aan de noordkant. Dit in afwijking tot het dorpsplan uit de jaren vijftig waarin de begraafplaats is getekend in de zuidoosthoek van het dorp, achter een van de kerken. Het dorpsplan van Luttelgeest, aanvankelijk gemaakt door de Amsterdamse architecten De Rijk en de Vries, werd verder ontwikkeld door Theo Verlaan van de Directie Wieringermeer. Verlaan bedacht aan de noordkant van het dorp een stuk bos tussen de Oosterringweg, Blankenhammerweg en het water van de Luttelgeestertocht. In dit bos tekende hij de begraafplaats.

Ontwerp begraafplaats Luttelgeest, 1955

Op de ontwerptekening van begraafplaats Luttelgeest uit 1955 loopt vanuit de entree een bomenlaan met grotere bomen naar het lijkenhuisje op de begraafplaats. Het rooms-katholieke deel (links) is in tweeën verdeeld door een bomenlaan. Deze eindigt bij een gebouwtje, mogelijk ook een lijkenhuisje.

Het algemene deel (rechts) wordt ook in tweeën gedeeld door een bomenlaan, maar hier met een enkele rij bomen. Achter het lijkenhuisje bevindt zich een kwekerij in de driehoek. Bij de ingang is een smal toegangspadje voor voetgangers buiten het hek om.

Indeling van de begraafplaats te Luttelgeest, 7-5-1955 (niet uitgevoerd).

KENMERKEN:

- driehoek met daarin vierkante en rechthoekige vormen
- drie grote vakken, waarvan één rooms-katholiek deel en twee algemeen
- bomenlanen met dubbele boomrijen
- ingetekende kwekerij
- voetgangerspadje bij de ingang

BEGRAAFPLAATS LUTTELGEEST

Het algemene deel van de begraafplaats met voorin het grasveld waar voorheen vlinderstruiken stonden en achterin de entree met drie bomen.

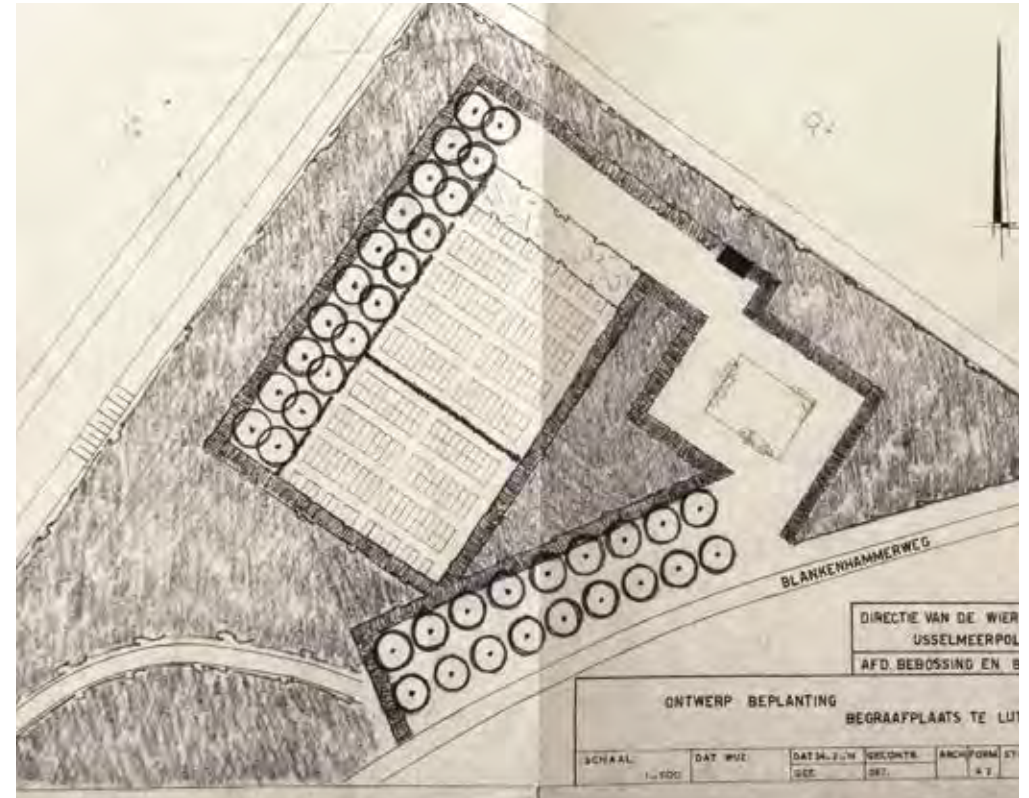

Ontwerp beplanting begraafplaats Luttelgeest, 1961

In het ontwerp voor de beplanting van begraafplaats Luttelgeest uit 1961 is er nog steeds sprake van een driehoek, maar lijkt deze gespiegeld te zijn ten opzichte van het ontwerp uit 1955. De schuine zijde ligt nu aan de weg. Het entreeplein is vierkant. Vlak daarachter is het lijkenhuisje getekend (zwarte vierkantje in de haag). Er zijn twee delen: waarschijnlijk is het onderste deel het rooms-katholieke deel, dit was altijd kleiner dan het algemene deel. In de bossingel is een wandelpad getekend.

KENMERKEN:

- driehoekig terrein met rechthoekige vormen
- één toegangsroute voor beide gezindten
- omzoming van begraafplaats met brede hagen / heestersingel
- omzoming van terrein door bosbeplanting
- geen kruisvormen
- dubbele bomenrijen bij entree en achterin

Ontwerp beplanting voor begraafplaats Luttelgeest, 24-2-1961,

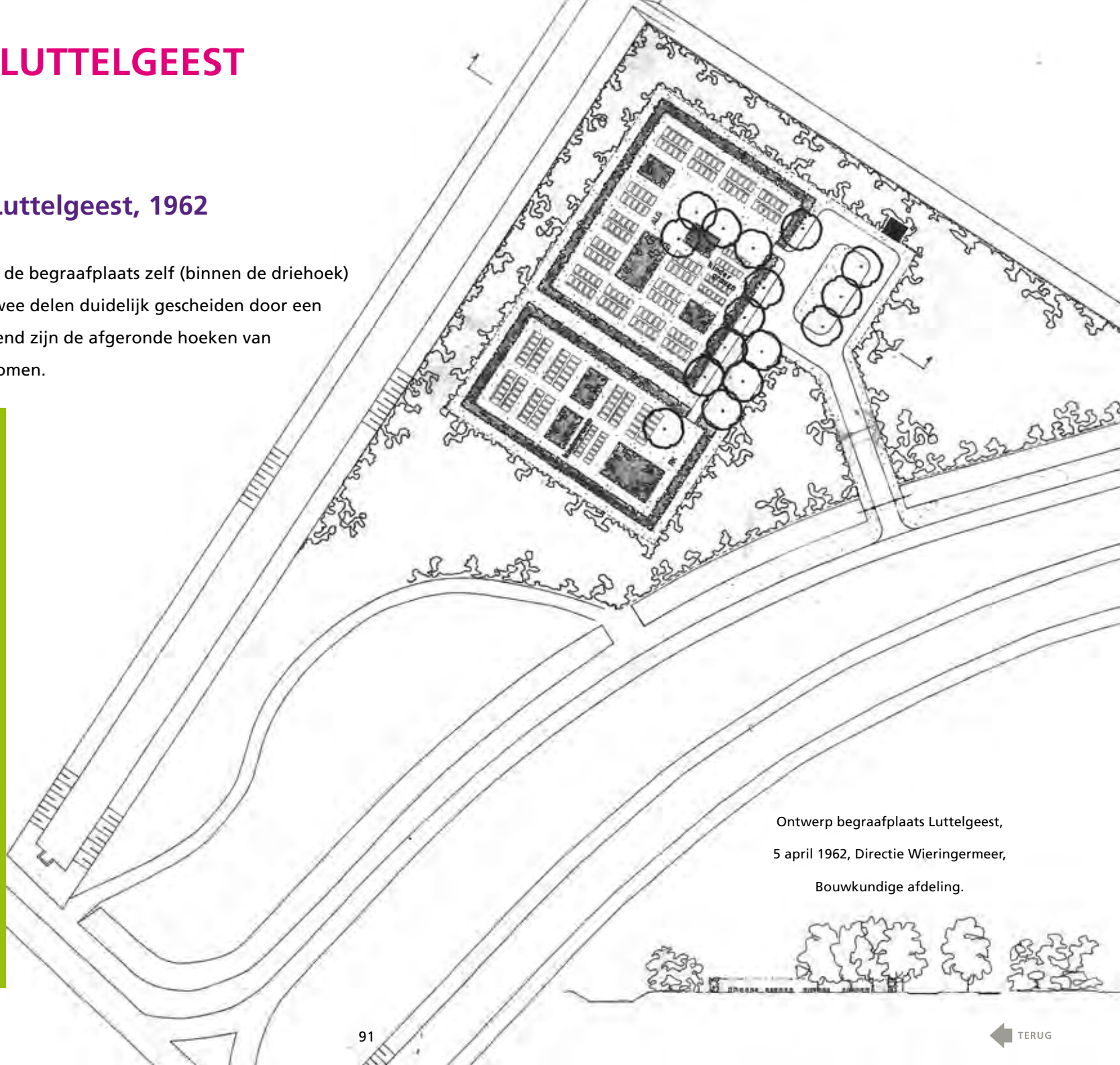
Directie van de Wieringermeer, afdeling Bebossing en beplanting (niet uitgevoerd).

Ontwerp begraafplaats Luttelgeest, 1962

Bij het ontwerp uit 1962 is de vorm van de begraafplaats zelf (binnen de driehoek) nog steeds rechthoekig, maar zijn de twee delen duidelijk gescheiden door een omzoming van een brede haag. Opvallend zijn de afgeronde hoeken van plein en perk in het midden met drie bomen.

KENMERKEN:

- driehoek met daarin twee rechthoeken
- twee duidelijk van elkaar gescheiden delen
- delen zijn omheind door brede en hoge haag (zie doorsnee-tekening)
- bossingel om de begraafplaats met een wandelpad er doorheen
- heestervakken in verschillende groottes en asymmetrisch gelegd
- vierkant entreeplein met afgeronde hoeken
- bomen zijn alleen geplaatst bij entree van de begraafplaats, en naar en om de entree van beide delen.

Ontwerp begraafplaats Luttelgeest,
5 april 1962, Directie Wieringermeer,
Bouwkundige afdeling.

Begraafplaats Luttelgeest in 2014

In de tekening van 2014 valt op dat de padenstructuur van de begraafplaats is gewijzigd ten opzichte van eerdere tekeningen. Het rooms-katholieke deel en het algemene deel zijn niet meer als twee afzonderlijke delen herkenbaar. De eerder zo kenmerkende hagen die de twee delen een beslotenheid gaven, zijn niet meer aanwezig. Daardoor zijn beide delen nu verbonden en meer één geheel. In het algemene deel is er bovendien een pleintje bijgekomen met een kenmerkende vorm. In 2014 is het perk in het midden begroeid met gras. Tot voor kort was dit beplant met heesters.

De rechthoekige heestervakken van de tekening uit 1962 zijn niet terug te vinden. Wel zijn tussen alle dubbele graven hagen getekend (en ook daadwerkelijk geplant). De hagen achter de grafrijen zijn van liguster (2014). De drie bomen bij de ingang van de begraafplaats zijn van haagbeuk.

BEGRAAFPLAATS LUTTELGEEST

De bossing is niet erg dicht, waardoor er zicht is op de naastgelegen kassen en de beslotenheid minder is dan op andere begraafplaatsen.

BEGRAAFPLAATS LUTTELGEEST

Begraafplaats Luttelgeest, april 2014

RUTTEN

Rutten: geschakelde rechthoeken als basis. Deze vormen zijn ook nu nog de basis van de indeling. Ook de vormen van de plantenbakken in de urnentuin zijn bijpassend.

De begraafplaats van Rutten ligt in de groene zone aan de noordwestkant van het dorp. Het dorpsplan voor Rutten is gemaakt door prof. ir. W. Bruin.

In zijn eerste ontwerp voor Rutten tekende hij een aparte begraafplaats voor protestanten en een voor katholieken. Hij kreeg hierop kritiek vanuit de Planologische Commissie. In het definitieve ontwerp nam Bruin aan de noordwestkant van het dorp een begraafplaats op met twee aparte vakken voor rooms-katholieken en andere gezindten. Op de door Bruin bedachte locatie is de begraafplaats ook gerealiseerd.

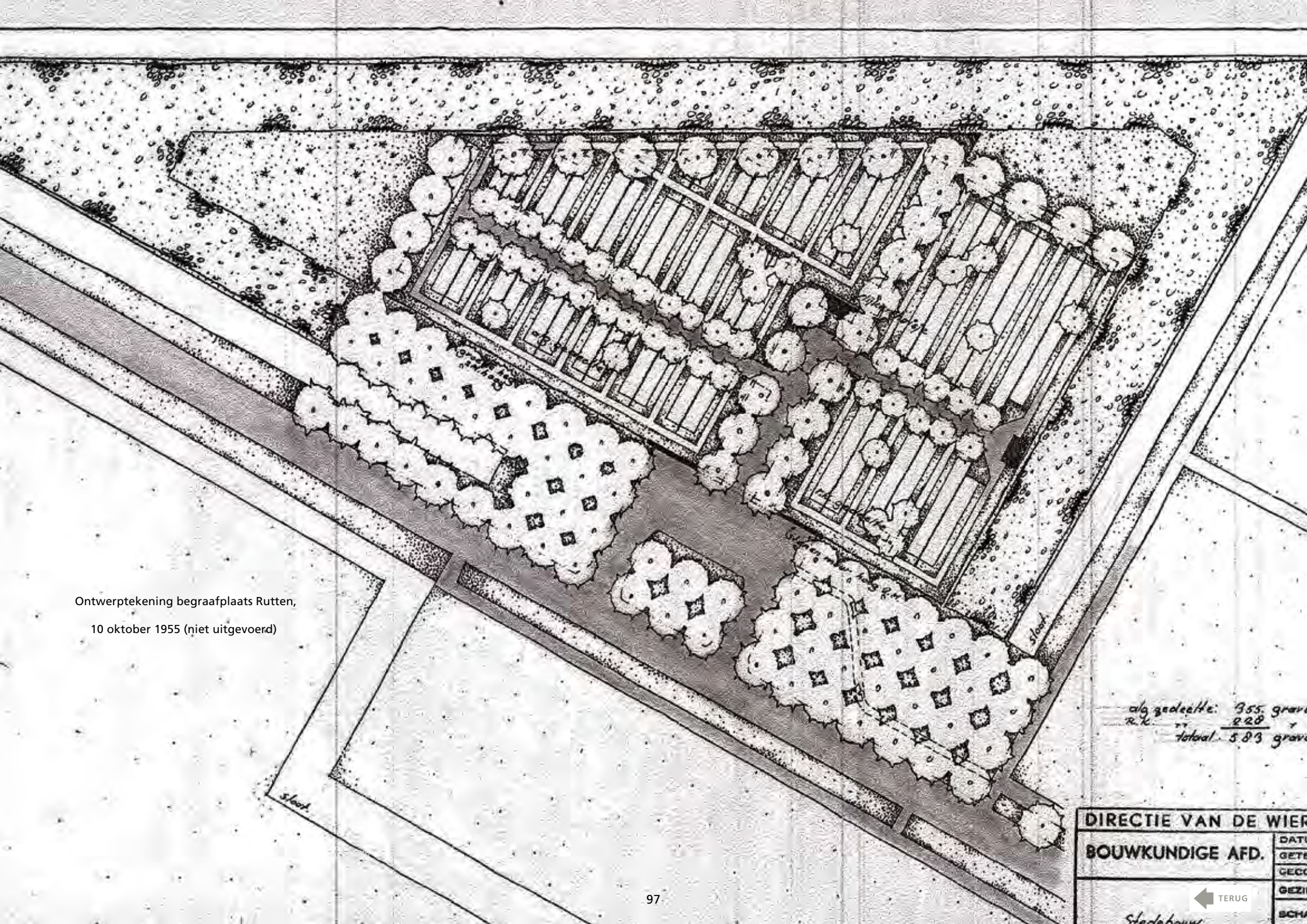
Ontwerptekening begraafplaats Rutten 1955

De tekening van begraafplaats Rutten uit 1955 is getekend door dezelfde tekenaar en in dezelfde stijl als de ontwerpen van Luttelgeest, Creil en Ens uit 1955. De opzet van de begraafplaats Rutten lijkt erg op die van Luttelgeest. In beide gevallen gaat het om een driehoekig terrein. Het algemene deel ligt vanaf de ingang gezien links van de bomenlaan, en het rooms-katholieke deel rechts ervan.

In de tekening staat geschreven dat om de begraafvakken een heg van twee meter hoog moet komen. Verder is een stenen muur van twee meter hoog bedacht aan weerskanten van de entree. De uiterste hoeken van de driehoek zijn niet ingevuld met graven maar met beplanting.

KENMERKEN:

- driehoekig terrein met daarbinnen weer een driehoek
- inrichting van de driehoek is daarop aangepast
- bomenrij aan de voorkant van vier bomen dik
- stenen muur bij de entree
- zowel hagen als muren bedacht van twee meter hoog

Ontwerptekening begraafplaats Rutten,
10 oktober 1955 (niet uitgevoerd)

alg. zedeette: 355 graven
R.K. 220
Totaal: 575 graven

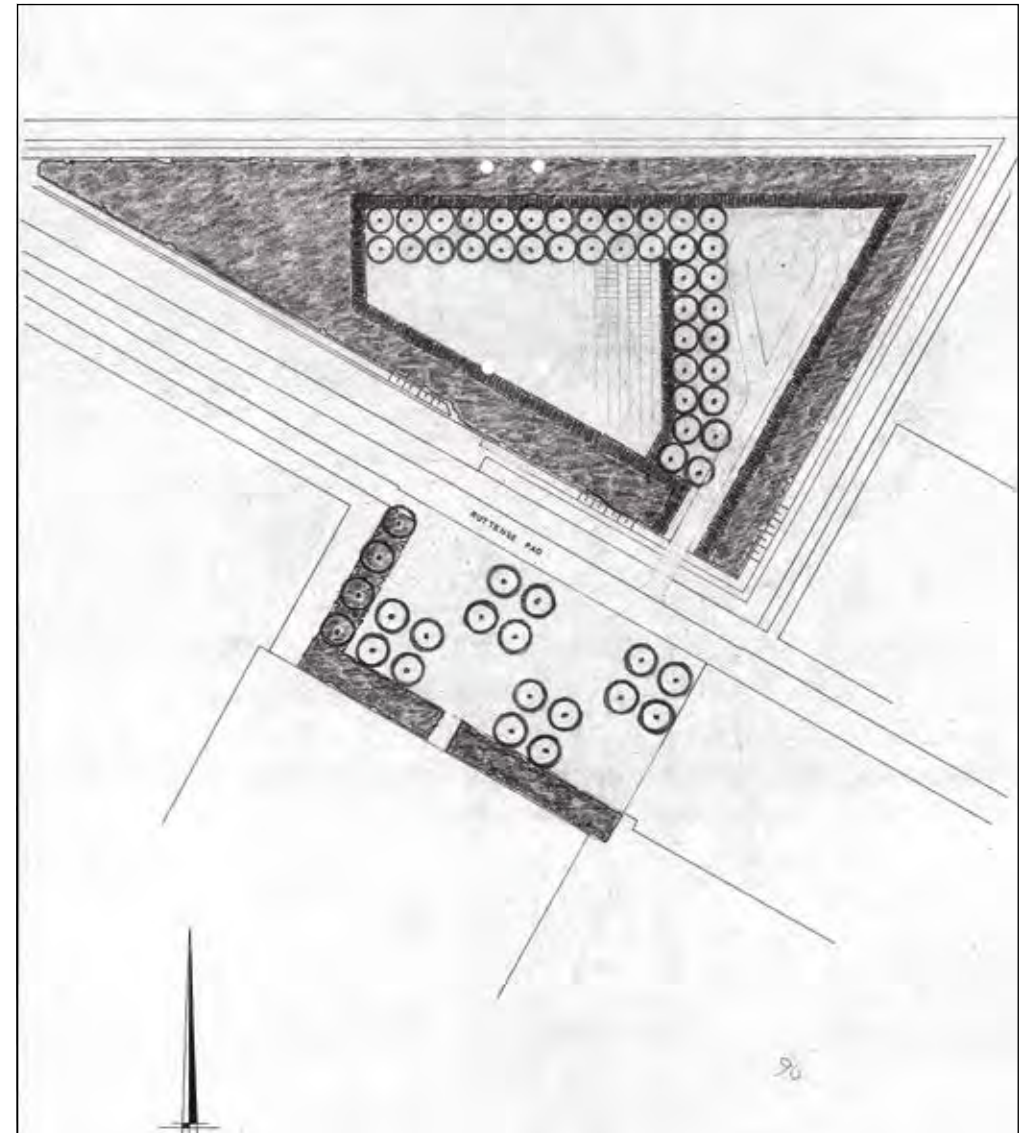
DIRECTIE VAN DE WIER	
BOUWKUNDIGE AFD.	
DATE	GETE
GECC	GEZIN
SCHA	TERUG

Stadsbouw

Ontwerptekening beplanting begraafplaats Rutten, 1961

Dit ontwerp van de begraafplaats Rutten uit maart 1961 lijkt qua opzet sterk op het ontwerp van Luttelgeest uit februari van dat jaar. De tekeningen zijn beide afkomstig van de afdeling Bebossing en beplanting. Die van Rutten lijkt echter nog niet afgerond te zijn.

Opvallend is de grote oprit met keerlus op het terrein van de begraafplaats. Een brede haag of heesterstrook omringt de begraafplaats. De begraafplaats is hier bedacht aan de noordkant van het Ruttense pad en ligt in een bosstrook. Een bijbehorend deel is aan de zuidkant van het Ruttense pad getekend. Opvallend detail is hier een in de haag getekende doorgang: waar leidt deze naartoe?

Ontwerp Beplanting Begraafplaats Rutten, 14 maart 1961 (afdeling Bebossing en beplanting)

BEGRAAFPLAATS RUTTEN

Het algemene deel van de begraafplaats
in 2014 met de omzoming van hagen
zoals ook al te zien op de ontwerptekening
van 1962.

BEGRAAFPLAATS RUTTEN

KENMERKEN 1962:

- driehoekige kavel met rechthoekige vakken
- veelvoud van geschakelde rechthoekige vormen
- rijen met enkele graven

Tekening begraafplaats Rutten, 1962

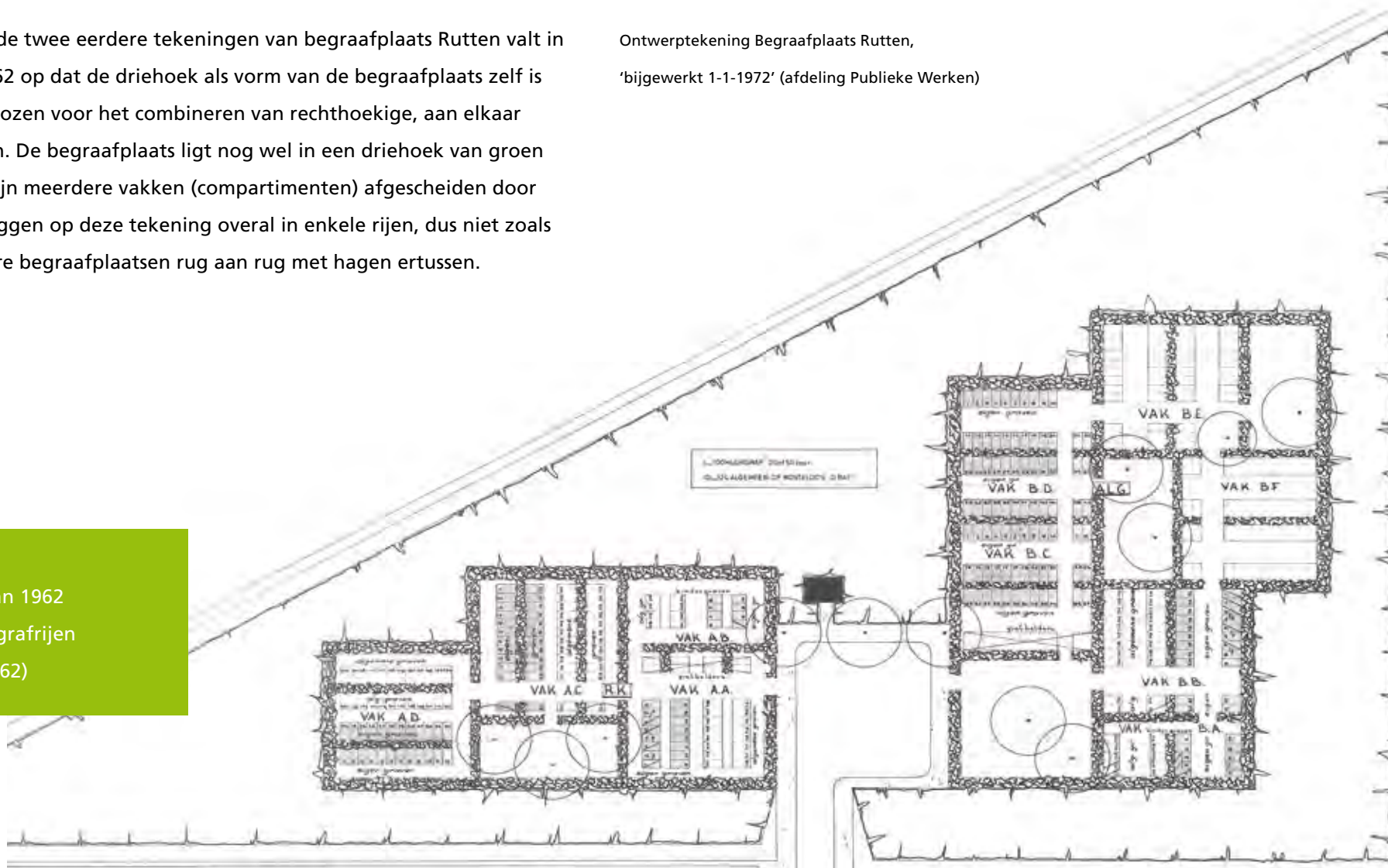
In vergelijking met de twee eerdere tekeningen van begraafplaats Rutten valt in de tekening van 1962 op dat de driehoek als vorm van de begraafplaats zelf is losgelaten. Er is gekozen voor het combineren van rechthoekige, aan elkaar geschakelde vormen. De begraafplaats ligt nog wel in een driehoek van groen (bos of hagen). Er zijn meerdere vakken (compartimenten) afgescheiden door hagen. De graven liggen op deze tekening overall in enkele rijen, dus niet zoals op een aantal andere begraafplaatsen rug aan rug met hagen ertussen.

KENMERKEN 1972:

- zelfde basis als van 1962
- hagen tussen de grafrijen (anders dan in 1962)

Tekening Begraafplaats Rutten in 1972

Ontwerptekening Begraafplaats Rutten,
'bijgewerkt 1-1-1972' (afdeling Publieke Werken)

Begraafplaats Rutten in 2014

In 2014 bestaat de begraafplaats nog steeds uit compartimenten, gescheiden door hagen. Op sommige plaatsen zijn de hagen weggehaald, waardoor er grotere graspartijen ontstaan. De vakken met enkele bomen, zoals afgebeeld op de tekening van 1962, zijn verdwenen. Deze lege vakken met alleen bomen zijn nu in gebruik genomen voor graven. De haag om de begraafplaats heen is er overal nog (beuk - *Fagus sylvatica*). Een groot deel van de graven ligt nu rug aan rug met ertussen hagen van liguster.

Urnentuin

Nieuw is de urnentuin; deze is in 2011 aangelegd en in het verlengde van het entreeplein geplaatst. De urnentuin lijkt in diezelfde lijn te zijn aangelegd en bestaat uit rechthoekige, vierkante en L-vormige plantenbakken, die zich weer bevinden in een vierkant betegeld deel van de begraafplaats (in het midden boven in de tekening). In de bakken is kattenkruid geplant samen met rozen. Een beplanting van jonge berken in rechte lijnen verbindt de urnentuin met de rest van de begraafplaats.

INWONERS RUTTEN: 'DE BEGRAAFPLAATS MOET VOORAL NETJES ZIJN, EN VRIJ VAN ONKRUID'

Interview met Guus Loman, bestuurslid Vereniging Dorpsbelang Rutten over de begraafplaats.

Guus Loman: 'Wat ons betreft moet de begraafplaats vooral blijven zoals die nu is. Twee jaar geleden zijn we als dorp en Dorpsbelang intensief met de begraafplaats bezig geweest omdat de gemeente bepaalde beplanting wilde weghalen in het kader van bezuinigingen. We hebben daar toen stevig discussie over gevoerd.'

De gevolgen voor de begraafplaats van Rutten zijn hiermee beperkt gebleven. Wij hebben toen gezegd: 'wij willen niet dat het verandert, en als het moet gaan we voor het hek liggen om veranderingen tegen te houden.'

Beukenhagen of taxushagen

Destijds wilde de gemeente bezuinigingen doorvoeren door alle beukenhagen te vervangen door taxushagen. Loman: 'Volgens de gemeente was dit goedkoper omdat taxushagen maar een keer per jaar gesnoeid hoeven te worden, en een beukenhaag vaker. Maar als dorp zagen we dat anders: hoe kun je een besparing realiseren door een beukenhaag te verwijderen en daar nieuwe planten voor terug te kopen en te plaatsen. Het idee was dat je dan over ongeveer twintig jaar een bezuiniging gerealiseerd zou hebben. Wij dachten hier anders over. Bovendien heb je over twintig jaar weer een ander College van Burgemeester en Wethouders, en is de situatie tegen die tijd vast weer anders.' De gemeente wilde daarnaast de haag verwijderen die de omsingeling vormt van de begraafplaats. Ook dat leek de

dorpsbewoners geen goed idee: achter die omsingeling groeit veel onkruid.

Als je de haag weghaalt komt het onkruid in zicht en vraagt dat weer om aanpak.

Loman: 'Je kunt je ook daarvan afvragen of dat echt een bezuiniging is.'

Belang van privacy

Loman: 'We hebben de plannen besproken in een vergadering van het Dorpsbelang met de bewoners. Iedereen zei tegen het bestuur dat ze het wilden houden zoals het was. Men wilde op de begraafplaats uit het zicht blijven en dus privacy behouden door de afscherming met bomen en hagen. Daarnaast vinden de inwoners vooral dat het er netjes moet uitzien en vrij van onkruid moet zijn.'

'Uiteindelijk zijn we redelijk fel geweest in onze reactie. In onze ogen zijn we hier goed uitgekomen, zeker in vergelijking met andere dorpen. Mijn ervaring leert dat als je altijd maar vriendelijk blijft, er niets gebeurt. Om de gemeente te overtuigen, hebben we een hovenier die in ons dorp woont gevraagd offertes te maken voor het snoeien en het maaien van het gras. Met deze cijfers konden we de gemeente 'om de oren slaan.' De informatie waar de gemeente zich op baseerde kwam zo in een ander daglicht te staan.'

Behouden wat er staat

Op de vraag waarom het voor de inwoners van Rutten zo belangrijk was om de beukenhagen te behouden, zegt Guus Loman: 'We zijn hierin heel nuchter:

BEGRAAFPLAATS RUTTEN

iets wat er staat, moet je volgens ons niet weghalen. Al met al zijn we als Dorpsbelang redelijk tevreden over de afspraken die met de gemeente zijn gemaakt. Er zijn enkele hagen weggehaald op de velden waar nog geen graven zijn. In ruil daarvoor wilden we wel enkele bomen terug op dat veld: anders zou het één grote vlakte blijven. Uiteindelijk zijn die bomen er gekomen.'

Onderhoud

Op de vraag of ze als inwoners zelf betrokken zijn bij het onderhoud van de begraafplaats antwoordt Loman: 'Nee, hoor, dat doen we niet. We houden zelf onze eigen graven netjes, en de rest van het onderhoud is voor de gemeente. Daar betalen we voor.'

ESPEL

Espel: open en ruimtelijk karakter. De oorspronkelijke beslotenheid is verdwenen, maar de asymmetrische heestervakken lijken terug te vinden in de urnentuin.

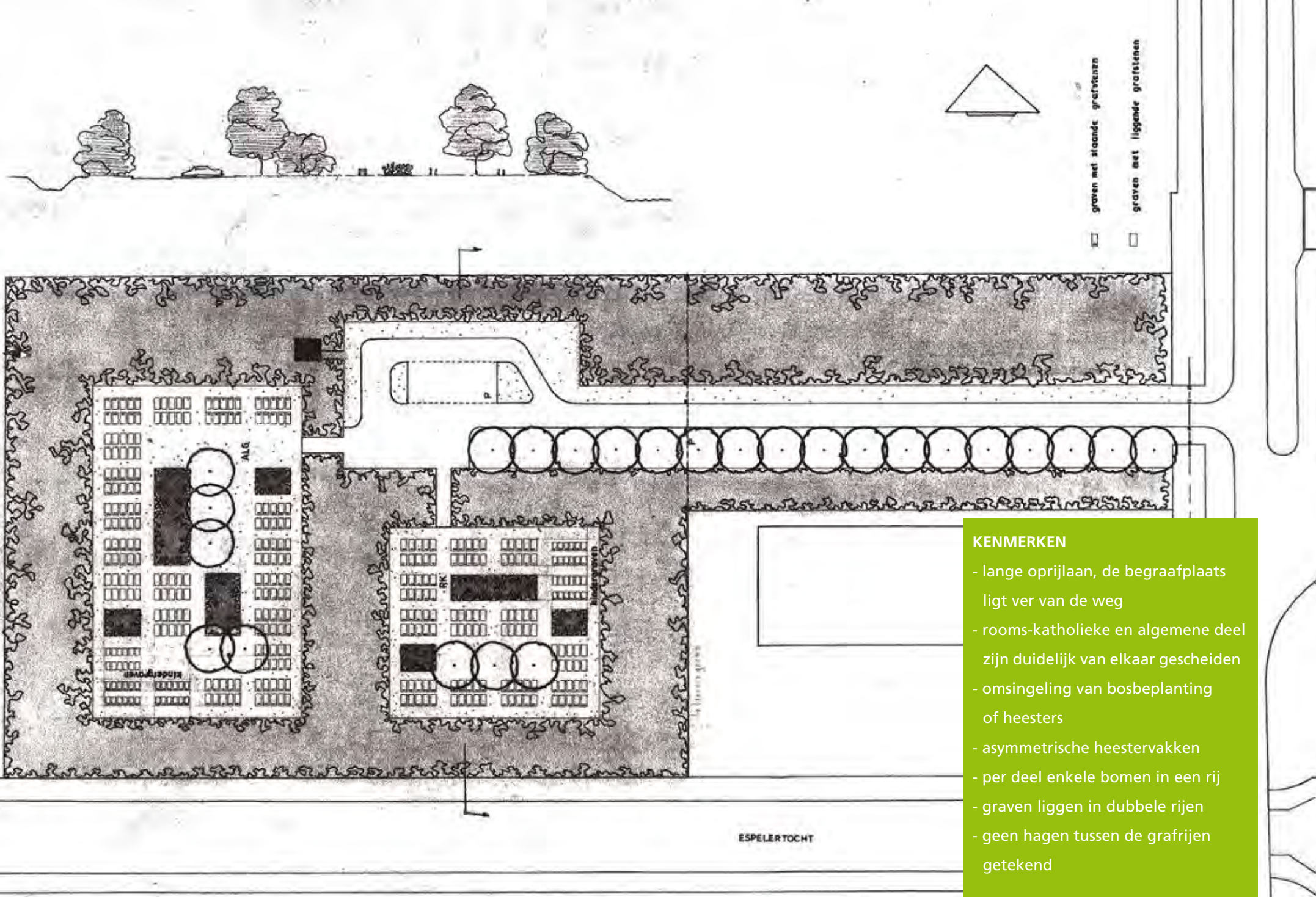
In het dorpsplan voor Espel uit 1952, gemaakt door de Amsterdamse architect Duintjer, was de begraafplaats bedacht aan de noordkant van het dorp in een brede windsingel. Het is niet bekend waarom de begraafplaats juist aan de zuidkant van het dorp terecht kwam. Wel duidelijk is dat de Planologische Commissie, die de dorpsplannen beoordeelde, kritiek had op de eerste plannen van Duintjer voor Espel.

Heesters en hagen

Aan de oost- en westkant is de begraafplaats omheind met haagbeuk. Tussen de gravenrijen staan hagen van liguster. De bossingel om de begraafplaats heen kent veel vroeg-bloeiende heesters als forsythia, ribes, seringen en roodbladige vlier. Gecombineerd met het open en overzichtelijke karakter van de begraafplaats geeft de begraafplaats van Espel een ander beeld en sfeer dan de meeste andere dorpsbegraafplaatsen in de Noordoostpolder.

Ontwerp van begraafplaats Espel in 1962

Aan de doorsnede-tekening te zien op de ontwerptekening uit 1962 zijn de heesters in de heestervakken niet veel hoger bedoeld dan de graven zelf. Er zijn geen hagen getekend tussen de rijen graven. Hoewel het lijkt of op de ontwerptekening de graven met de gedenktekens erop allemaal dezelfde kant op staan (te zien aan het streepje afgebeeld op een graf), suggereert deze doorsnede dat de graven wel degelijk met de ruggen van de staande stenen naar elkaar toe lagen.

- KENMERKEN**
- lange oprijlaan, de begraafplaats ligt ver van de weg
 - rooms-katholieke en algemene deel zijn duidelijk van elkaar gescheiden
 - omsingeling van bosbeplanting of heesters
 - asymmetrische heestervakken
 - per deel enkele bomen in een rij
 - graven liggen in dubbele rijen
 - geen hagen tussen de grafrijen getekend

Begraafplaats Espel in 2014

In 2014 (zie tekening) is het rooms-katholieke en algemene deel niet meer duidelijk van elkaar gescheiden, maar juist meer met elkaar verbonden. De bosbeplanting van de tekening van 1962 die beide delen scheidde, is nu vervangen door een groot grasveld met rechthoekige plantvakken. Ook te zien is dat op dit veld in de toekomst ook graven kunnen komen. Het witte deel is de urnentuin; deze bevindt zich langs het pad dat het algemene deel met het rooms-katholieke deel van de begraafplaats verbindt.

Hagen achter de graven

Op de plaatsen waar graven liggen, zijn hagen geplant achter en tussen de graven, ook al stonden deze in de tekening van 1962 niet aangegeven. De graven liggen met de ruggen van de staande gedenktekens naar elkaar toe, zoals bijna op alle begraafplaatsen van de Noordoostpolder. De bomen die op de tekening van 1962 in rijtjes van drie en twee geplant zijn, staan er nog steeds.

Er blijkt zelfs nog een extra boom (waarschijnlijk uit dezelfde periode) op het rooms-katholieke deel te staan.

TOLLEBEEK

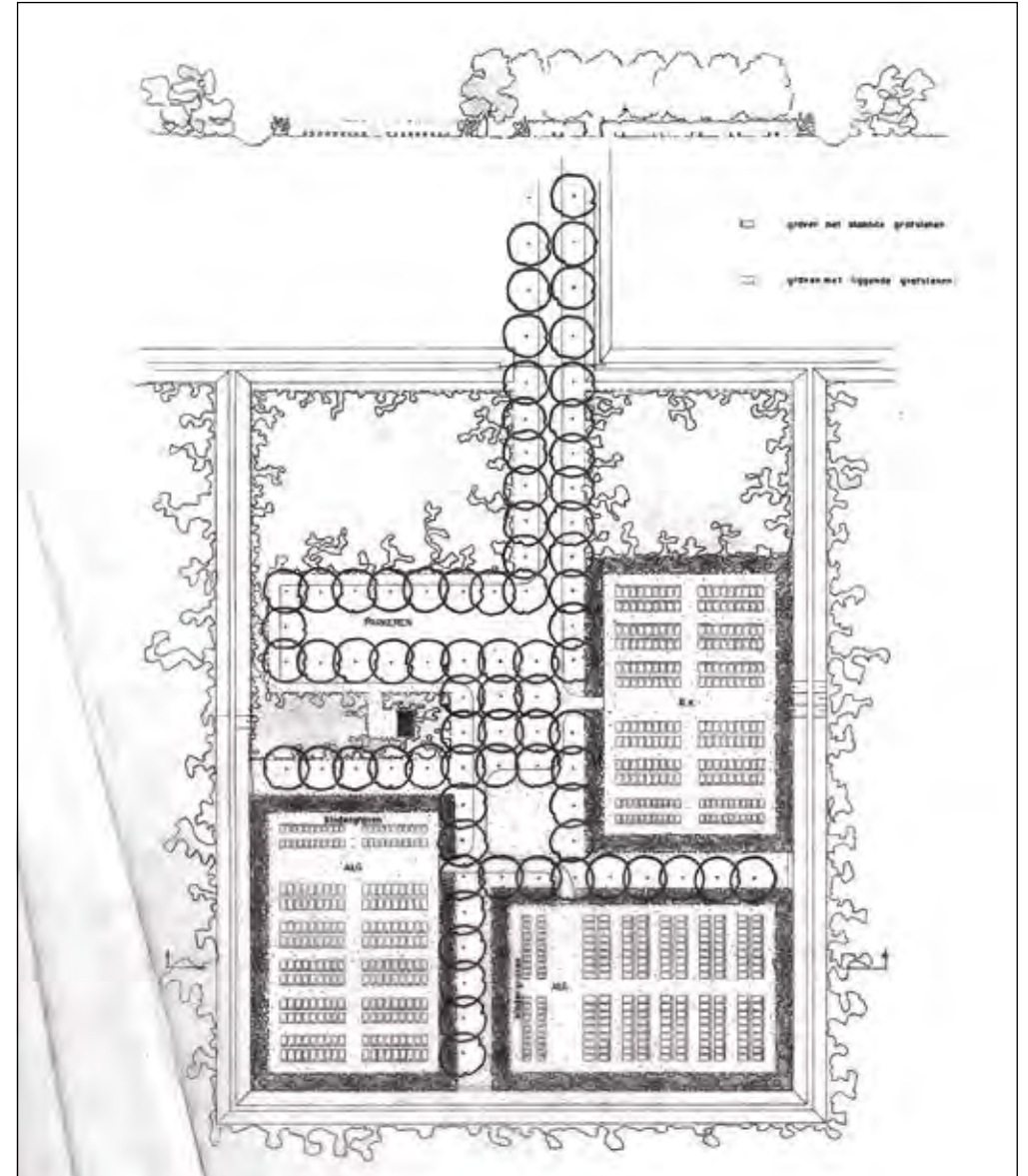
Tollebeek: gescheiden delen met besloten kamers en omringd door bomen.

De begraafplaats van Tollebeek ligt aan de zuidkant van het dorp. Het ontwerp van het dorp Tollebeek werd gemaakt door de Rotterdamse architect dr.ir.C.Th. Nix. Nix bedacht de begraafplaats aan de noordkant van de Zuidwesterringweg. De begraafplaats is echter aangelegd in het gedeelte van het dorp dat was gereserveerd voor dorpsuitbreiding aan de zuidkant van de Zuidwesterringweg. De aanleg van de begraafplaats is begonnen na 1962.

Ontwerp begraafplaats 1962

Een brede bomenlaan leidt de bezoeker het terrein op langs de parkeerplaats en daarna naar een van de drie rechthoekige compartimenten van de begraafplaats. Het rooms-katholieke deel bevindt zich vanaf de entree gezien aan de linkerhand. De drie 'kamers' zijn elk omzoomd door een brede haag. Op de doorsnede-tekening op het ontwerp is te zien dat deze haag even hoog bedoeld is als de hagen die de dubbele rijen graven van elkaar scheiden. Ieder vak heeft maar één ingang. De begraafplaats is omgeven door het dorpsbos.

Ontwerptekening van begraafplaats Tollebeek, 29 maart 1962

Begraafplaats Tollebeek vanuit de lucht:
besloten en omringd door bos.
In het midden de parkeerplaats met
de urnenmuur.

Algemeen deel, mei 2014

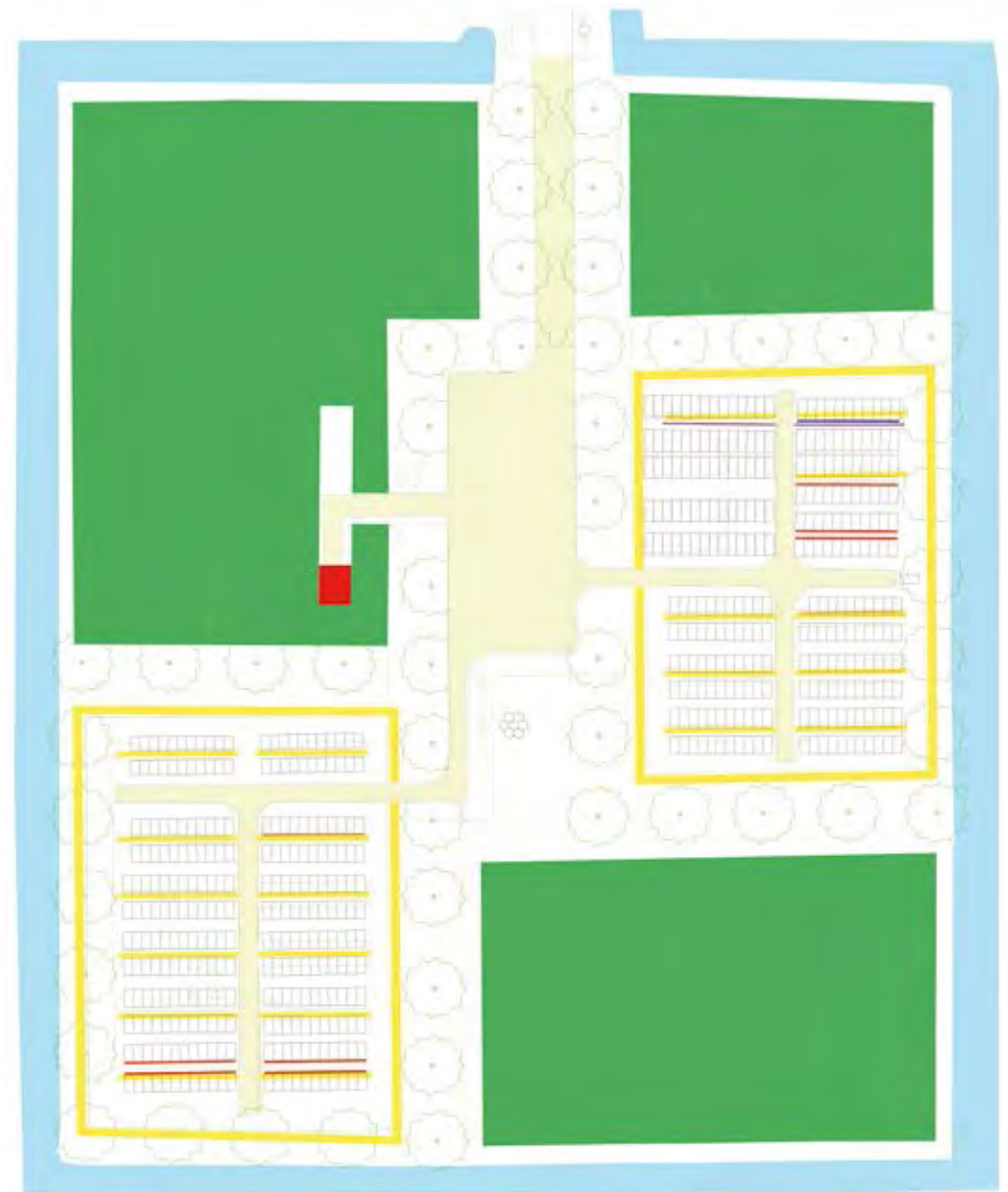

Begraafplaats in 2014

De begraafplaats van Tollebeek in 2014 lijkt in grote lijnen sterk op die van de tekening uit 1962. Een groot verschil is dat er in totaal maar twee vakken zijn: één algemeen deel en één rooms-katholiek deel. De parkeerplaats is nu niet in de breedte van de begraafplaats aangelegd, maar juist in de lengte van het ontwerp. Net als in de ontwerptekening uit 1962 is er maar één in- en uitgang per 'kamer'. De kamers zijn nog steeds omringd door een haag die ongeveer even hoog is als de hagen binnen de vakken. De omringende haag is van beuk; de hagen tussen de dubbele rijen graven zijn van taxus. De bomen op de begraafplaats zijn sierkersen (*Prunus serrulata*).

KENMERKEN:

- twee delen met graven:
 - één algemeen en één rooms-katholiek deel
- bomenlanen naar en langs de kamers

Japane sierkers in bloei.

SOMS MOET JE DE KNUPPEL IN HET HOENDERHOK GOOIEN

Interview met groenbeheerder Tjerk van der Wal

INTERVIEW TJERK VAN DER WAL

Sinds 1978 werkt Tjerk van der Wal bij de gemeente Noordoostpolder. In 1989 nam hij het stokje over van Sipke-Jan Sijkema als hoofd groenbeheer. Veel meer dan zijn voorganger heeft hij te maken met bewonersparticipatie. Hij begrijpt dat bewoners niet altijd blij zijn met verandering, maar: ‘Soms moet je de knuppel in het hoenderhok gooien’.

Netheidssyndroom

Toen van der Wal in de Noordoostpolder kwam werken, was er volgens hem sprake van een ‘netheidssyndroom’ qua beplanting en onderhoud. Van der Wal: ‘Er waren veel vakken met rozen op begraafplaatsen, maar ook in de wijken. Die geven een net beeld zolang ze goed onderhouden zijn. Door de rozen en bloeiende heesters was de beplanting tegelijkertijd veel uitbundiger’. Vanaf 2000 veranderde dit: met de neergaande economie nam ook het onderhoudsniveau af. De rozen maakten plaats voor onderhoudsarme bodembedekkende heesters. Die hoef je niet te schoffelen, daarmee bespaar je op onderhoud.’ Behalve het minder uitbundige beeld van begraafplaatsen is er qua vorm en indeling weinig veranderd in de ogen van Van der Wal.

Hagen

Voor de groenbeheerder kenmerken de begraafplaatsen van de Noordoostpolder zich onder meer door de indeling in vakken door middel van hagen. Voor dit stramien is bij de aanleg gekozen. Daarom moet je dat handhaven, vindt hij. Nadeel hiervan is dat hagen qua onderhoud relatief duur zijn omdat ze twee keer per jaar moeten worden gesnoeid. Dit is een van de redenen waarom is besloten

op alle begraafplaatsen de ligusterhagen te vervangen door taxushagen. Taxus is duurder in aanschaf, maar vraagt maar één snoeibeurt per jaar. Op termijn zou dit goedkoper zijn. Doel van het vervangen van hagen op de begraafplaatsen is een structurele bezuiniging van € 20.000,- per jaar op het onderhoud. Of de bezuiniging ook wordt gehaald, blijkt pas bij de nieuwe aanbesteding van het onderhoud in 2015. Op een aantal begraafplaatsen is al begonnen met het verwijderen van hagen. Zo is in Bant één haag weggehaald en in Ens meerdere. In Rutten is niets gebeurd omdat bewoners geen veranderingen wilden.

Betrokkenheid van de dorpen

Het contact dat Van der Wal heeft met de inwoners van de dorpen, is de afgelopen jaren intensiever geworden. Binnen de politiek is steeds meer aandacht voor burgerparticipatie en het is ook steeds belangrijker wat inwoners zelf willen. Tjerk van der Wal gaat een keer per jaar de dorpen rond en overlegt dan met de Dorpsbelangen over de begraafplaatsen. In zijn beleving vertegenwoordigen de Dorpsbelangen de stem van het dorp goed. Wel moet hij ‘soms de knuppel in het hoenderhok gooien’. Vaak zijn bewoners tegen nieuwe plannen en willen ze dat alles blijft zoals het is. Van der Wal: ‘Ik heb wel eens op een vergadering gezegd: als we bezuinigingsopties niet doorvoeren, dan moeten we de begraafplaats sluiten’. Soms helpt dat.’ Hij ziet het als zijn opgave de begraafplaatsen in de dorpen open te houden en het onderhoud zo efficiënt mogelijk te doen.

Participatie in onderhoud

Van der Wal ziet echter ook positieve effecten: ‘Door de veranderingen blijkt ook hoe sterk de betrokkenheid is.’ Een van de bezuinigingsvoorstellen was om op

INTERVIEW TJERK VAN DER WAL

bepaalde plaatsen de arbeidsintensieve bloemperken te vervangen perken met bodembedekkende heesters. In sommige dorpen is afgesproken dat de bloemen blijven, maar dat in ruil daarvoor dorpsbewoners het onkruid verwijderen. Zo heeft Marknesse nog steeds rozen in heestervakken. Ook in Nagele en Kraggenburg schoffelen bewoners de heestervakken. Voor het snoeien van de hagen ziet Van der Wal niet meteen een rol voor bewoners. Dat is in zijn ogen technisch werk: de hagen moeten er strak uit zien. Alleen in Nagele wordt de berceau gesnoeid door een gepensioneerde medewerker van groenvoorzieningen.

Veranderingen in begraven

Een van Van der Wals taken bij de gemeente betreft de uitgifte van grafmonumenten en het beheer van het begraafregister. Terugkijkend op de afgelopen jaren ziet hij vooral de ontwikkeling dat mensen meer ruimte willen voor individualiteit: men wil bijvoorbeeld vaker zelf een plek uitzoeken. Zoiets heeft consequenties voor de inrichting van begraafplaatsen. In Emmeloord werd tot nu toe altijd aangesloten op bestaande graven, dat moet je dan loslaten. Tegelijkertijd biedt de opzet in Emmeloord meer mogelijkheden om tegemoet te komen aan individuele wensen van inwoners dan in de dorpen.

Tegenwoordig beschikt ook bijna iedere begraafplaats in de Noordoostpolder over een urnenmuur of urnentuin. Van der Wal denkt dat deze weinig gebruikt gaan worden: 'Voor een crematie moet je naar Lelystad. Het is goedkoper om de urn gelijk daar bij te laten zetten, dan het later nog in het dorp te doen'. Een andere ontwikkeling die hij signaleert is dat de voortschrijdende techniek steeds meer invloed heeft op het begraven. Zo is er steeds meer vraag naar geluidsapparatuur voor gebruik op de begraafplaats zelf, onder andere voor opnames.

Een andere verandering is dat de uitvaartondernemingen niet meer werken met vaste voorlopers. Omdat bleek dat deze voorlopers de weg op de begraafplaatsen niet goed kenden, heeft de gemeente nu zelf voorlopers in dienst genomen.

De automatisering van de administratie ervaart Van der Wal als positief: 'In 1978 ging alles nog met pen en papier. Tegenwoordig gaat het digitaal via de afdeling Burgerzaken. Jij hoeft de rechthebbende niet meer op te zoeken. Je bent altijd up-to-date en het bespaart tijd.' Het contact met nabestaanden is voor hem een van de fijne kanten van het vak: 'Mooi is als je de nabestaande kunt helpen en gerust kunt stellen'.

Emmeloord: inbreiding en uitbreiding

Het beleid van de gemeente is vooral gericht op 'inbreiding': verhoging van het aantal graven binnen het bestaande terrein. Van der Wal: 'Nieuw is de mogelijkheid voor graven met maar één graf (één diep), terwijl de standaard in Emmeloord was om twee familieleden boven elkaar te begraven. In de maatschappij groeit de behoefte aan enkele graven, bijvoorbeeld omdat men alleenstaand is. De tarieven voor deze graven worden ook aangepast aan die in de dorpen.'

Hoewel in 2000 nog een uitbreiding plaatsvond (naar ontwerp van Van der Wal) staat er nu al weer een nieuwe uitbreiding van begraafplaats Emmeloord op de rol. Hiervoor hebben bewoners via internet hun stem kunnen uitbrengen op verschillende ontwerpen die Van der Wal maakte. De voorbereidingen zijn al begonnen. Verwachting is dat er op deze nieuwe plek vanaf 2017 begraven kan worden. Tegen die tijd zal het beheer over zijn gegaan in handen van de volgende groenbeheerder, maar heeft Van der Wal net als zijn voorganger Sipkema zijn bijdrage geleverd aan de instandhouding van de begraafplaatsen. ■

In de voorgaande hoofdstukken hebben we laten zien welke tekeningen aangetroffen zijn uit de aanlegtijd van de begraafplaatsen, en hoe deze er nu uit zien. Daarnaast geven de interviews met betrokkenen een beeld van de achterliggende visies en van het beheer. Helaas maakt het gebrek aan schriftelijke bronnen bij de ontwerptekeningen het niet gemakkelijk om precies te benoemen welke uitgangspunten hier aan ten grondslag lagen.

Soms bieden andere archiefbronnen enige informatie over de achterliggende visies. Wat kunnen we op grond van de beschikbare informatie constateren?

Kenmerken van de begraafplaatsen van de Noordoostpolder

Locatie in het dorp

In sommige vroege versies van de dorpsplannen voor de Noordoostpolder is de begraafplaats vaak bij een van de kerken getekend. Dit kan betekenen dat ontwerpers eerder werkten met het concept van een 'kerkhof' dan van een begraafplaats. In de ontwikkeling van de dorpsplannen na de Tweede Wereldoorlog lijkt dit denken te veranderen. Uiteindelijk komt men in alle dorpen tot één begraafplaats met twee aparte delen: een kleiner rooms-katholiek deel en een groter algemeen deel voor andere gezindten. De begraafplaats wordt meestal aan de rand van het dorp gepland, in of bij de groene zone.

Rustig en sober

Rustig en sober: dat is het beeld dat beleidsmakers en ontwerpers in ieder geval tot in de jaren zestig voor ogen hadden voor de begraafplaatsen in de Noordoostpolder. Vormgeving van grafstenen mocht niet uit de toon vallen. Zo beoogde men een 'rustige en waardige' sfeer voor de overledenen. Begraafplaatsen elders in het land werden in de archiefstukken vaak aangeduid als 'rommelig'. Daarom werd juist in de polder belang gehecht aan een rustige uitstraling. Grafstenen mochten niet 'boven het maaiveld'(de hagen) uit komen. En ze mochten niet te 'poenerig' tonen: geen gepolijste stenen bijvoorbeeld.

Theo Verlaan (1956): 'Een rustige en waardige omgeving'

Piet Kelder: 'Een strakke inrichting, passend bij het karakter van de polder'

Sipke-Jan Sijkema: 'Groenvlakken, een bossingel en hagen achter de graven'

Gelijkheid

Volgens Sipke-Jan Sijkema, groenbeheerder in de Noordoostpolder van 1969 tot 1989 hadden de regels te maken met een streven naar gelijkheid. Door eenheid in vormgeving van de graven werd onderscheid tussen mensen vermeden. Volgens Sijkema waren deze regels opgesteld door de Directie Wieringermeer vanuit het gelijkheidsprincipe: ieder mens is gelijk, en in ieder geval na de dood.

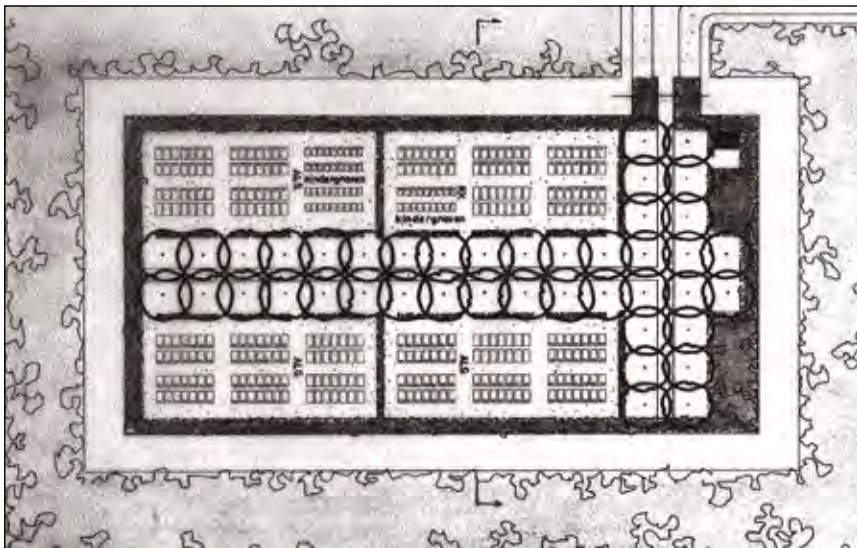
Ook tuinarchitecte Mien Ruys ging uit van het gelijkheidsdenken. Zij was van mening dat iedereen, ongeacht geloofsovertuiging, dezelfde weg moest gaan na de dood. Ruys vertaalde dit in het geval van Nagele in een loofgang (berceau) bij de ingang van de begraafplaats.

ANALYSE EN CONCLUSIES

Soms: romantisch

De begraafplaats van Emmeloord en Marknesse wijken qua sfeer af van de andere begraafplaatsen in de Noordoostpolder. Beide hebben een veel 'romantischer' of uitbundiger sfeer dan de overige begraafplaatsen.

In Emmeloord hangt dit samen met het feit dat de begraafplaats in verschillende periodes is uitgebreid. Het denken over inrichting van tuin en landschap veranderde en dat is terug te vinden in de verschillende uitbreidingsfasen. In Marknesse zijn het vooral de beeldbepalende poortjes in de hagen die een zeer besloten sfeer geven. Van begraafplaats Nagele kun je zeggen dat de berceau die in 2010 is gerealiseerd bij de ingang bijdraagt aan beslotenheid en 'romantiek'. Ook de witte Japanse sierkersen dragen in het voorjaar bij aan dit beeld.

Ontwerp van Bant: eenvoud, rust, grote lijnen en een bossingel.

Ontwerp en inrichting

Belangrijke termen die bepalend zijn voor de inrichting en gekozen vorm en vormelementen van de begraafplaatsen in de Noordoostpolder zijn:

- rust en eenvoud
- iedereen is gelijk
- de lijnen van de polder
- beslotenheid

In de praktijk mondt dit uit in de volgende ontwerpkeuzes en kenmerken:

- scheiding tussen een groter, algemeen deel en een kleiner, katholiek deel
- rechthoekige of rechthoekige opzet
- uitstraling: strak en rustig
- grote lijnen en grote structuren. Of zoals Piet Kelder het zegt: een weerslag van de cultuur van het nieuwe land
- hoofdstructuur van bomen en paden vaak in kruisvorm
- indeling in vakken of compartimenten (kamers), gescheiden door hagen of heesters
- rijen graven met bijna altijd achter de graven ook hagen
- de hagen zijn meestal hoger dan de grafstenen (rustig beeld)
- omsingeling met bomen en bosplantsoen (besloten karakter)

Vorm van de begraafplaats

Alle dorpsbegraafplaatsen kennen in de basis een rechthoekige opzet. Zelfs waar het perceel van de begraafplaats driehoekig is, is de vorm van de begraafplaats gebaseerd op een compositie van rechthoeken.

Bossingel

Ook liggen bijna alle begraafplaatsen in of nabij het dorpsbos en zijn omgeven door een boszone of -singel. Dit geeft de begraafplaatsen beslotenheid en schermt deze af van het open, weidse polderlandschap. Door de ligging aan de rand van het dorp en de verborgenheid in het groen wordt de dood ook gescheiden gehouden van het leven.

Gras

Ook gras speelt een belangrijke rol bij het creëren van een rustig en ruimtelijk beeld. De graven op de begraafplaatsen zijn overal omgeven door gras. Gras is de basis waarin de rijen met graven zijn gelegd. Ook is op veel plaatsen nog steeds de vroegere regel van beplanting tot maximaal 40 centimeter vanaf de grafsteen terug te zien. Daardoor overheerst het groen van het gras en ontstaat een rustig en ruimtelijk beeld.

Hagen

Hagen zijn een belangrijk vormelement op de begraafplaatsen in de Noordoostpolder. De hagen zorgen voor belijning, structuur en ritme. Hagen zijn ingezet om de hele begraafplaats te omkaderen, om 'kamers' te creëren en als achtergrond of 'rugdekking' van de grafstenen.

Theo Verlaan, de stedenbouwkundige die een belangrijke rol speelde bij inrichting van de dorpen, zag vooral een rustige omgeving voor zich, met op zichzelf staande vakken, waar de gedenkstenen die rustige omgeving niet moesten verstoren. In zijn toelichting bij de Poldercommissie in 1956 heeft Theo Verlaan het echter niet over hagen tussen de grafrijen. Piet Kelder meent dat, in ieder geval voor de

begraafplaats van Bant, vanaf het begin ook hagen achter de grafrijen bedacht waren.

Modernistisch en functioneel

Op grond van de beschikbare informatie lijkt de conclusie op zijn plaats dat de dorpsbegravingen van de Noordoostpolder te plaatsen zijn in de na-oorlogse ontwerptraditie van het modernisme, functionalisme of Nieuwe Bouwen. Dit is opmerkelijk omdat, afgezien van het dorp Nagele, alle dorpen en Emmeloord werden 'opgetrokken' in de baksteenarchitectuur van het traditionalisme of de 'Delftse school'. Tuinarchitecte Mien Ruys, die ontwerpen maakte voor de begraafplaatsen van Nagele en Emmeloord, geldt als aanhanger van het Nieuwe Bouwen. Landschapsarchitect Piet Kelder ziet zichzelf nog steeds als 'modernist'.

Functie: rustplaats

Bij architect en stedenbouwkundige Verlaan is dit minder eenduidig: in de architectuur van de dorpen en in zijn latere loopbaan wordt hij doorgaans getypeerd als een 'traditionalist'. Bij de aanleg van de dorpsbegravingen na 1955, bijna aan het einde van zijn loopbaan bij de Directie Wieringermeer, lijkt hij meer geïnspireerd door het modernisme. Voor de begraafplaatsen stelde hij de functie centraal: een rustplaats. Hij wilde een rustige en waardige omgeving creëren. Hiermee lijkt de Scandinavische invloed op begraafplaatsen in na-oorlogs Nederland ook zijn weg te hebben gevonden naar de Noordoostpolder. Ook de eenvoudige en traditionele dodenakker uit noordelijk Nederland kan hier zijn invloed hebben gehad. In lijn met de modernistische ontwerpers koos men in de Noordoostpolder voor rechte rijen met graven. Deze lagen in een soort kamers, die afgebakend waren

door hagen of heesters. In de ontwerpen van begin jaren zestig krijgen de ontwerpen een duidelijke opbouw waarbij rechtlijnige beplantingsstructuren als bomenlanen, hagen, heestervakken, heesterranden en bossingel de samenhang bepalen.

Oorspronkelijk karakter

Opvallend is dat de meeste dorpsbegraafplaatsen qua structuur weinig zijn veranderd sinds de aanleg. Omdat de meeste dorpen minder hard groeiden dan verwacht, was er ruimte genoeg en daarmee weinig reden voor verandering. Je zou kunnen concluderen dat de beperkte groei het 'modernistische' karakter van de begraafplaatsen in de dorpen heeft 'gered'. De hoofdplaats Emmeloord groeide juist veel sterker dan verwacht, waardoor de druk op de begraafplaats toenam. Ook inwoners uit de dorpen laten zich steeds vaker begraven in Emmeloord, in plaats van in het eigen dorp. Begraafplaats Emmeloord is dan ook verschillende keren uitgebreid, waarbij latere ontwerpstijlen werden toegepast en het strakke ontwerp van Mien Ruys minder herkenbaar werd in het geheel.

Visie inwoners sluit aan bij verleden

Ook valt op dat alle vertegenwoordigers van Dorpsbelangen die zijn geïnterviewd aangeven dat de inwoners het vooral belangrijk vinden dat de begraafplaats netjes is. Door de Dorpsbelangen werden de volgende aspecten van de begraafplaatsen genoemd die voor de dorpen belangrijk zijn:

- het moet netjes zijn en vrij van onkruid
- eenheid en balans
- omsingeling door hagen/ bomen, onder andere vanwege privacy en voorkomen van zicht op onkruid

- een rustig en evenwichtig beeld
- beslotenheid van de begraafplaats (door bomen)
- wat er staat, vooral niet weghalen
- kleuraccenten door bloemen of bloeiende heesters

Hoewel de vertegenwoordigers van Dorpsbelangen de achtergrond en visie uit de tijd van aanleg niet kenden, komt hieruit het beeld naar voren dat de inwoners van de Noordoostpolder precies waarde hechten aan hetgeen wat bij de aanleg juist de overwegingen waren: het streven naar die rustige en waardige omgeving (Verlaan), eenvoudig en besloten, met weinig versieringen.

Bedreiging: bezuinigingen

Een andere ontwikkeling, van recenter datum, vormt wél een mogelijke bedreiging voor het oorspronkelijke karakter van de begraafplaatsen. Gemeentelijke bezuinigingen dwingen de afdeling groenbeheer te besparen op onderhoudskosten. Men streeft ernaar in grote lijnen te behouden wat er is: een begraafplaats met een bossingel, een bepaalde vorm qua aanleg en hagen achter de graven. Toch is op diverse plaatsen een aantal maatregelen al uitgevoerd:

- de omheining van begraafplaatsen met hagen is op sommige plaatsen verwijderd (onder andere in Creil).
- op velden waar geen graven liggen zijn hagen op sommige plekken verwijderd (Rutten).
- vakken met (bloeiende) heesters hebben plaats gemaakt voor onderhoudsarme bodembedekkers of zijn vervangen door gazon (Espel, Luttelgeest)
- een kruisvormige indeling veranderde soms door een verandering van het padenverloop (Creil).

In deze publicatie hebben we zoveel mogelijk de oorspronkelijke ontwerpen laten zien van de begraafplaatsen uit de Noordoostpolder. Daarbij hebben we gekeken hoe de begraafplaatsen er anno 2014 uitzien en wat er in de tussentijd is veranderd.

De ontwerpen van de beginperiode en de visie van de ontwerpers hierop laten zien dat de begraafplaatsen met duidelijke ideeën ontworpen zijn. Centraal hierbij stonden termen als: rust en eenvoud, een waardige omgeving, de grote lijn van de polder en 'iedereen is gelijk'.

Bijzonder is dat de meeste begraafplaatsen in de dorpen van de Noordoostpolder nauwelijks zijn veranderd ten opzichte van de periode van aanleg. Het beeld uit de aanlegtijd is bijna bevroren:

rechthoekige vormen, grote lijnen (bomenlanen), een indeling in vakken, verdeeld door hagen. Op deze begraafplaatsen zijn de eenvoud, rust en beslotenheid terug te vinden zoals door de ontwerpers bedacht.

Dat deze geschiedenis hier nog zo zichtbaar en voelbaar is, maakt de urgentie groter om goed na te denken over het omgaan met dit groene erfgoed.

Bij toekomstig beleid is het belangrijk rekening te houden met de ruimtelijke samenhang en de vormtaal van de oorspronkelijke ontwerpen om vervolgens op basis daarvan bewuste keuzes te maken.

De informatie in deze publicatie is niet uitputtend. Lang niet alle aspecten van deze begraafplaatsen zijn behandeld of uitgezocht. Wij hopen dat deze publicatie een basis vormt voor anderen om op zoek te gaan naar meer informatie en achtergronden van deze bijzondere begraafplaatsen.

Geraadpleegde literatuur:

G. Andela, *J.T.P. Bijhouwer, Grensverleggend landschapsarchitect*, (Rotterdam 2011)

R.K.M. Blijdenstijn, R. Stenvert, *Bouwstijlen in Nederland 1040-1940*, (Utrecht, 1994)

A.M.C. van Dissel, *59 jaar eigengereide doeners in Flevoland, Noordoostpolder en Wieringermeer*, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders 1930-1989 (Lelystad, 1991)

H. de Feijter, *Funeraire cultuur, Flevoland en Lelystad*, (Rotterdam, 2006)

R. Geertsema, Mien Ruys, *Beschrijving en documentatie van haar beroepspraktijk, Onderzoeksproject recente ontwikkelingen in de tuin- en landschapsarchitectuur*, (Wageningen, 1982)

A.J. Geurts, *De 'groene' IJsselmeerpolders. Inrichting van het landschap in Wieringermeer, Noordoostpolder, Oostelijk en Zuidelijk Flevoland* (Lelystad, 1997).

D. C. Louwerse, *Wim Boer, Beschrijving en documentatie van zijn beroepspraktijk, Onderzoeksproject recente ontwikkelingen in de tuin- en landschapsarchitectuur*, (Wageningen 1982)

M. Steenhuis, F. Hooimeijer (red), *Maakbaar Landschap, Nederlandse landschapsarchitectuur, 1945 – 1970*, (Rotterdam, 2009).

B. Rebel, *Het Nieuwe Bouwen, het functionalisme in Nederland 1918 – 1945*, (Assen, 1983)

M. Steenhuis, 'Landschap voor gevorderden, ontwerp en ontwikkeling van de Noordoostpolder 1942 -2009', in *Oase*, nr. 80, p. 36-48.

C. van der Wal, *In praise of common sense, Planning the ordinary. A physical planning history of the new towns in the IJsselmeerpolders*, (Rotterdam, 1997)

C. van der Wal, *Dorpen in de IJsselmeerpolders*, Flevobericht nummer 250 (Lelystad 1986).

C. van der Wal, J.W.C. Bruggenkamp, D.P. Oterdoom, *De jongere bouwkunst en stedenbouw in de Noordoostpolder*, Flevobericht nr. 319, (Lelystad, 1992).

J.T.W.H. van Woensel, *Nieuwe dorpen op nieuw land, Inrichting van de dorpen in Wieringermeer, Noordoostpolder, Oostelijke en Zuidelijk Flevoland*, (Lelystad, 1999)

Geraadpleegde archieven:

Directie Wieringermeer en Openbaar Lichaam Noordoostpolder,
Nieuwland Erfgoedcentrum

Gemeente Noordoostpolder

● Groene Parels ● ● ● ● ●

Stichting Groene Parels heeft als doel het creëren van meer aandacht voor groen cultureel erfgoed in Nederland. De stichting doet dit door middel van publicaties, mediaproducties en activiteiten.

Onderzoek, interviews en tekst:

Inge Dekker, Henriëtte Emaar

Fotografie:

Eric van Lokven: coverfoto en pagina's 3, 5, 6, 13, 17, 23, 25, 27, 28, 29, 36, 40, 41, 45, 46, 49, 123

Jasja Dekker (Jasja Vliegt): pagina's 18, 20, 22, 31, 33, 48, 51, 60, 61, 65, 66, 67, 72, 73, 74, 75, 83, 87, 89, 95, 99, 102, 105, 108, 109, 111, 112

George Appelo: pagina's 10, 50, 59, 80, 84, 86, 93, 94, 114

Henriëtte Emaar: pagina's 9, 104, 115, 125

Inge Dekker: pagina 47

Vormgeving en opmaak:

Wouter van der Struijs (Twizter) / i.s.m. Janneke ten Cate

Met dank aan:

alle geïnterviewden, medewerkers gemeente Noordoostpolder en Nieuw Land Erfgoedcentrum, Museum Nagele, Buro Mien Ruys.

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door:

www.groeneparels.nl

© 2014